

ושפי אש דת

יוצא לאור לקראת יום ההילולא החמישי של

כ״ק מרן רבי משה יחיאל הלוי אפשטיין זצוק״ל

אדמו״ר מאוזירוב-חנציין זי״ע ועכ״י

קונטרס

רשפי אש דת

יצא לאור לקראת יום ההילולא החמישי של
כבוד קדושת אדוננו מורנו ורבנו, צדיק יסוד עולם
אוהב ישראל, שר התורה בנגלה ובנסתר
הגאון הקוה"ט מרן

רבי משה יחיאל הלוי אפשטיין זצוקללה"ה

האדמו"ר מאוז'רוב—חנצ'ין

מחבר ספרי „אש־דת" — „באר־משה"

שנת תשל"ו לפ"ק

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2026

יוצא לאור ע"י
כולל אברכים אש־דת
ע"ש מרן אדמו"ר מאוז'רוב–חנצ'ין זצוק"ל
שד' רוטשילד 126, ת. ד. 36628 תל־אביב

ESH-DAT RABBINICAL SEMINARY
126 Rothschild Blvd. P.O.B. 36628
Tel-Aviv, Israel

כל ההכנסות קודש
לכולל „אש־דת"

נדפס בארץ־ישראל

תוכן

דברים אחדים ה

מאת מרן שליט"א, נשיא כולל „אש־דת"

מאמר חנוכת הבית ז

דברים שנאמרו ע"י מרן אדמו"ר זצוק"ל בחנוכת הבית אצל אחד מאנ"ש. עובד ונערך לדפוס ע"י אחד מלומדי הכולל

מאמר חיוב תלמוד תורה יג

לוקט מספריו הקדושים

שיחה ביום ההילולא הרביעי לב

נאמר ע"י נכדו, האדמו"ר מאוז'רוב שליט"א

הספד על האדמו"ר זצוק"ל לו

דברים שנאמרו בניו־יורק בז' אדר תשל"א ע"י הרה"ג ר' משה ביק שליט"א

תולדות האדמו"ר זצוק"ל מה

הרב אהרן סורסקי נ"י

יצו ה' את הברכה

לידידינו המסור והנאמן מוקיר ורחים רבנן

ר' **אהרן** נ"י ורעיתו מנב"ת מרת **נחמה** תחי' **קריסטל**

לעילוי נשמת

אביו ר' **יעקב** ז"ל, אמו מרת **גיטל** ע"ה

אביה ר' **חנוך** ז"ל, אמה מרת **חיה** ע"ה

ת. נ. צ. ב. ה.

יזכו להאריך ימים ושנים מתוך בריאות, נחת והרחבת הדעת

דברים אחדים

מאת מרן אדמו"ר שליט"א,

נשיא כולל „אש-דת"

אודה ה' בכל לבב על כל אשר גמלנו בחסדו הגדול, שזיכנו לבוא לחצרות בית ה' ולהקים מקום תורה בביתו של כ"ק אא"ז עט"ר מו"ר רבי **משה יחיאל הלוי אפשטיין זצוק"ל האדמו"ר** מאוז'רוב־חנצ'ין, וליהנות מהקדושה האופפת את בית מדרשו של רבינו הגדול. בבית א־לקים זה, דלה מבאר מים חיים והשקה לעדרים ממי הדעת, גליא לדרעיה ונפל נהורא בבקיאות עצומה בשני התלמודים בבלי וירושלמי, במדרשי חז"ל, בספרי הקבלה והחסידות, וכאן כתב רוב ספריו הקדושים, במגמה שכל איש יהודי באשר הוא שם יוכל למצוא עצמו בתורה, ולמרות החושך הגדול ובלבול הדעות הכוזבות וטמטום המוחות השורר בדורנו רח"ל, יוכל לראות אור להלך בנתיבות יושר בדרך העולה בית א־ל להחיותו כיום הזה. (עי' בהק' זקני זצ"ל לספר דברים). ובעזר השי"ת עלה בידינו להתגבר על מכשולים רבים ולהקים ישיבה על קברו של אותו צדיק זי"ע; כולל אברכים מצויינים שקנה לו שם טוב בעולם התורה והיראה, כולל המתנשא לשם ולתפארת בתוך לב לבה של תל־אביב, בראשות הרה"ג ר' דוד גרוס שליט"א.

לקראת יום ההילולא החמישי של רבינו זי"ע אנו מגישים לפני קהל שוחרי תורה ויראה מתורתו של רבינו, מאמר ראשון דברים **שנאמרו בחנוכת הבית** של אחד מאנ"ש הי"ו. המאמר מלא אהבת ישראל, הדרכות והנהגות, במתק שפתיו ובנועם לשונו הורה כיצד צריך להיראות בית יהודי, ועל מה הטבעו אדני יסודותיו, וכיצד להשריש בו אוירה שיש בה משום השתוקקות והתרוממות לצד עילאה. כל דבריו היו אהבה גלויה ותוכחה מוסתרת ב„לשון רכה תשבר גרם" להמשיך ולהלהיב לבותיהם של ישראל לאביהם שבשמים. מאמר זה לא נכתב ע"י כ"ק האדמו"ר זצוק"ל בעצמו, רק נאמר בשעתו בביתו של א' מאנ"ש והדברים נרשמו מתוך סרט הקלטה. ובאם נפלה טעות הרי היא ממיעוט השגתנו בדבריו הנשגבים. מאמר שני לוקט מתוך ספריו הקדושים והוא עוסק בחיוב תלמוד תורה, דבריו המלהיבים כל נפש יהודי להתחזק ולהתאמץ בלימוד תוה"ק לכל סוגי אנשים, וגם בכל הזמנים והמצבים העוברים על חיי אנוש כל ימי חלדו. ונקוה שדברים אלו היוצאים מצדיק יסוד עולם יוסיפו חיזוק לכולנו בכלל ובפרט וכדברי חז"ל, „שלשה דברים צריכים

חיזוק תורה וכו' ופירש"י בכל כחו תמיד".

בקונטרס זה, הובאו גם מאמרים אודות כ"ק האדמו"ר זצ"ל וזה נעשה ע"מ לחקוק בקרבינו במדת האפשר דמות דיוקנו וצורתו הקדושה. האיש הגדול בענקים שהיה בבחינת סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה. יקצר הגליון מלספר גדולתו ופעליו בכל מסכת חייו.

עדיין זוכרים אנו היתמות והחשך שסבב אותנו באותם הימים לאחר פטירת רבנו הקדוש ועוד חשים אנו בחסרונו של כ"ק אא"ז זצ"ל על כל צעד ושעל. נחמתנו באוצרו הקדוש שהשאיר לנו לברכה ובהמשכת עבודתו הק' בהרבצת תורה ובהדפסת סה"ק להאיר לארץ ולדרים עליה.

קראנו שם החוברת „רשפי אש־דת", שהכוונה לניצוצות מספריו הקדושים, וניצוצות אלו ידליקו אור גדול. וגם שבמשך כל הזמן ובכל פעולותינו הרגשנו שרבינו הגדול עומד לימינינו לסייע אותנו וכל מה שעשינו הוא מכחו ומהשפעתו של אותו ס"ק כמו נצוצי אש היוצאים מאש גדול.

* * *

מחזיקנא טיבותא לכל לומדי הכולל שעזרו בהכנת החוברת לדפוס ובמיוחד קובע ברכה לעצמו הרב יעקב שמואל לנדאו נ"י מאברכי הכולל שעמל קשה מתוך דייקנות ונאמנות בהכנת המאמר „חנוכת הבית" לדפוס. כן יבורך גבר הרב משה בסר שליט"א, חבר הרבנות הראשית בתל־אביב, מבאי שערי הכולל שהחוברת יצאה לאור בעריכתו ובהדרכתו.

ברכה לראש משביר לידידנו הדגול והנאמן ר' אהרן קריסטל נ"י ורעיתו החשובה, שנדבה לבם בהוצאת החוברת. יה"ר שיאריכו ימים ושנים עד מאה ועשרים מתוך בריאות טובה, נחת והרחבת הדעת.

ואני תפלה שזכות זקני זצוק"ל תעמוד להנהלת הכולל, תומכיו ומחזיקיו להם ולזרעם בכל אתר ואתר. ותהא משכורתם שלמה מאת ה' להתברך בכל מילי דמיטב.

ובצאתי אפרוש כפי בשבח והודי' לה' שזכינו להמשיך בעבודת הק' של זקני כן נזכה להפיץ מעיינותיו חוצה להאיר לארץ ולדרים עליה. ויהא רעוא מן קדם אבונא דבשמיא שימהר ויחיש גאולתנו ופדות נפשינו, ויקבצנו לציון ברננה ושמחת עולם על ראשנו, בביאת גואל צדק בקרוב ממש אכי"ר.

תנחום בנימין בקר

נכד כ"ק האדמו"ר מאוז'רוב זצוק"ל

מאמר
„חנוכת הבית"

מדברי כ"ק אדמו"ר זצ"ל

בשמחת חנוכת הבית של א' מאנ"ש

חנוכה תשכ"א

במסכת סופרים (פי"ח, ב') אי' שאומרים „מזמור שיר חנוכת הבית לדוד ארוממך ד' כי דליתני" וגו' (תהילים ל') בחנוכה, וצריך ביאור הטעם שאומרים מזמור זה בחנוכה.

שמחת חנוכת הבית לפי הירושלמי שייך רק בא"י (סוטה פ"ח, ה"ד, ואיתא שם: „יכול הבונה בית בחו"ל יהיה חוזר ת"ל ולא חנכו את שמצוה לחנכו יצא זה שאין מצוה לחנכו"). והנאמר: „מי האיש אשר בנה בית חדש ולא חנכו וגו' " (דברים כ', ה') הוא רק בית בא"י. והנה בחינוכו של אוהל מועד נקרא „שבעת ימי המילואים" (ויקרא ח') ולא מצינו שם „חנוכת הבית". חנוכת הבית כתוב בראשונה רק אצל שלמה המלך. אי' במדרש שוח"ט תהלים ל': „מזמור לבית שבנה שלמה ושיר לבית שבנה עזרא". ומקשה המדרש „וכי דוד בנאו והרי שלמה בנאו, אלא חשב לעשות מצוה ונאנס עליה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה". ומוסיפים חז"ל: „מכאן המצטער על המצוה, שאינו יכול לעשותה ג"כ חשוב כאילו עשאה", והנה כל היום טוב של חנוכה נעשה ע"י חנוכת הבית, שהרי היוונים טמאו השמנים והחשמונאים טיהרוהו ונחנך מחדש, ומובן בחנוכה ענין החינוך. אבל עדיין אינו מובן השמחה של חנוכת הבית, ומקרא מלא: „מי האיש אשר בנה בית חדש **ולא חנכו**". התורה שמה דגש: „**ולא חנכו**" וגו', הלא דבר הוא. והלכה זו נאמרה בכל הבתים, ובודאי טמון בזה רעיון נשגב.

*

ובאור הענין, שחנוכת הבית בארץ ישראל הוא מעין חנוכת בית המקדש. ביהמ"ק היה בו תורה ועבודה וגמילות חסדים, אי', על ג' דברים העולם עומד: על התורה, על העבודה ועל גמילות חסדים (אבות א'). ובזוה"ק (פ' ויצא קמ"ו ב'): „התורה דא יעקב, העבודה דא יצחק וגמילות חסדים דא אברהם". ולכאו' לפי סדר האבות צריך להיות הסדר מהופך בתחילה גמילות חסדים ואח"כ עבודה ולבסוף תורה,

אלא שביעקב נאמר שהי׳ כללא דאבוהן. והיה כולל שתי האבות, ולכן מן הנכון להקדים תורה. ובזוה״ק (אחרי ס״ו, ב׳) על הפסוק: „וזכרתי את בריתי יעקוב ואת בריתי יצחק וגו׳ (ויקרא כ״ו, מ״ב) ר׳ חייא אמר מ״ט יעקב קדמאה הכא, אלא בגין דיעקב כללא דאבהן״. ובפסוק זה מופיע „יעקוב״ בכתיב מלא ומפרש רש״י שנטל אות משמו של אליהו ערבון שיבוא ויבשר גאולת בניו. ובאמת אי׳ בתיקו״ז ו׳ דרגא דפורקנא הוא ו׳ מוסיף על ענין ראשון (יתר האבות) וממילא נמצא דיעקב כולל יתר האבות (יעויין ב„תיקוני זוהר״ ד׳ ב׳, ושם ס״ז, א׳). וכמו שאמרו על ג״ד העולם עומד וכו׳ כן היה גם בביהמ״ק (תורה — הסנהדרין, עבודה בכהנים, וגמ״ח שהחזיקו ישראל ופרנסו כהנים ולויים) ובזה היה העמידה של הכל, וכח זה נתהווה מאחר שבתי ישראל בכל מקום היה בהם תורה, עבודה וגמ״ח. נהיה כללות, ונתהווה בביהמ״ק קדושה של כללות, של תורה, עבודה וגמ״ח של כלל ישראל. בזה יבואר סדר הפסוק: „ויביאני אל המקום הזה ויתן לנו את הארץ הזאת״ (דברים כ״ו, ט׳) ודרשי׳ בספרי „המקום הזה״, זה ביהמ״ק. „הארץ הזאת״, זו הארץ. והרי ביהמ״ק נבנה ארבע מאות וארבעים שנה אחר ביאתן לארץ, וא״כ היה צריך להקדים „אל הארץ הזאת״, אלא שביהמ״ק כולל הכל שהוא בחי׳ כללות (בין בבחי׳ נפש ובין בבחי׳ מקום וממילא גם א״י) ולכן כשנאמר ביהמ״ק כולל הארץ ג״כ לכן הקדימו ביהמ״ק לארץ ישראל, וזה ענין הקדושה. (שקדושת ביהמ״ק כוללת קדושת א״י) (ובזה יובן הענין שלפי הירושלמי הנ״ל, חנוכת הבית הוא רק בא״י).

אצל יעקב כתיב: „ויבן לו בית״ (בראשית ל״ג, י״ז) ומדוע לא הוזכר זאת אצל שאר האבות, והביאור לפי מה שאמרו בגמ׳ פסחים (פ״ח, א׳) לענין ביהמ״ק שיבנה, „ואמר ר״א מאי דכתיב והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ד׳ אל בית אלקי יעקב וגו׳ אלקי יעקב ולא אלקי אברהם ויצחק? אלא לא כאברהם שכתוב בו הר, שנא׳ אשר יאמר היום בהר ד׳ יראה, ולא כיצחק שכתוב בו שדה, שנא׳ ויצא יצחק לשוח בשדה, אלא כיעקב שקראו בית, שנא׳ ויקרא את שם המקום ההוא בית א־ל״, וזה ענין בית. בזוה״ק אי׳ דבית הוא דבר המיוחד (זוה״ק ח״ב ע׳, א׳) והכוונה (בגמ׳ הנ״ל) שבדברים אחרים יש לאומות שייכות, אבל ביעקב שלא היה בו פסולת, עשו וישמעאל, ממילא הוא בית ומיוחד משא״כ בשאר אבות שדה והר. (והבאור בזה כי מאחר שבית הוא מקום המיוחד, א״כ מי שהי׳ יותר מיוחד ושלם ולא היה בו פסולת יכול לפי מדריגתו לפעול מקום מיוחד ביתר שלימות היחוד, לכן בשאר אבות לפי מדריגתם היה שדה והר, ולכן דוקא ביעקב כתוב ויבן לו בית ולא בשאר אבות כי כפי שיבואר להלן הבית שבנה יעקב היה מיוחד לד׳ מעין ביהמ״ק ולכן בחינה זו היתה שייכת דוקא ביעקב).

*

ביהמ"ק היה מיוחד לישראל בלבד, רמז לדבר „הזר הקרב יומת" ומאחר שביהמ"ק חרב, הבית היהודי צריך להיות מיוחד, ומשום כך נאמר בזוה"ק שהבונה בית ולא אמר לשם קודשא ב"ה ה"ז בונה ביתו בלא צדק. וכמו בביהמ"ק שכל הענין שיהיה בית לשם ד' וכתיב: „ואבנה הבית לשם ד' אלקי ישראל" (מלכים א' ח', כ') שהכל מייסד על ד' אלקי ישראל, שהקדושה שהיה שם של תורה ועבודה וגמ"ח נתהווה מכל כלל ישראל. ממילא אם בונים בית וקובעים שיהיה לתורה, עבודה וגמ"ח כל אחד כפי יכולתו הוא מעין ענין של ביהמ"ק ואח"כ שיבוא הזמן יתהווה מקדושת כל הבתים ביהמ"ק. ויש בחנוכת הבית בחינה נוספת של מעין ביהמ"ק. לפי מ"ד: „וכי דוד בנאו והרי שלמה בנאו וכו'", כי הבונה בית אין השמחה שלימה שאין עכשיו ביהמ"ק „אלא חשב לעשות מצוה ונאנס עליה מעה"כ כאילו עשאה", והרי הבונה בית היה רוצה שלא יהיה בית זה רק מעין ביהמ"ק וניצוץ ממנו, אלא שיהיה ביהמ"ק בנוי בשלימות ומצטער על כך, ממילא חשוב כאילו עשאה, וחשוב בונה בית כבונה ביהמ"ק, שהרי אין בכוחו לבנות ביהמ"ק, רק חלקו בביהמ"ק היה רוצה שיבנה מכח בנין הבית הזה, והבית צריך „חנוכת הבית" שיהיה בו קביעות להיות מיוחד לתורה עבודה וגמ"ח ואז מתקיים ענין הנ"ל, אלא שביהמ"ק היה בכללות, וחינוך הבית הוא בפרטות.

*

המשך המזמור: „ארוממך ד' כי דיליתני ולא שמחת אויבי לי", ואח"כ „ד' אלקי שועתי אליך ותרפאני", ומה השייכות לכאו' בין הפסוקים. בודאי לא נאמרו הדברים סתם כ"א בסדר ושייכות מיוחד.

הנה בענין הבארות עשק, שטנה ורחובות (בראשית כ"ו, כ'—כ"ב), כתיב „ויקרא שמה רחובות ויאמר כי עתה הרחיב ד' לנו ופרינו בארץ", והרמב"ן אמר (וז"ל: „ספר הכתוב ויאריך בענין הבארות ואין בפשוטי הסיפור תועלת ולא כבוד גדול ליצחק, והוא ואביו עשו אותם בשוה, אבל יש בדבר ענין נסתר בתוכו, כי בא להודיע דבר העתיד. כי באר מים חיים ירמוז לבית אלקים אשר יעשו בניו של יצחק וכו' והשלישי קרא רחובות הוא הבית העתיד שיבנה במהרה בימינו. והוא יעשה בלא ריב ומצה, והא־ל ירחיב את גבולינו כמו שנא' ואם ירחיב ד' אלקיך את גבולך כאשר דבר וגו' שהוא לעתיד, וכתוב בבית שלישי ורחבה ונסבה למעלה למעלה ופרינו בארץ, שכל העמים יעבדוהו שכם אחד". עכ"ל), כי רחובות הוא כנגד יעקב (אולי בכוונתו לרמוז על הגמ' פסחים פ"ח לעיל בכתוב והלכו עמים וגו' אל בית אלקי יעקב שהוא ג"כ מדובר בבית השלישי). וביעקב הוא כבר בכללות ואין להם שליטה, ולכן ביעקב הוא נחלה ללא מצרים. כי לגבי הפסולת

שנסתלק מאברהם אבינו דהיינו החסד דסטרא אחריתא, ולגבי יצחק בגבורה דסטרא אחריתא, יכולים עדיין להיות להם שייכות, אבל ביעקב שהיתה מטתו שלימה אין להם כבר שייכות וזה נקרא נחלה ללא מצרים. ולכן אמרי׳ בגמ׳ (שבת קי״ח:) „ופרצת״ לא כאברהם ולא כיצחק אלא כיעקב שנאמ׳ „ופרצת״, היינו דביעקב שאין גבול ואין מיצר יכול להיות „ופרצת״ שיהיה יותר ולכן כתוב בזוה״ק ש„ופרצת״ מכוון למשיח, וזה פרץ בן פרצי, שהרי ענין הגאולה היא שלא יהיה גבול, כי כך גם מה שיש לנו יש קטרוגים למעלה ולמטה, אבל אם לא יהיה קטרוג לא יהיה גבול וזה מש״כ „כי עתה הרחיב ד׳ לנו ופרינו בארץ״. ובגמ׳ גיטין (נ״ז, א׳) אי׳ גבי א״י, בזמן שיושבין עליה רווחא ובזמן שאין יושבין עליה גמדא, וזה שאומרים: „ארץ חמדה טובה ורחבה״, ואמרו רחבה אע״ג שיש גבול לארץ, מ״מ אם יש חמדה ויש השתוקקות לזה, אז יכולה להיות רחבה ויכולה להתפשט ולהתרחב, וכאן שיש יהודי שקובע ישוב הרי יש בזה משום מה שאמרו בגמ׳ ישוב א״י, ונהיה מקום ישוב, ונקרא שיושבים עליה, וגם בבחינתו של היחיד, שיושבים עליה נהיה רחבה ורווחא לפי ערכו. וביחד עם הכל נהיה התרחבות הכלל עד שיקויים „ופרצת ימה וקדמה״ (בראשית כ״ח, י״ד), וזה נאמר דוקא ביעקב, (דהיינו הרחיב ד׳ לנו, נחלה בלא מצרים), ולכן גם מבחי׳ הנ״ל מובן מה דכתיב ביעקב דוקא ויבן לו בית, הבית שבנה יעקב אין הכוונה רק שבנה בית כפשוטו, שהרי באברהם ויצחק לא כתוב ויבן לו בית, אלא שיעקב היה כללא דאבהן והיה הבית שקרא על שם ביהמ״ק.

*

ולכן כל יהודי שבונה בית המושתת על תורה, עבודה וגמ״ח כפי ערכו, יש בו מעין ענין יעקב ונקרא בזה „בית״. ומזה הכנה לעתיד, ולכן נקרא חנוכת הבית (דהיינו ע״ש ביהמ״ק שיבנה בב״א). וכאשר יש ופרצת אין עיכוב. כי בחרבן מצטט הזוה״ק הפסוק „ונהר יחרב ויבש״ (איוב י״ד, י״א), וכמו שאי׳ בגמ׳ (סוטה מ״ט א׳) „מיום שחרב ביהמ״ק אין יום שאין בו קללה ואמר רבא ובכ״י קללתו מרובה משל חבירו״, והטעם כי אין הברכה של: „כי שם ציוה ד׳ את הברכה״ וגו׳ (תהלים קל״ג, ב׳) שורה. (ויובן יותר ע״פ מדרש תהלים שם כטל חרמון שיורד על הררי ציון — כל פעולות ונחמות טובות מציון. והמשך הפסוק כי שם ציוה וגו׳ היינו מציון), אבל כשיש חנוכת הבית שהוא מעין ביהמ״ק בא ממילא שוב הברכה ונפסק הקטרוג. דענין ברכה כ׳ רש״י (סוטה י׳ א׳ בד״ה במה בירכו), דבר שיש בו שובע, דהנותן בעין יפה נותן, ואם יש קטרוג לא יכול להיות ברכה, וכמו בהרחיב ד׳ לנו ופרינו בארץ אין שטנה ואין עשק, ממילא בא שפע, וכשיש שפע, ממילא יש רפואה, והרפואה אינו רק פרט של בריאות החולה, כ״א כולל הכל. והבאור

כי במחלה ובשאר דברים הרעים נקרא הריסה והוא שינוי הסדר. כתיב: „ואמר חלותי היא שנות ימין עליון״ (תהלים ע״ז, י״א) וכמו שהמחלה עצמה הוא גם שינוי הסדר (ר״ל שנות ימין עליון, שנות מלשון שינוי), כי בסדר העולם צריך היה שיהיה איש ישראל בריא ומושלם בטובות הצריכות לו. ואם נחסר נקרא מחלה ושינוי סדר, וכתיב: „כי אעלה ארוכה לך וממכותיך ארפאך נאום ד׳ כי נידחה קראו לך ציון הוא דורש אין לה״ (ירמי׳ ל׳, י״ז), והרי דרפואה הוא אפי׳ על כל הגלות וכתיב שם: „נדחה קראו לך״, אם נדחה אז יש קטרוג, וממילא יש הריסה, דמקום שצריך רפואה נקרא גם הרוס כמו שכתוב: „וירפא את מזבח ד׳ ההרוס״ (מ״א י״ח, ל׳), ורפואה הוא לכל מחלה לקטטות ומריבות ולכל העניינים (ובזה מתורץ קושי׳ דלעיל אודות המשך הפסוקים דרפואה כולל הכל וכו׳).

*

ובזה יובן באור המזמור במלואו. מזמור שיר חנוכת הבית, י״ל בכוונתו שבא לבאר מנין יש שמחה ושיר בחנוכת הבית בזמן שאין ביהמ״ק בנוי. על כך התשובה ל„דוד״, דהיינו כמו אצל דוד, שהגם שלא בנה ביהמ״ק בפועל רק חשב לעשות מ״מ נקרא על שמו, כמו״כ יהודי שבונה בית ורוצה שיהיה כמעין ביהמ״ק. ממילא הרי הוא משתוקק שיהיה באמת בנין ביהמ״ק בשלימות נחשב לו כמו לגבי דוד כאלו עשאה כפי ערכו. ואם יש כאלו עשאו הרי כבר צריך להסתלק בחי׳ קללתו מרובה (שהוא רק שייך לחרבן ביהמ״ק), וצריך להמצא כבר הברכה (כי שם ציוה ד׳ וגו׳) ומכאן שיר ושמחה לחנוכת הבית. וזה המשכו „ארוממך ד׳ כי דיליתני״ מלשון: „דלה דלה לנו״ (שמות ב׳, י״ט), שאיבת ממי השפע ממילא „כי לא שמחת אויבי לי״ אין הגויים יכולים לבוא לקטרג או לשמוח בנצחונם ובקטרוגם, לכן „שועתי אליך ותרפאני״ ואח״ז כבר נמצאת הרפואה שהוא כולל הכל.

*

וזה אמרם במסכ׳ סופרים, בחנוכה צריך לומר „מזמור שיר חנוכת הבית״ (וצריך ביאור הטעם שאומרים מזמור זה בחנוכה), כי הרי חנוכה הוא בימים ההם בזה״ז (וממילא נמשך ענינה של חנוכה לדורות), והנה בשעת החינוך הראשון של ביהמ״ק אמירת מזמור שיר, היה ענין אחר (ולא הי׳ אז את הענין של לימוד לדורות) אבל אח״כ (בזמן חנוכת החשמונאים) שראו שכלו כל הקיצים וראו שטמאו ביהמ״ק שהוא מקור הקדושה ואחר כל הדברים שעבר עליהם בא הטהרה, ברכה, שמן, אור ונצחון, לומדים משם לדורות שאין מקום לייאוש, ובאיזה מצב שלא ניהיה, יכול להיות חנוכה והתחדשות ויבוא הברכה ויהיה מעין חנוכה חדש, ולכן אומרים

שצריך לאמר מזמור שיר חנוכת הבית גם היום (ר"ל כי אמירה זו מעוררת לימוד הנ"ל).

*

מזמור שיר חנוכת הבית ר"ת שמחה, יש שמחה בחנוכה, ויש שמחה בחנוכת הבית. הגם שאינו מבין כיצד, עכ"פ מבין ורוצה שיהיה בית יהודי, ויתנהג בו כמו שיהודי צריך להתנהג בכל השטחים, ומכאן נובעת השמחה, ועי"ז נקרא מעין ביהמ"ק, וכך נהיה התחדשות כמו שהיה חנוכת הבית, ושיפעול הפעולה כמו שהבית היה, ויקויים „דליתני ולא שמחת אויבי לי". ויהי' „שועתי אליך ותרפאני", שיביא בזה „ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה" (ישעי' ל"ה, י') וצריך שיתקיים שניהם שיתבטלו הקטרוגים ונסו יגון ואנחה ובזה יש שמחה וכמו שאי' בזוה"ק (ח"ב קנ"ו א') שכשיש ביטול דינים איתבשים אז יש חדוה, ויש חדוה ביחד עם חנוכה וביחד הוא נחשב כאילו חשוב בנין ביהמ"ק לענין שיביא כל מה שביהמ"ק צריך להביא, שיפעל ברכה וכל הטובות ליהודים בכלל ובפרט לנו ולכל ישראל אמן.

מאמר
„חיוב תלמוד תורה"

א
חיוב לימוד התורה בכל הזמנים

כתב הרמב"ם (פ"א מהלכות תלמוד תורה ה"א): כל איש מישראל חייב בתלמוד תורה, בין עני בין עשיר, בין שלם בגופו ובין בעל יסורין, בין בחור בין זקן גדול, אפילו עני המחזר על הפתחים, אפילו בעל אשה ובנים, חייב לקבוע לו זמן לתלמוד תורה ביום ובלילה, שנאמר **והגית בו יומם ולילה**.

לכאורה, הלימוד מהפסוק והגית בו יומם ולילה מוסב רק על עצם החיוב לקבוע לימוד תורה ביום ובלילה, ואילו מדברי הרמב"ם מוכח דמפסוק זה למדין גם לפרטי החיובים, ומהיכן נלמד זה.

ואפשר לומר ד„יומם ולילה" אינם רק מושג של זמן המתחלף ומשתנה מיום ללילה, או להיפך, אלא שיש בזה רמז לתקופות שונות בחיי האדם, שהרי „יומם" מורה על אור והרוחה, כדוגמת היום, ואילו „לילה" מורה על מצב של חשך בכל המובנים, כמו בעת צער ומצוק, כמו שאמרו (ויקרא רבה פכ"ו) „וכי לילה היה, אלא מלמד שהיתה השעה אפלה להם כלילה". וכן אמרו בזוה"ק (ח"ג רלה, ב) ולית ליליא אלא גלותא.

ומצינו כזה לענין תלמוד תורה (חגיגה יב, ב) על הכתוב (תהלים מב, ט) יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי — כל העוסק בתורה בעוה"ז שהוא דומה ללילה, הקב"ה מושך עליו חוט של חסד בעוה"ב שהוא דומה ליום. וגם מאן דדריש שם קרא זה: כל העוסק בתורה בלילה, הקב"ה מושך עליו חוט של חסד ביום, לא פליגי, דשני המאמרים חד הם, כי העוה"ז הוא בבחינת „לילה" בגלל המניעות והטרדות שיש לו לאדם מחמת היצה"ר, כן בלילה עצמו, שהאדם מצד טבעו אינו נוטה אז לעסוק בתורה, ולפיכך זוכה בשניהם לחוט של חסד ביום ובעוה"ב שהוא דומה ליום.

והפסוק „והגית בו יומם ולילה" מורה על חובת תלמוד תורה בכל המצבים שאדם נמצא בו, בין בשעה שהוא לגביו „יום" והיינו „עשיר" „שלם בגופו", ובין חלילה אם הוא בבחינת „לילה" — „עני" „בעל יסורים".

ואמרו (אבות דר' נתן פ"ג): אם למדת תורה בשעת העושר, אל תשוב לך

בשעת העוני, אם למדת תורה בשעת שובע, אל תשוב לך בשעת רעבון, אם למדת תורה בשעת הריוח אל תשוב לך בשעת הדחק, לפי שטוב לאדם דבר אחד בצער ממאה בריוח, שנאמר (קהלת יא, ו) בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידיך. ומוכח ש„בקר" ו„ערב" מתפרש על שעת עוני ועושר, וכן צער וריוח.

וזה שאמרו (תנא דבי אליהו רבא פ"ו) על הכתוב (ישעיה כא, יב): אתא בקר וגם לילה, מאי וגם לילה, אלו השנים רעים וקשים שאתם דרים בין האומות, ומאי אם תבעיון בעיו (שם), אלא לפי שאין הקב"ה נותן את התורה אלא למי שמצטער עליה, שנאמר (שם, יג) משא בערב ביער בערב תלינו ארחות דדנים לקראת צמא התיו מים, ואין בערב אלא לשון ערב [לילה, רמז על הגלות המר, ישועות יעקב שם] ואין יער אלא לשון צער, ואין מים אלא תורה.

עתה באתי

אמרו חז"ל (מגילה ג', א') עה"כ (יהושע ה', י"ג) ויהי בהיות יהושע ביריחו וישא עיניו וירא והנה איש עומד לנגדו וחרבו שלופה בידו, וילך יהושע אליו ויאמר לו הלנו אתה אם לצרינו, ויאמר לא כי אני שר צבא ה' עתה באתי — אמר לו אמש ביטלתם תמיד של בין הערבים, ועכשיו בטלתם תלמוד תורה, אמר לו על איזה מהם באת, אמר לו: עתה באתי ופירש"י „על של עכשיו" והתוס' (ד"ה עתה) כתבו „פירש ריב"ן על תלמוד תורה באתי, דכתיב ביה (להלן ל"א, י"ט) ועתה כתבו לכם את השירה הזאת.

ותמוה מאד למה ענה לו המלאך ברמז „עתה באתי", והרי יכל לומר לו בפירוש על ביטול תורה, ברם כאן הורה לו המלאך יסוד גדול בחיוב תלמוד תורה, כי אותה שעה עסקו ישראל במלחמת מצוה נגד ל"א המלכים ובכיבוש א"י, ואם כן היה להם לכאורה להתנצל ששעת מלחמה אינה כשירה לעסוק בתורה, ולכן ענה לו: עתה באתי — עתה דייקא גם בשעת מלחמה חייבים אתם לעסוק בתורה, וכמו שפירש"י (שם ד"ה ועכשיו) „שהיא לילה היה לכם לעסוק בתורה, שהרי אינכם נלחמים בלילה".

להורות שאם יש רק איזה זמן פנוי, אין לאדם לפטור עצמו בטענת מלחמה, שאז אין המוח והלב פנויים לעסוק בתורה גם בשעה שאין נלחמים בפועל ממש, אלא עתה באתי" — בכל עת ובכל שעה, בכל מצב שהאדם נמצא מחויב הוא בתלמוד תורה, שהרי בכל עת זמניה הוא. וכבר ביארנו לעיל שזהו הוראת הכתוב „והגית בו יומם ולילה", בין שהוא בבחינת „יום" — בהירות, ובין שהוא בחינת „לילה" — חשכות, חייב הוא להגות בתורה.

ולכן וילן יהושע בלילה ההיא בתוך העמק — מלמד שלן בעומקה של הלכה

„וכשבא לילה אחר במצור עסק בתורה" (רש"י), והורה הלכה למעשה לדורות שתמיד צריך להיות בבחינת „עתה", כל העתים שווים, ואין אתה בן חורין להבטל ממנה אפילו שעה אחת, „ואל תאמר לכשאפנה אשנה, שמא לא תפנה" (אבות פ"ב).

וזהו גם כונת הכתוב (דברים לא, יט) „ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל" היינו עתה בכל עת ובכל שעה, ללא התחשבות במצב שבו נמצא האדם באותה שעה, החובה עליו כתבו לכם את השירה הזאת — היא התורה.

ומה נחמד בזה סמיכות הכתובים (שם) שלפני כן הרי נאמר: ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא וגו', ובכל זאת ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל, היינו גם בתוך ההסתר הגדול, ללמדך כי לימוד התורה הוא חיוב תמידי ונצחי בכל הדורות ובכל הזמנים.

והוא שאמרו (שבת פ"ג, ב') לעולם אל ימנע אדם את עצמו מבית המדרש ומדברי תורה ואפילו בשעת מיתה, שנאמר (במדבר י"ט, י"ד) זאת התורה אדם כי ימות באהל — אפילו בשעת מיתה תהא עוסק בתורה, ונפלא מה שמצינו בדוד המלך ע"ה, (זוה"ק ח"ב — ק"מ, א') עה"כ (תהלים ס"ג, א') מזמור לדוד בהיותו במדבר יהודה, מאי שנא מכל שאר תושבחן דלא קאמר באן אתר שבח לון דוד מלכא, ומאי שנא הכא דקאמר בהיותו במדבר יהודה, אלא לא דא בלחודוי דהא אוף הכי נמי (שם ל"ד, א') בשנותו את טעמו לפני אבימלך וכו', לאחזאה לכל בני עלמא שבחיה דדוד דאע"ג דכצערא הוה והוו רדפי אבתריה, הוה משתדל לומר שירין ותושבחן לקב"ה.

וזה שנאמר מיד לאחרי: בשנותו את טעמו — אברכה את ה' בכל עת, תמיד תהלתו בפי, כי גם במצב של צער ויסורין, וביותר חשש סכנת מיתה שהיה אז שרוי, כדכתיב (שמואל א' — כ"א, י"ג) וירא מאד מפני אכיש מלך גת, ובכל זאת: אברכה את ה' בכל עת, והיינו כאמור: ועתה — בכל זמן ובכל מצב — כתבו לכם את השירה הזאת — תלמוד תורה.

ואפשר גם לרמז הדברים במה שאמרו (ירושלמי ברכות פ"ט הל' ה') עה"כ (תהלים קי"ט, קכ"ו) עת לעשות לה' הפרו תורתך — כל העושה תורתו עתים מיפר ברית, היינו זה שיש אצלו הבדל העתים לגבי לימוד התורה, הרי הוא מיפר ברית, משום שלימוד התורה אינו תלוי בשום עת וזמן, אלא: אברכה — בכל עת.

ב

חובת ידיעת התורה

דע אחי כי מצות תלמוד תורה מקיפה את כל חלקי התורה, והיינו שיש חיוב מיוחד ללמוד ולדעת את כל התורה כולה, והוא שאמרו (מדרש משלי פ"י) בא

וראה כמה קשה יום הדין שעתיד הקב"ה לדון את כל העולם כולו בעמק יהושפט, וכיון שתלמיד חכם בא לפניו אומר לו; כלום עסקת בתורה, אמר הן, אומר הקב"ה הואיל והודית אמור לפני מה שקרית ומה ששנית, מכאן אמרו, כל מה שקרא אדם יהא תפוס בידו, ומה ששנה תהא תפוס בידו שלא תשיגהו בושה וכלימה ליום הדין וכו', בא מי שיש בידו מקרא ואין בידו משנה, הקב"ה הופך את פניו ממנו ושרי גיהנום מתגברין בו כזאבי ערב, והם נוטלין אותו ומשליכין אותו לגהנום, בא מי שיש בידו הלכות, אומר לו בני, תורת כהנים למה לא שנית וכו' בא מי שיש בידו תורת כהנים, הקב"ה אומר לו בני חמשה חומשי תורה למה לא שנית, שיש בהן קריאת שמע תפילין ומזוזות, בא מי שיש בידו חמשה חומשי תורה, אומר לו הקב"ה למה לא למדת אגדה ולא שנית וכו' בא מי שיש בידו אגדה הקב"ה אומר לו: בני, תלמוד תורה למה לא למדת וכו' בא מי שיש בידו תלמוד הקב"ה אומר לו: בני, הואיל ונתעסקת בתלמוד, צפית במרכבה וכו'.

הרי לפנינו חובת ידיעת כל חלקי התורה, ומצינו עוד (ספרי עקב) עה"כ (להלן י"א, כ"ב) כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת — שמא תאמר הרי אני קורא פרשה קשה, ומניח את הקלה, תלמוד לומר (להלן ל"ב, מ"ז) כי לא דבר ריק היא מכם, דבר שאמרתם ריק הוא, לא ריק הוא אלא מכם, והדבר ההוא שאמרתם ריק; כי הוא חייכם ואורך ימיכם שלא תאמר למדתי הלכות די לי, ת"ל: כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת, כל המצוה — למוד מדרש הלכות ואגדות, וכן הוא אומר (להלן ח', ג') למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם — זה מדרש, כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם — אלו הלכות ואגדות.

וכן אמרו (אבות דר"נ פכ"ט) כל מי שיש בידו מדרש ואין בידו הלכות, לא טעם טעם של חכמה, כל מי שיש בידו הלכות ואין בידו מדרש לא טעם טעם של יראת חטא, כל מי שיש בידו מדרש ואין בידו הלכות זה גבור ואינו מזויין, כל שיש בידו הלכות ואין בידו מדרש, חלש וזיין בידו, יש בידו זה וזה, גבור מזויין.

ברם אל יאמר אדם שחלק זה או אחר בתורה הוא יותר חשוב בעיניו, שהרי על כך הזהירו רז"ל (עירובין ס"ד, א') כל האומר שמועה זו נאה, וזו אינה נאה, מאבד הונה של תורה, וביאר המהרש"א (שם) משמע דזו נאה נמי לא יאמרו, דבהכי איירי קרא, ומשום דמשמע מיניה דיש אחרות שאינן נאות, כלומר, לאמיתו של דבר יופיה של התורה היא בהיותה תורת ה', כך שאין כל הבדל לגבי החשיבות בין חלק זה או אחר שבה, שהרי כולה היא תורתו ית', אמנם זה האומר: שמועה זו נאה, היינו לפי השגתו ושכלו האנושי, ממילא יבוא להטיל דופי בשמועה אחרת, כיון שכל הנחתו היא מצד גשמיות שכלו, אם כן ניתן לחלק בין זו לאחרת.

לימוד ההלכות המעשיות — עדיף

אך דע כי אם אמנם שומה עליך ללמוד את התורה כולה, הרי חייב הנך להעדיף תחילה את הלימוד הנצרך לדעת את המעשה אשר תעשה, כדכתיב (להלן ל״א, י״ב) למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את ה׳ אלקיכם **ושמרו לעשות את כל דברי התורה הזאת**, ומוכח במפורש שהלימוד הוא ליראה את ה׳ כדי שישמרו לעשות את כל דברי התורה, וברור שתחילה חייב האדם ללמוד אותו הלימוד הנוגע למעשה.

והוא שאמרו (סוטה מ״ד, א׳) עה״כ (משלי, כ״ד, כ״ז), הכן בחוץ מלאכתך — זה מקרא ומשנה וגמרא, ועתדה בשדה לך אלו מעשים טובים, אחר ובנית ביתך — דרוש וקבל שכר, והיינו כאמור שרק אחרי שילמד הדברים הנוגעים למלאכתו והנהגתו היום־יומית „הכן בחוץ מלאכתך״ באופן ש„ועתדה בשדה לך״ אלו מעשים טובים, בכדי שידע לעשות את המעשה אשר יעשה אזי: אחר ובנית ביתך — דרוש וקבל שכר, יעסוק בשאר חלקי התורה, אף שאינם נוהגים למעשה, אלא רק בבחינת: דרוש וקבל שכר.

ותראה שכתב הש״ך (יורה דעה סימן רמ״ו ס״ה ה׳) „כתב הדרישה יש בעלי בתים נוהגים ללמוד בכל יום גפ״ת ולא שאר פוסקים וכו׳, אבל לי נראה שיש ללמוד ספרי הפוסקים דיני התורה, כמו הרי״ף ומרדכי והרא״ש ודומיהן, דזהו עיקר ושורש לתורתינו וכו׳, אבל הנך בעלי בתים שאינם לומדים רק ג׳ או ד׳ שעות, לא ילמדו בש״ס לחוד״ (עיין גם בזה שולחן ערוך הרב ז״ל בעל ה„תניא״ הל׳ תלמוד תורה פ״ב).

לימוד התורה לשם לימוד — מטרה בפני עצמה

תדע שלימוד התורה אינו רק מכשיר לקיום המצוות, היינו שאם כי חיוב ידיעת התורה הוא בראש וראשונה בכדי לדעת כיצד לקיים את המצוות, הרי המטרה של הלימוד היא מטרה לעצמה, כך שאפילו הלימוד בדברים שאינם נוגעים למעשה היא נעלה מאד, ומפורש כן במה שאמרו (ספרי עקב) עה״כ (להלן י״א, י״ג) והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי — למה נאמר, לפי שנאמר (לעיל ה׳, א׳) ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם, שומע אני לא נתחייבו בתלמוד עד שנתחייבו במעשה, תלמוד לומר: והיה אם שמוע וגו׳, מגיד הכתוב שמיד נתחייבו בתלמוד וכו׳, **מלמד שהמעשה תלוי בתלמוד ואין התלמוד תלוי במעשה**, ומוכח שהמעשה נצרך ללימוד, ואילו הלימוד אפילו בדברים שאינם נוהגים אצל הלומד למעשה, כגון מצוות שאינן נוהגות בזמן הזה, או מצוות התלויות בארץ אצל יושבי חו״ל, גם כן מצוה היא, (ועיין באות הקודם מה שנתבאר בענין גדול תלמוד שמביא לידי מעשה).

ותמצא ראיה לדברינו ממה שנפסק להלכה (יורה דעה סימן רמ"ו) שנשים פטורות מתלמוד תורה, ובכל זאת כתב הרמ"א (שם) שחייבת ללמוד הדינים הנצרכים לה, ועל כרחך שאין זה בגדר מצות תלמוד תורה בעצם, שהרי הן פטורות, ובודאי שתלמוד תורה וידיעת הדינים הנוגעים למעשה הם שני ענינים נפרדים.

ותראה עוד שאמרו (שבת פ"ג, ב') לעולם אל ימנע אדם את עצמו מבית המדרש ומדברי תורה ואפילו בשעת מיתה, שנאמר (במדבר י"ט, י"ד) זאת התורה אדם כי ימות באהל, אפילו בשעת מיתה תהא עוסק בתורה, ולכאורה הרי אותו לימוד כבר אינו נוגע למעשה, כיון שבשעת מיתה נעשה חפשי מן המצוות, ומוכח בעליל שלימוד התורה הוא מטרה לעצמו, ואינו רק בגדר מכשיר לידיעת דרכי קיום המצוות.

ומצינו כמה מקומות בחז"ל, שאמרו בפירוש: דרוש ואקבל שכר, והוא שאמרו (סנהדרין נ"א, ב') הלכתא למשיחא ופירש"י „הלכה זו כשיבואו ימות המשיח איצטריך לנו שישובו ד' מיתות בית דין למקומן" — אלא מעתה שחיטת קדשים לא ליתני הילכתא למשיחא, אלא דרוש וקבל שכר, הכא אנמי דרוש וקבל שכר, וכן (שם ע"י, א') לגבי בן סורר ומורה: לא היה ולא עתיד להיות, ולמה נכתב — דרוש וקבל שכר, ולהלן: עיר הנדחת לא היתה ולא עתידה להיות, ולמה נכתב — דרוש וקבל שכר, והרי זה מופלא שנכתבו פרשיות שלמות בתורה — לא לשם ידיעת ההלכה והמעשה, אלא אך ורק לשם קבלת שכר, וכל זה הוא הוכחה ברורה ומפורשת על חשיבות ערך לימוד התורה שהוא דבר נשגב לעצמו.

שכר הלימוד — גם לזה שאינו מבין

בא וראה מה שכתב ה„ספר חסידים" (סימן תשס"ד) „ואם אדם טורח בזה העולם בלמודים, אע"פ שאין לו לב עתה, יהיה לו לב במתיבתא דרקיעא" ומקור הדברים בזוה"ק (ח"א — קפ"ה, א') (משלי ו', כ"ב) והקיצות היא תשיחך — דהא כל אינון מלין דאיהו לא יכיל לאתדבקא לון כדקא יאות (להשיגם כראוי), ואיהו אשתדל בהו ולא אתדבק בהו, כולהו עאלין במעוי, מתתקנין ואורייתא תמלל ביה, הה"ד: והקיצות היא תשיחך.

ומבואר בדברי הרמ"ז ז"ל בפירושו לזוה"ק (ח"ג — קע"ו, א') וכל מאן דאשתדל באורייתא, אשתדל בשמא קדישא ואשתזיב מכולא, אשתזיב בעלמא דין ואשתזיב בעלמא דאתי „**אפילו בקריאה בלבד ובגמגום**, הרי הוא כהוגה ומפרש את השם, **שיש בו כח לעשות נסים אפילו בלא ידיעה**! וכמ"ש בגמ' שיש כח בפסוקים להגן, וכן זה יהיה נשמר מכל רע! מיצה"ר וממקרים רעים בעוה"ז **החמרי ובעוה"ב הרוחני**, כי גם שהוא לא ידע סוד הרוחניות, הלא יתעורר להגן עליו".

תדע שאמרו (שיר השירים רבה פ״ב) עה״כ (שיר השירים ב׳, ד׳) ודגלו עלי אהבה — עם הארץ שקורא לאהבה איבה, כגון ואהבת — ואייבת, אמר הקב״ה ודילוגו עלי אהבה, ולהלן: תינוק שקורא למשה מושה, לאהרן אהרון, לעפרן עפרון אמר הקב״ה ולגלוגו עלי אהבה, ופירש ה„מתנות כהונה״ (שם) „כי ספריהם לא היו מנוקדים״, והיינו שעצם הלימוד חביב לפניו גם אם הלומד אינו מבין מה שאומר (ועיין לעיל מה שהבאנו מזוה״ק ח״ג — פ״ה, ב׳).

יתר על כן מצינו (ע״ז, י״ט, א׳) לעולם ליגרס איניש ואע״ג דמשכח, ואע״ג דלא ידע מאי קאמר, שנאמר (תהלים קי״ט, כ׳) גרסה נפשי לתאבה — גרסה כתיב ולא טחנה, ופירש״י „מרוב תאותי לתורה הייתי שובר לפי היכולת, אע״פ שאיני טוחנה הדק ליכנס בעומקה״, ומה שאמרו ואע״ג דמשכח, הוכחה נוספת שאפילו אם האדם הוא שכחן מטבעו, אין זה אמתלא להתבטל מתורה, שהרי סוף סוף מקבל שכר על לימודו — אם כי שוכחו לאחר זמן.

ומפורש כן (ויקרא רבה פי״ט) משל לטרסקל נקוב ששכר בעליו פועלים למלאותו, מי שהוא טיפש מהו אומר, מה אני מועיל מכניס בזו ומוציא בזו, מי שפקח מהו אומר, ולא שכר כל חבית וחבית אני נוטל, כך מי שהוא טיפש מהו אומר, מה אני מועיל ללמוד תורה ומשכחה, ומי שהוא פקח מהו אומר: ולא שכר יגיעה הקב״ה נותן.

נמצא שידיעת התורה היא מצוה לעצמה, ואילו סגולת לימוד התורה היא כל כך נעלית עד שעצם הלימוד חביב וחשוב לפניו ית׳, והוא שאמרו (תנא דבי אליהו זוטא פ״ב הנ״ל) מכאן אמרו אפילו אם אין בידו של אדם לא מקרא ולא משנה, אלא יושב וקורא כל היום הפסוק (בראשית ל״ו, כ״ב) ואחות לוטן תמנע, אפילו הכי שכר תורה בידו, הרי שאם כי אינו מסוגל ללמוד לא מקרא ולא משנה, אלא קורא פסוק זה בלבד — שכר תורה בידו.

והכונה בהדגשת פסוק זה דייקא הוא על פי מה שכתב הרמב״ם ז״ל ב„פירוש המשניות״ (סנהדרין פ״ח ד״ה והיסוד השמיני) „ואין הפרש בין ובני חם כוש ומצרים, ושם אשתו מהיטבאל, ותמנע היתה פילגש, ובין: אנכי ה׳ אלהיך ושמע ישראל, כי הכל מפי הגבורה, והכל תורת ה׳ תמימה טהורה וקדושה״.

ביאור חביבות לימוד האגדה

כבר ידענו שחובת לימוד התורה כוללת את כל התורה, אמנם מאחר שרבים טועים לחשוב שלימוד ההלכה פוטר את האדם מלימוד אגדות חז״ל, שומה עלינו להדגיש ולהבהיר במיוחד גודל ערכה של האגדה, והוא שאמרו (מדרש משלי פ״י הנ״ל) בא מי שיש בידו חמשה חומשי תורה, אומר לו הקב״ה למה לא למדת אגדה

ולא שנית, שבשעה שהחכם יושב ודורש אני מוחל ומכפר עונותיהן של ישראל, ולא עוד אלא שבשעה שהן עונין אמן יהא שמיה רבא, אפילו אם נחתם גזר דינם אני מוחל להם ומכפר עונותיהן, והרי אותו אדם כבר שנה הלכות ותורת כהנים, ובכל זאת אינו נפטר מלימוד אגדה, להודיעך גודל חשיבותה. בא וראה עד כמה חשוב לימוד האגדה, שהלא אמרו (סוטה מ״ט, א׳) עלמא אמאי קא מקיים, אקדושה דסידרא ויהא שמיה רבא דאגדתה.

ותראה מה שאמרו (חגיגה י״ד, א׳) עה״כ (ישעיה ג׳, א׳) כל משען לחם וכל משען מים, משען לחם — אלו בעלי תלמוד שנאמר (משלי ט׳, ה׳) לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי, וכל משען מים — אלו בעלי אגדה שמושכין לבו של אדם כמים באגדה, הרי שהגדירו את ההלכה כלחם ואילו האגדה כמים, והיינו שכשם שאין אפשרות לאדם לחיות ללא לחם ומים כאחד, כך אין שלימות בלימוד התורה ללא שילוב הלכה ואגדה, וכן מצינו (בראשית רבה פס״ו) עה״כ (בראשית כ״ז, כ״ח) ויתן לך האלקים מטל השמים — זה מקרא, ומשמני הארץ — זה משנה, דגן — זה תלמוד, ותירוש — זה אגדה.

ונחמד בזה לרמז מה שאמרו (שבת מ״א, א׳) אכל ולא שתה אכילתו דם, וזהו תחילת חולי מעיים, כי כשם שאכילה ללא שתיה יש בה סכנה חלילה, כך גם בלימוד הלכה ללא אגדה עלול האדם להכשל בזחיחות דעת ובתאוות, דבר הנרמז במאמרם: אכילתו דם, כי בעוד שתפקיד התורה הוא להכניע לב האדם ולהרחיקו מתאוות, הרי אם ימנע עצמו מלימוד האגדה, אזי אכילתו — תורתו — היא בעצם: דם, היינו שיימשך אחר מזגי הנפש הבהמית הקרויה דם.

והנה אמרו (אבות דר״נ הנ״ל) כל מי שיש בידו הלכות ואין בידו מדרש, לא טעם טעם של יראת חטא, אם כן מפורש שהמדרש — שהוא האגדה — גורם לו לאדם שיבא ליראת חטא, ולפיכך גם המשילו את האגדה למים, כי פעולת שתית המים היא לסייע לאוכל שיתעכל כהוגן במעיו של האדם, כמו שכתב הרמב״ם ז״ל ב„פירוש המשניות״ (עירובין פ״ג מ״א) „המים אינו מן המזונות, אבל מוליך המזון למקומותיו הידועות״ והרי גם לימוד האגדה מכוין את המזון הרוחני — ההלכה שתיקלט בלבו של האדם, ותפעול פעולתה על נפשו להשלימה לפני קונה ב״ה.

ותורתך בתוך מעי

ובזה יתבאר לנו מה שנאמר (תהלים מ׳, ט׳) ותורתך בתוך מעי, ולכאורה מה ענין המעים לתורה, והיה צריך לומר „בתוך לבי״ או „מוחי״, אמנם לפי האמור

יובן, כי דוד המלך ע"ה העיד על עצמו שתורתו נקלטת בקרבו כדוגמת המזון המתעכל במעים, והיינו כתוצאה משילוב אכילה ושתיה — הלכה ואגדה.

ודל מבין יחקרנו

ולפי זה נוכל להבין מה שאמרו (ירושלמי הוריות פ"ג) עה"כ (משלי כ"ח, י"א) חכם בעיניו איש עשיר ודל מבין יחקרנו — חכם בעיניו איש עשיר — זה בעל תלמוד, ודל מבין יחקרנו — זה בעל אגדה, כלומר, אותו שהוא בעל תלמוד, הרי הוא עשיר בתורה, ובעיני עצמו הוא חכם, אבל מעלה יתירה יש לבעל אגדה שאם כי בערך העשיר בתלמוד הוא „דל", שהרי סוף סוף בכל הענינים הנוגעים להלכה, נזקק הוא לתורתו של בעל התלמוד, אבל בנוגע לתכלית העיקרית שהיא יראת ה', הרי „ודל מבין יחקרנו", כי התבונה האמיתית אינה אלא היראה, כדכתיב (איוב כ"ח, כ"ח) הן יראת ה' היא חכמה וסור מרע בינה, ורק באמצעות היראה זוכה להיות חכם באמת כדכתיב (משלי ב', ה'—ו') אז תבין יראת ה' ודעת אלקים תמצא, כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה, ומוכח שקניית החכמה — ביראה תלייא, שהיא לימוד האגדה.

ותראה מה שכתב בעל ה„תניא" ז"ל ב„שלחן ערוך הרב" (הלכות תלמוד תורה פ"ב סי"ב) **„וכן בדרשות האגדות להתבונן מתוכם מספר השכל לידע את ה', וכו', כי רוב סודות התורה שהיא חכמת הקבלה וידיעת ה', גנוזים באגדות".**

ומקורו במה שאמרו (ספרי עקב) דורשי רשומות אומרים, רצונך שתכיר מי שאמר והיה העולם, למוד הגדה שמתוך כך אתה מכיר את הקב"ה ומדבק בדרכיו, וזה שמצינו (תנא דבי אליהו רבא פ"ב) עה"כ (תהלים י"ט, ה') בכל הארץ יצא קום — אלו ההגדות שמקדשין שמו הגדול בהן, כי כתוצאה מהכרת מי שאמר והיה העולם, זוכים לקדש שמו הגדול.

ג

תורה לשמה

מצינו בחז"ל (נדרים ס"ב, א') עה"כ (להלן ל', כ') לאהבה את ה' אלקיך לשמוע בקולו ולדבקה בו — עשה דברים לשם פעלם ודבר בהם לשמם, אל תעשם עטרה להתגדל בהם ואל תעשה קרדום להיות עודר בו, ופירש הר"ן „לשם פעלם — לשם הקב"ה שפעלם וציוה עליהם", נמצא כי ביאור המשמעות של תורה לשמה הוא: לשם הקב"ה שציוה עליהם, וכך גם פירש"י (תענית ז', א') כל העוסק בתורה לשמה „לשמה משום: כאשר צוני ה' אלקי", ומקור ביאור זה של רש"י והר"ן,

הוא בדברי ר' חנינא בן תרדיון (ע"ז י"ז, ב') ששאלוהו: אמאי קא עסקת באורייתא, אמר להו: כאשר צוני ה' אלקי (ועיין ביאורים בפרשתינו בפסוק זה).

וכך גם אמרו בזוה"ק (ח"א — קמ"ב, א') איצטריך ליה לבר נש דיתעסק באורייתא לשמיה דקודשא בריך הוא, דכל מאן דאתעסק באורייתא, ולא אתעסק בה לשמה, טב ליה דלא יתברי, ומפורש יותר (שם ח"ב — רכ"ג, א') בר נש דאתעסק באורייתא בהאי עלמי, יזכי למקבע עתין לה, איצטריך באמונה דרעותא דיליה יתכוין לקב"ה, ויתכוין לשם שמים.

ומה שכתב הרא"ש (נדרים שם) „ודבר בהם לשמם, כל דבורך ומשאך בדברי תורה יהיו לשם התורה, כגון לידע ולהבין ולהוסיף לקח ופלפול, ולא לקנטר ולהתגאות" אינו סותר לביאור האמור, כי „לשם התורה", וכן „לשם הקב"ה" הוא באמת דבר אחד, וכמ"ש בזוה"ק (ח"ג — ע"ג, א') ג' דרגין מתקשרין דא בדא קוב"ה ואורייתא וישראל, וזה שתיקנו חז"ל לברך בברכת התורה: אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו, ברוך נותן התורה, וברכה זו היא המעולה שבברכות כמ"ש (ברכות י"א, ב') וכפירש"י (שם) **„לפי שיש בה הודאה למקום וקילוס לתורה ולישראל".**

זאת ועוד, על ידי לימודו לשם התורה, ולשם הקב"ה זוכה לידע דעתו של מקום, כמ"ש (אבות דר"נ פ"ד) לפי שאם אדם למד תורה יודע דעתו של מקום, והיינו כשלומד: כאשר צוני ה' אלקי: התורה מאירה לו פניה, וזוכה לידע ולהבין ולהוסיף לקח ופלפול, עד שמשיג דעתו של מקום.

והנה יסוד מהות תורה לשמה מבואר בבהירות בדברי הב"ח (טור אורח חיים סימן מ"ז) על מה שנפסק להלכה (שם) „ברכת התורה מאד צריך ליזהר בה כדאיתא בנדרים (פ"א, א') — מאי דכתיב על מה אבדה הארץ וכו', ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה — לומר שאין מברכין בתורה תחילה", וכתב הב"ח „ואיכא לתמוה טובא למה יצא כזאת מלפניו, להענישם בעונש גדול ורם כזה על שלא ברכו בתורה תחילה, שהוא לכאורה עבירה קלה, ונראה דכונתו ית' מעולם היתה שנהיה עוסקים בתורה, כדי שתתעצם נשמתינו בעצמות ורוחניות וקדושת מקור מוצא התורה, ולכן נתן הקב"ה תורת אמת לישראל במתנה, שלא תשתכח מאתנו, כדי שתתדבק נשמתינו וגופינו ברמ"ח אברים ושס"ה גידים, ברמ"ח מצות עשה ושס"ה לא תעשה שבתורה, **ואם היו עוסקים בתורה על הכונה הזאת! היו חמה מרכבה והיכל לשכינתו ית', שהיתה השכינה ממש בקרבם, כי היכל ה' המה ובקרבם ממש היתה השכינה קובעת דירתה, והארץ כולה היתה מאירה מכבודו, וכזה יהיה קישור לפמליא של מעלה עם פמליא של משה והיה המשכן אחד, אבל עתה שעברו חוק זה, שלא עסקו בתורה כי אם לצורך הדברים הגשמיים להנאתם, לידע הדינים לצורך משא ומתן גם**

להתגאות להראות חכמתם, ולא נתכונו להתעצם ולהתדבק בקדושת ורוחניות התורה, ולהמשיך השכינה למטה בארץ, כדי שתעלה נשמתם למדריגה גדולה אחרי מיתתם, הנה בזה עשו פירוד שנסתלקה השכינה מן הארץ, ועלתה לה למעלה, והארץ נשארה בגשמיותה בלי קדושה, וזה היה גורם חורבנה ואבידתה״.

וקילורין לעינים בזה מה שציין ה„עבודת ישראל״ (ליקוטים) „וכבר הציע הב״ח (כנ״ל) דבריו המתוקים על פי קדושתו הנפלאה ונראית מתוך דבריו וכו׳, וגם אנחנו נוסיף על דבריו הקדושים קצת. דהנה מי שלומד תורה על מנת שיהיה למדן ח״ו, או אפילו שידע הדינים על בוריין ולעבוד ה׳ כרצונו, מכל מקום אין לו תענוג גדול מעסק התורה, כמו העוסק לשמה להיות היכל לשכינה תיכף בשעת עסק התורה וכו׳, ולא יתלהב לבו לברך ברכת התורה ולהודות לו ית״ש על נתינת התורה, כי מה איכפת ליה, אם לא נהנה היה פטור ממנה, מה שאין כן מי שלומד תורה לשמה כמ״ש הב״ח (שם) להיות כסא והיכל לשכינה וכו׳, והוא נעשה מרכבה לשם ה׳ ושורה עליו כל הקדושה, וכל המלאכים מקשיבים לקולו וכו׳, אם כן יש תענוג גדול והשתוקקות והתלהבות להודות לו ית״ש על נתינת התורה וכו׳, ונבראים בזה עולמות חדשים, שיחדש הקב״ה עלינו גזירות טובות ישועות ונחמות״.

ותראה כי דברינו אודות „לשמה״, כלולים במאמרם (הנ״ל) על שלא ברכו בתורה תחילה, שהרי פירש״י (ב״מ פ״ה, ב׳ ד״ה שלא, לגירסת הב״ח) „כשהיו עוסקין בתורה, לא היו מברכין לפניה, קרא יתירא דאשר נתתי לפניהם קא דרש, ברכת אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו, שהיא לפניה של דברי תורה, וכיון דלא מברכי, גליא דעתייהו שאינה מתנה חשובה להם״ ומוכח כי בזה שלא בירכו ברכה זו „אשר בחר בנו״, שבה משולב השבח להשי״ת התורה וישראל, גילו דעתם שהתורה אינה חשובה כמתנה בעיניהם, וזהו הניגוד הגמור ל„לשמה״ שהוא לשם הקב״ה ולשם התורה.

וכך גם כתב הר״ן (נדרים פ״א, א׳) „ומצאתי במגלת סתרים של ה״ר יונה ז״ל דקרא הכי דייק, דעל שלא ברכו בתורה תחילה אבדה הארץ, דאם איתא על עזבם את תורתי כפשטא משמע, שעזבו את התורה ולא היו עוסקין בה, כשנשאל לחכמים ולנביאים למה לא פירשוהו, והלא דבר גלוי היה וקל לפרש, אלא ודאי עוסקין היו בתורה תמיד, ולפיכך היו חכמים ונביאים תמהים על מה אבדה הארץ, עד שפירשו הקב״ה בעצמו, שהוא יודע מעמקי הלב, שלא היו מברכין בתורה תחילה, כלומר שלא היתה התורה חשובה בעיניהם כל כך, שיהא ראוי לברך עליה, שלא היו עוסקים בה לשמה, ומתוך כך היו מזלזלין בברכתה, והיינו לא הלכו בה, כלומר בכונתה ולשמה, אלו דברי הרב החסיד ז״ל והם נאים ראויים למי שאמרם״.

מתוך שלא לשמה בא לשמה

ברם דע אחי כי אין אתה בן חורין להבטל ממנה, ואפילו אם לא זכית ללמוד לשמה, כבר הורו לנו רז"ל (פסחים נ', ב') לעולם יעסוק אדם בתורה ומצות אפילו שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה, אלא שבעוד שעל הלומד לשמה אמרו שעליו (שם) נאמר (תהלים ק"ח, ה') כי גדול מעל שמים חסדך, הרי על הלומד שלא לשמה נאמר (שם י"ז, י"א) כי גדול עד שמים חסדך.

והיינו כמ"ש בזוה"ק (ח"א — קפ"ט, ב') דכל מאן דאשתדל באורייתא יומי ולילי, אחסין תרין עלמין, עלמא עלאה ועלמא תתאה, אחסין האי עלמא אע"ג דלא אתעסק בה בר נש לשמה, ואחסין ההוא עלמה עלאה, כד אתעסק בה בר נש לשמה, והן הם הדברים האמורים כי בתורה לשמה: גדול מעל שמים — עלמא עלאה, ואילו בשלא לשמה — עד שמים, אחסין האי עלמא.

וכתבו התוס' (שם ד"ה וכאן) והרי מצינו (ברכות י"ז, א') כל העוסק בתורה שלא לשמה נוח לו שלא נברא, ותירצו „דהתם מיירי כגון שלומד כדי להתייהר ולקנטר ולקפח את חביריו בהלכה, ואינו לומד על מנת לעשות". נמצא לפי דבריהם שרק כדי להתייהר ולקנטר אסור ללמוד, אבל בכדי להתכבד שרי, ובאמת פירשו דבריהם (ברכות שם ד"ה העושה) שכשלומד על מנת שיכבדוהו שרי.

ותמוה מאד לפי זה מה שאמרו (ירושלמי חגיגה פ"ב הל' א', הובא בתוס' חגיגה ט"ו, א' ד"ה שובו) כי מה שיצא „אחר" לתרבות רעה, היה בגלל זה שאביו הפרישו לתורה לא מחמת כונה טהורה לשמים, אלא כיון שראה כוחה של תורה, כשעסקו החכמים בתורה היתה האש מקיפה אותם, לפיכך הקדיש את בנו לתורה, והרי זה מופלא וכי כל כך חמור הדבר שייענש בגלל זה, והאם כונה זו גרועה מ„להתכבד" דשרי.

ונוכל לבאר הדבר ביסוד מה שכתב אא"ז הרבי ר' אריה לייבוש ז"ל מאוז'רוב בספרו „ברכת טוב" בשם רבו הרה"ק ר' אלעזר ז"ל מקוז'ניץ (בראשית) בביאור מאמרם (הנ"ל) לעולם יעסוק אדם בתורה ומצוות אפילו שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה „ומקשים העולם, והרי אם ילמד לעולם שלא לשמה, מתי יבא ל„לשמה", ואמר הוא ז"ל שהכונה היא שתמיד יחשוב שעדיין לא זכה ללמוד לשמה, ולימודו הוא באמת שלא לשמה, אלא שהוא מצפה לכך שיזכה לבא ללימוד לשמה".

ולפי זה נבין היטב כי אביו של „אחר" כיון אך ורק להתכבד, בעוד שמה שהתירו ללמוד על מנת להתכבד, הוא רק בגדר הוראת שעה, ואילו התכלית היא השגת לשמה, אמנם מאחר שהלה לא חשב את התכלית שהיא לשמה, נמצא שהוא

גרוע מ„להתכבד״ שאינו אלא מכשיר שעל ידו יזכה לבא לשמה, לפיכך שפיר נענש ויצא אחר לתרבות רעה.

והנה מצינו בשו״ת הר״ח אור זרוע (סימן ס״ג) ש„שלא לשמה״ הוא באמת עבירה, אלא בכדי שיזכה לבא אי־פעם ללמוד לשמה, לפיכך התירו גם ללמוד שלא לשמה, והרי זה בגדר: גדולה עבירה לשמה (נזיר כ״ג, ב׳) ולכן גם שרי בלומד על מנת להתכבד, אבל יסוד ההיתר הוא בזה ששאיפתו היא להשיג לימוד לשמה, מה שאין כן זה שמחשבתו אינה אלא שלא לשמה, בודאי שהאיסור הוא בעינו, ואין שום מקום להיתר, ובגלל זה אמרו בכהאי גוונא: נוח לו שלא נברא.

ותמצא סמוכין לדברינו במה שאמרו (כתובות ס״ו, א׳) שנקדימון בן גוריון נענש ואבד ממונו, אף שהיה נותן לעניים כלי מילת שהציעו תחתיו בכל יום, משום שכיון בזה לכבודו, ותמוה שהרי האומר סלע זו לצדקה על מנת שיחיה בני, הרי זה צדיק גמור, כמ״ש (פסחים ח׳, ב׳) ואם כן מה חטאו של נקדימון שכיון לכבודו.

אמנם לדברינו יובן היטב, כי בנתינת סלע לצדקה על מנת שיחיה בנו, כונתו היא בראש וראשונה לקיים מצות צדקה, אלא שיחד עם הכונה של קיום המצוה, עולה גם מחשבה אחרת „על מנת שיחיה בני״ וכפירש״י (שם) „קיים מצות בוראו ומתכוין אף להנאת עצמו״, דהיינו שאינו מתנה את נתינת הצדקה בתנאו, ועוד משמע מהלשון „האומר״, שאינו נוהג כך תמיד, רק עתה עושה כך, מה שאין כן בנקדימון שהמטרה היתה לכבודו בלבד, ורק אח״כ נתנם לצדקה לפיכך נענש.

ובזה גם נבין מה שחילקו בין אומות העולם לישראל, כמ״ש (ב״ב י׳, ב׳) כל צדקה וחסד שאומות העולם עושין חטא הוא להן, שאינם עושין אלא להתגדל בו, והרי גם בישראל קיימת מציאות של „שלא לשמה״ אמנם לדברינו יובן שהרי ישראל כונתן טהורה לשם מצות צדקה, אלא שיש ולפעמים מתערבת איזו פניה צדדית, מה שאין כן באומות העולם שהכונה היסודית אינה אלא „להתגדל בו״, כמו שפירש״י (שם): „ישראל דעתן לשמים, בין יחיה בין לא יחיה אינו מהרהר אחר מדת הדין, אבל עכו״ם אינו נותן אלא על מנת כן, ואם לאו מתחרט״, ובזה מדוייק שלא אמרו „שעושין להתגדל בו״, אלא אמרו שאינם עושין אלא להתגדל בו״, היינו שדייקו לומר שהעכו״ם כל מטרתם וכוונתם אינה אלא בכדי להתגדל בו ותו לא.

ובפירוש אנו מוצאים בדברי חז״ל הבדל זה בין ישראל ואומות העולם, שאמרו (ראש השנה ד׳, א׳) על המאמר (הנ״ל) האומר סלע זו לצדקה בעבור שיחיה בני — הרי זה צדיק גמור, שהוא שייך רק בישראל ולא באומות העולם, ופירש רש״י הטעם: „בישראל, שלבו לשמים, ואם מריעין לו בחייו אינו קורא לו תגר, אלא תולה היסורין בעונו, אבל עכו״ם אם אין מטיבין לו כגמולו, קורא תגר״, והיינו

כאמור שישראל נותן צדקה כשעיקר כונתו לשם מצות צדקה, ורק לפעמים מעורבת בכך פניה, אך כיון שנתן, אין הוא מצפה לגמול על נתינתו, והוא שמח מעצם קיום המצוה, בעוד שעכו"ם שנתן צדקה, אם אינו רואה שקבל גמול על נתינתו, הרי מתחרט על כך, והרי זה הוכחה שנתינתו היתה אך ורק עבור השכר. וזה שאמרו בתוספות (שם בד"ה בשביל שיחיו בני) „והא דתנן פרק קמא דמסכת אבות (מ"ג) אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס, היינו באומות העולם שתוהין על הראשונות" והיינו שעיקר האיסור לעבוד על מנת לקבל פרס, הוא כדוגמת עובדי כוכבים שכל עיקר עבודתם אינה אלא בשביל השכר שהם מצפים לו, וכשאינם מקבלים שכר הרי הם מתחרטים על מה שעשו, מה שאין כן ישראל שאינו מתחרט על מצוה שקיים, אף שאינו מקבל שכר, והרי זה הוכחה שעיקר כונתו היתה טובה.

ותראה שאנו מברכים בברכת התורה: ונהיה אנחנו וצאצאינו — יודעי שמך ולומדי תורתך לשמה (כך היא גירסת הרי"ף) כי השלימות האמיתית בתורה היא „לשמה" דייקא שאז זוכה כאמור: ואני אהיה עמך בכל מקום.

ד

עריבות ומתיקות התורה

תיקנו לנו אנשי כנסת הגדולה לומר בברכת התורה: והערב נא ה' אלקינו את דברי תורתך בפינו, ובפיות כל עמך בית ישראל, היינו שהתורה תהא עריבה ונעימה עלינו, והנה יסוד הדבר הוא בפסוקי נעים זמירות ישראל (תהלים י"ט, י"א) הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש ונופת צופים.

וכתב ה„פנים יפות" (בפר' ואתחנן) „יש לפרש מה שתיקנו בתפילת שבת לומר עם מקדשי שביעי כולם ישבעו ויתענגו מטובך, ענינו כי מצינו באומות המתנהגים על פי הטבעיים, השביעה והעונג הם שני הפכים, כענין מזל הצלחת העושר ועפרות זהב לו והוא חשוב בעיניו, ולא ימאס בו, אבל נמצא בו חסרון שאין בו שביעה כדכתיב אוהב כסף לא ישבע כסף (קהלת ח', ח') וכתיב (ישעיה נ"ה, ב') ויגיעכם בלא לשבעה, ויש בהיפוכו הארץ שמנה וטובה ומוציא פירות מתוקים ונופת צופים, ויש בו מעלת השביעה, אבל יש בו חסרון שהוא נמאס בעיניו, כדכתיב (משלי כ"ז, ז') נפש שבעה תבוס נופת, אבל מדת השי"ת אינו כן, כמ"ש חז"ל (ברכות מ', א') שלא כמדת בשר ודם מדת הקב"ה, שכלי מלא מחזיק כלי ריקם אינו מחזיק, והיינו דאמר: ישבעו ויתענגו מטובך, דאף שישבעו בתורה ובמצוות, גדול בהם החשיבות והאהבה במצות, והיינו דאמר דוד המלך ע"ה משפטי

ה׳ אמת צדקו יחדיו, שהם נחמדים מזהב ומפז רב, דהיינו העונג בהם יותר מכל הון, ואף שהם מתוקים מדבש ונופת צופים, והיינו שנמצא בהם שביעה, ולא כדרך הנופת שנפש שבעה תבוס אותה, אבל התורה צדקו שתי המעלות יחדיו שביעה והעונג״.

הרי שמעלתה של תורה היא שככל שישבע יותר, יחד עם זה יתענג יותר עליה, בניגוד לקניני העולם הזה שהשביעה והתענוג הם שני ניגודים, כי בדבר שיש בו שביעה אין בו תענוג, ואילו כשמתענג על איזה דבר ומתאוה להרבות תענוגו אין לו שביעה, שהרי „מי שיש לו מנה רוצה מאתים״, אמנם בתורה השביעה והעונג הם כאחד כאמור: צדקו יחדיו — הנחמדים מזהב, ומתוקים מדבש.

אך תנאי אחד קודם להרגשה זו של עריבות ונעימות התורה, והוא מה שאמרו (ברכות ס״ג, ב׳) עה״כ (להלן כ״ז, ט׳) הסכת ושמע ישראל היום הזה נהיית לעם — וכי אותו יום ניתנה תורה לישראל, והלא אותו יום סוף מ׳ שנה היה, אלא ללמדך שחביבה תורה על לומדיה בכל יום ויום כיום שניתנה תורה מהר סיני, ובמקום אחר מצינו (מדרש לקח טוב כי תבא) מלמד שבכל יום ראוי שתהא התורה חביבה עליך כיום שניתנה תורה מהר סיני.

נמצא ששומה על האדם להרגיש בכל יום התחדשות בתורה, ולכן נקראת התורה בשם „עתה״ כמו שכתבו התוס׳ (מגילה ג׳, א׳ ד״ה עתה) „עתה באתי, על תלמוד תורה באתי דכתיב ביה (להלן ל״א, י״ט) ועתה כתבו לכם את השירה הזאת״ והיינו כי בכל יום ויום יש התחדשות, ולפיכך שמה הוא עתה, התחדשות תמידית, כי דבר שמתיישן אין בו טעם ועריבות.

והנה במה שאמרו: שחביבה תורה על לומדיה, כללו יסוד זה של התחדשות, כי חביבות והתחדשות חד הן, ומפורש כן (ר״ה כ״ז, א׳) כיון דחביב יהיב דעתיה ושמע, ופירש״י **„דחביבה עליה, חדשה היא לו״**, ולכן זה שהתורה היא אצלו בכל יום חדשה, כיום שניתנה תורה מהר סיני, בעיניו היא חביבה עריבה ונעימה.

וביתר ביאור נוכל לומר, על פי מה שאמרו (תיקוני זוהר ע״ה, ב׳) עה״כ (רות א׳, י״ט) ותלכנה שתיהם וגו׳ ותהום כל העיר עליהן ותאמרנה הזאת נעמי — ואינון תרי תורות אורייתא דבכתב ואורייתא דבע״פ, ועוד תרי לוחות אזלו לטורא דסיני, מיד: ותהום כל העיר עליהן, אודעזע כל עמא, הה״ד (שמות כ׳, י״ח) וכל העם רואים את הקולות וגו׳, וירא העם וינועו, ואמרו: הזאת נעמי — דא איהו נעימו דאורייתא, ומוכח כי שורש נעימות התורה הוא מאותה שעה, של מתן תורה בסיני, ולכן זה המרגיש כאילו היום ניתנה התורה, הרי הוא כאילו מחדש בכל יום מעמד הר סיני, ולפיכך זוכה לטעום בתורה עריבות ונעימות — נעימו דאורייתא כבשעת מתן תורה.

ונפלא בזה מה שאמרו בזוה"ק (ח"ג — רכ"ט, ב') אלין דמשתדלין בה לשמה, **נפיק לון מיא דאורייתא מתיקן**! ואתמר בהון (במדבר כ', י"א) ותשת העדה ובעירם, ותמוה הקשר בין לשמה לבין מתיקות התורה, אמנם לדברינו יבואר היטב כי „לשמה" הוא: כאשר צוני ה' אלקי כמבואר (באות הקודם) והיינו כאשר צוני במעמד הר סיני, ונכלל בזה החיוב של התחדשות וחביבות „כיום שניתנה תורה בהר סיני" לפיכך: נפיק לון מיא דאורייתא מתיקן, שהרי מתעורר להם אותו המעמד של נעימו דאורייתא.

מתיקות — הוא שם העצם של התורה

בא וראה כי אין המתיקות מעלה נוספת שיש בה בתורה, אלא שזו היא מהותה, ועל שם כך היא גם קרויה, שהרי אמרו (במדבר רבה פי"ד) נפתלי, נקרא שמו על התורה שקיבלו ישראל, מהו נפתלי — **נפת לי**, זו התורה שכתוב בה: הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש ונופת צופים, ונוכל לומר שבכונה תחילה הדגישו ששמה הוא נופת, בכדי להורות כאמור שהיא בניגוד לנופת שיש בעולם, שעליו נאמר: נפש שבעה תבוס נופת, אלא אדרבה ככל שישמע יותר ויתענג יותר, ירגיש ויכיר נעימותה ומתיקותה.

ותראה עוד שאמרו (שוחר טוב פמ"ט) עה"כ (קהלת י"א, ז') ומתוק האור וטוב לעינים לראות את השמש — מה מתוקין דברי תורה שנמשלה כאור שנאמר (משלי ו', כ"ג) כי נר מצוה ותורה אור, ונוכל לבאר כונתם על יסוד האמור, כי דייקא תורה כזו שהיא משולה לאור, והיינו כמ"ש (במדבר רבה פי"ד) התורה אור לפי שהיא מאירה את האדם, ומלמדת את האדם כיצד יעשה רצון המקום, כלומר, תורה לשמה, שכל כונת לומדה היא אך ורק לדעת רצונו של מקום — היא היא שעליה אמרו: כמה מתוקין דברי תורה, שהרי רק זה הלומד לשמה הוא שזוכה למיא מתיקן דאורייתא.

יתר על כן כשזוכה להרגיש מתיקות התורה, משפיע לו השי"ת אור נוסף בתורה בבחינת „נחמדים מזהב ומפז רב", והיינו רדיפה נוספת והשתוקקות מחודשת לתורה, ויחד עם זה: ומתוקים מדבש ונופת צופים, תענוג על תענוג ושביעה על שביעה, והוא שאמרו (תנא דבי אליהו רבא פי"ח) תלמידי חכמים בעוה"ז בדברי תורה, כיון שקראו את המקרא ושנו את המשנה **ודברי תורה מתוק עליהם**, הקב"ה מרחם עליהם ונותן בהם חכמה ובינה, והיינו השגה נוספת בתורה.

ומה שהקדימו: ושנו את המשנה, לפני שאמרו: ודברי תורה מתוק עליהם, הוא על יסוד מאמרם בזוה"ק (ח"א — ר"מ, א') מאן דבש דא תורה שבעל פה

דכתיב: מתוקים מדבש ונופת צופים, ומעז יצא מתוק (שופטים י״ד, י״ד) מעז — דא תורה שבכתב דכתיב (תהלים ס״ט, י״א) ה׳ עוז לעמו יתן, **יצא מתוק דא תורה שבעל פה**, הרי ששורש המתיקות שבתורה היא התורה שבע״פ דייקא.

ומפורש עוד (שם רמ״ב, ב׳) עה״כ (בראשית מ״ט, ט״ו) וירא מנוחה כי טוב ואת הארץ כי נעמה — וירא מנוחה כי טוב, דא תורה שבכתב, ואת הארץ כי נעמה, דא תורה שבעל פה, ומוכח כי נעימו דאורייתא (כנ״ל הזאת נעמי) הוא דייקא בתורה שבעל פה.

ונוכל לרמז דברינו אודות הרגשת נעימות התורה, התלויה בהתחדשות כאילו היום ניתנה בהר סיני במה שיסד הפיטן (בפיוט לעשרת הדברות בשבועות) „ממתקים דברי אלקים לאומרי אין כמוך באלקים״, כלומר, אותם המרגישים בכל יום כאילו עכשיו שומעים הם דבר השי״ת — אנכי ולא יהיה לך — שהוא: אין כמוך באלקים, הם הזוכים לטעום טעמה של מתיקות: ממתקים דברי אלקים.

יתר על כן „**מתוק**״ הוא בגימטריא „**ישראל**״ עם ה׳ האותיות, והיינו להורות לנו כי שורשם של ישראל, הוא בהרגשתם מתיקותה ונעימותה של התורה.

דביקות בתורה — באמצעות המתיקות

ותראה מה שכתב הגה״ק ר׳ אברהם ז״ל מסוכטשוב (בהקדמה לספרו „אגלי טל״) כי מה שאמרו רז״ל שצריך לדבק עצמו לתורה, הכונה היא שיש חיוב ליהנות ממנה, (הנאה רוחנית) שהרי דביקות תלויה בהנאה כמו שפירש״י (סנהדרין נ״ח, א, ד״ה ודבק) מתוך שאין נהנה אינו נדבק עמו, נמצא שהדביקות בתורה קשורה בהרגשת מתיקותה, שאז נהנה ממנה וממילא מתדבק בה.

ונפלא בזה מה שאמרו (קידושין פ״ב, א׳) מצינו שעשה אברהם אבינו את כל התורה כולה עד שלא ניתנה, ותמוה הלשון „שעשה״, אך הכונה היא שאברהם בקיימו את התורה היתה הנאתו שלימה ומליאה מעצם קיומה, ומצינו שכתבו התוס׳ (ב״ק ל״ב, א׳ ד״ה איהו) „אחשביה להנאה מעשה״, הרי שההנאה מחשיבה את הדבר להיקרא בשם מעשה, גם כשאין מעשה בפועל ולפיכך הדגישו „שעשה אברהם אבינו את כל התורה״ והכונה כמובן לא רק על מצות עשה, אלא גם על מצות לא תעשה, לכן אמרו „שעשה״.

עולמך תראה בחייך

תדע שמה שבירכו רבנן את ר׳ אמי (ברכות י״ז, א׳) עולמך תראה בחייך ואחריתך לחיי העולם הבא, כיונו להרגשת מתיקות התורה, שהרי אמרו (זוהר חדש

מ״ט, ב׳) מזונא דעוה״ב לאו איהו בהאי עלמא, **אלא צמצומא זעירא דחילא דיליה אשתכח במתיקו דאורייתא, ודא הוא חדוותא ומזונא דלהון**, ומוכח שמתיקות התורה היא היא הרגשת עוה״ב בעוה״ז.

ולכן בירכוהו: עולמך תראה בחייך, שיזכה לשלימות מתיקות התורה, בחיים חיותו בעוה״ז, אמנם כיון שכל זה הוא רק צמצומא זעירא ממזונא דעוה״ב, לכן הוסיפו: ואחריתך, היינו השלימות האמיתית: לחיי העוה״ב, מובטחת ומיועדת לו לעוה״ב.

ונחזי אנן כי מה שאמרו (שוחר טוב פמ״ט הנ״ל) עה״כ מתוק האור וטוב לעינים וגו׳ — מה מתוקין דברי תורה, תואם למה שאמרו (שם) מתוק הוא אורו של עולם הבא, שהרי מתיקות התורה בעוה״ז היא חלק ממתיקות האור של עוה״ב.

כמה מופלאים הם דברי ה„אור החיים״ (כי תבא) עה״כ (להלן כ״ו, י״א) ושמחת בכל הטוב „גם ירמוז במאמר בכל הטוב אל התורה, כאמרם ז״ל ואין טוב אלא תורה **שאם היו בני אדם מרגישים במתיקות ועריבות טוב התורה, היו משתגעים ומתלהטים אחריה, ולא יחשב בעיניהם מלא עולם כסף וזהב למאומה**״.

ברכת והערב — תחילה

הבה נתבונן בברכה הראשונה של ברכת התורה: והערב נא (עיין רמ״א אורח חיים סימן מ״ז סעיף ו׳) „אבל יותר טוב לומר בו׳יו״ (והערב), ובמשנה ברורה (שם ס״ק י״ב) „כי בזה יצאנו ידי כל הדעות, אבל אם תאמר בלא ו׳יו׳, הוי הערב נא ברכה בפני עצמה וכו׳, וכן נוהגים כהיום לומר והערב בו׳יו״ שמזה שנתקנה לומר תחילה מורה כי יסוד מעלות התורה היא עריבותה ומתיקותה, ועל כך הגנו מבקשים ומתפללים שנזכה להרגיש עריבותה ונועמה של תורה.

וקילורין לעינים מה שכתב ה„דגל מחנה אפרים״ (בשלח באמצע דיבור המתחיל או יאמר ויבאו מרתה) בשם זקינו רבינו הבעש״ט זי״ע בביאור מה שאמרו (נדרים פ״א הנ״ל) על מה אבדה הארץ — על שלא ברכו בתורה תחילה „**היינו שלא ברכו ברכת והערב נא שהוא ברכה ראשונה שמברכין על התורה בבקר, והוא פלא** וכו׳, כי צריך להתפלל על זה, כמו שאמר הוא ז״ל כי התורה הוא סוד אדם שלם, ויש בה מים מתוקים ומים המרים, וצריך להתפלל ולבקש זה מאת ה׳ שיטעום בתורתו המים מתוקים וערבים, וזהו ברכת **והערב נא**״, ומה שכתב כי התורה הוא סוד אדם שלם מקורו בזוה״ק (ח״ג — כ״ט, ב׳) ותורה דא אדם, דכתיב (במדבר י״ט, י״ד) זאת התורה — אדם.

והרי כבר נתבאר כי מתיקות התורה תלויה בלימוד תורה לשמה, ולכן נתקן לומר בסיום ברכת והערב „ולומדי תורתך לשמה״, כי על ידי לימוד לשמה נזכה לטעום עריבותה ומתיקותה, ולפיכך הננו מבקשים: ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי צאצאינו, וצאצאי עמך בית ישראל כולנו יודעי שמך, כי בהרגשה זו של מתיקותה נקנית התורה לו ולזרעו לדורות עולם.

והוא שאמר הכתוב (תהלים קי״ט, קי״א) נחלתי עדותיך לעולם כי ששון לבי המה, היינו כיון שזכיתי להרגיש מתיקותה של תורה, עד שהיתה אצלי ששון לבי, לפיכך בטוח אני כי „נחלתי עדותיך לעולם״ שלא תמוש התורה מפי ומפי זרעי לעולם.

„הילולא דרבינו"

דברי תורה שנאמרו ע"י נכדו, מרן אדמו"ר שליט"א

ביום ההילולא הרביעי, תשל"ה

ערב זה, ראשון לחדש שבט, מצוין בתחילת משנה־תורה, „בעשתי עשר חדש באחד לחדש... הואיל משה באר את התורה הזאת". ותאריך זה המוזכר בתורה, מרמז אודות זקני זצוק"ל, מחבר ספרי „אש־דת" ו„באר־משה" עה"ת. פומי' לא פסק מגירסא, ועשה לילות כימים. כל ימיו ביאר והפיץ תורתינו הקדושה, עד שנסתלק מעמנו לגנזי מרומים דוקא „ביום הואיל משה באר". וגם ספרו נקרא „באר־משה", המתאים לפסוק זה.

בפרשת השבוע מוזכרים ד' לשונות של גאולה: לכן אמר לבני ישראל אני ה' **והוצאתי** אתכם מתחת סבלות מצרים, **והצלתי** אתכם מעבדתם, **וגאלתי** אתכם כו', **ולקחתי** אתכם לי לעם וגו' (שמות ו', ו'—ז'). כותב בעל הטורים: „ד' לשונות של גאולה כנגד ד' מלכיות, ובאחרון כתיב ולקחתי כנגד אדום וע"כ כתיב בי' ולקחתי, כאדם הלוקח בחזקה שהוא קשה מכולם". עכ"ל. כדי להבין דבריו, נקדים דברי המהר"ל בספרו גבורת ה' (פ"ס), המפרש את ד' לשונות הגאולה. בין הדברים מחלק המהר"ל בין הלשונות **וגאלתי ללקחתי** וז"ל: „אמנם וגאלתי הוא הוצאה מרשות אחר וכו', ואחר הגאולה מרשות זולתם, ולקחתי אתכם לי, הוא החבור בו יתברך". ע"כ. לפ"ד אפשר לומר, דיש כמה סוגי גלויות ובכל גלות קיימת בחינה אחרת וגוון אחר. קיימת גלות שבני ישראל נשארו בשלמותם הרוחנית, וחסרים רק יציאה מעול זרים, ולזה כוונה התורה בתיבת **והוצאתי** דהיינו שע"י יציאתם מהגלות יגיעו לשלימות. ויש פעם שהגלות מהווה ירידה עבור ישראל, הן ברוחניות והן בגשמיות. והם זקוקין להצלה מהגלות. לזה נאמר „**והצלתי**". וקיימת עוד גלות שהשלכותיה מורגשים היטב, ובני־ישראל כביכול ברשות אחרים, וזה שייך אפי' ביהודים שומרי תורה ומצוות, ובכל זאת הם מושפעים מדעות הנכרים והשקפותיהם הבדויות ר"ל. ובגלות כגון זו אמר הקב"ה **וגאלתי** שאגאל **והוציא** אתכם מרשות אחרים. אולם בגלותינו היום, שהיא הגלות האחרונה והקשה שבד' הגלויות, בוטחים אנו ברחום וחנון שהבטיחנו **ולקחתי** אתכם לי לעם, וכש"כ בעל־הטורים, ולקחתי... שהוא קשה מכולם. ומהו הקשה מכולם, שישראל מובלעים בין הנכרים, כמעט ושכחו שהם יהודים, ואינם יודעים שום דבר מיהדות. וכמו שנאמר „ויתערבו

בגויים וילמדו מעשיהם" (תהלים ק"ו, ל"ה). (וכדברי אא"ז זצ"ל המיוסדים על הזוה"ק (פר' קדושים פ"ב, ב') שזהו לימוד זכות על כלל ישראל שהגוים הם אשמים בחטאי כלל ישראל שמהם למדו לעשות שלא כרצון אביהם שבשמים). ובמדריגה כזאת, ודאי שזקוקין אנו ל„לקחתי", דהיינו למשוך כלל ישראל בחוזקה מהגלות שהם שקועים בה. בדברים אלו יש להסביר דברי בעל הטורים הנ"ל, שהיות וכל גלות יש לו בחינה אחרת, לכן גם הגאולה צריכה להיות בבחינה אחרת. והן לשונות הגאולה: והוצאתי, והצלתי, וגאלתי או ולקחתי.

ונראה דגם בכל גלות זקוקים בנ"י לכל הד' לשונות של גאולה. שהרי בעם ישראל ישנם כתות שונות, ואפשר לסווגם בד' כתות שהובאו לעיל. ישנם יהודים שהגלות לא השפיע עליהם בצורה קשה, וחסרים רק יציאה מהגלות, ועליהם נאמר: „והוצאתי", וכל לשונות הגאולה יש להסביר בדרך זה. (דיש כת שהם שקועים יותר בגלות וכו'). וידוע ששעבוד מצרים הוא שורש לכל הגלויות (זוה"ק ח"ב — רט"ז ב', ושם רי"ז א' ב„ניצוצי אורות") וכמו שבנ"י נגאלו ממצרים בכל לשונות הגאולה, והיו כתות כתות בגאולת מצרים, כן יהיה בכל הזמנים, ובפרט בגלותינו היום, רואים בחוש שיש כתות רבות בישראל. והמצב הגרוע ביותר, הם אלו הנצרכים להבטחת „ולקחתי", היינו אלו שהם מעורבים כמעט לגמרי בין הגוים, ובטחוננו בגואל-ישראל שכשם שהוציא את בנ"י מתחת סבלות מצרים והגאולה כללה את כולם, כן יהי' לעתיד לבא בב"א.

בגאולת מצרים מוזכר כפל לשון „פקד יפקד" (בראשית נ', כ"ב), „ופקד פקדתי" (שמות ג', ט"ז), ופי' אא"ז זצ"ל ב„באר משה" פרשת שמות (סי' ל') שב' הפקידות רומזות לגאולה גשמית ורוחנית כאחד. ובדרך הנ"ל ביארנו קצת בדרך אחרת. שבגלות יש ב' כתות. האחת שראויה לגאולה מצד עצמה, והאחרת שאינה ראויה לולא חסדיו ית', וזהו כפל הלשון, „פקד פקדתי", שעל אלו ואלו תבא הגאולה. אא"ז בבאר משה פרשת ויחי (אות ט"ז) מביא דברי המלבי"ם המסביר חילוקי הלשון בין עזרה וישועה. שלשון עזרה מורה, שהנעזר מסייע לעוזרו, ואילו הלשון ישועה, פירושו שאין הנושע מצד עצמו עושה פעולה כלשהי. והכל בא ע"י המושיע, ואא"ז מפרש בזה נוסח ברכה אחרונה של ק"ש: „עזרת אבותינו אתה הוא מעולם, מגן ומושיע לבניהם אחריהם בכל דור ודור". „כי בעוד שהאבות הקדושים היו ראויים מצד מעשיהם, לכן נאמר בהם לשון „עזרה", שהנעזר מסייע לעוזר, הרי אנו בניהם אחריהם, שאין בידינו מאומה, נאמר בנו לשון „מגן ומושיע" שכוונתו ישועה הבאה אך ורק באיתערותא דלעילא, ובלי כל סיוע מלמטה", ע"כ. ועל פי דרכו וקצת בשינוי, יש לבאר כוונת הדברים בברכה ראשונה של תפילת מעומד, „ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה, מלך עוזר ומושיע ומגן" שהגאולה תהיה בין לאלו

שהם בבחינת „עוזר", שיש להם זכויות והם גורמים לאיתערותא דלתתא, ומסייעים בידי הקב"ה להביא הגאולה, ובין לאלו שהם במדרגת „מושיע" שאין להם זכויות וזקוקים לאיתערותא דלעילא, לאלו ולאלו תהיה הגאולה. ובזה אפשר לפרש הסמיכות של תיבת מגן למושיע, שהם צמודים זה לזה. דהיינו הואיל וזכה לישועה ללא איתערותא דלתתא, ואולי יש עליו קטרוג, נאמר עליו ו„מגן", שהקב"ה יגן עליו בעת הגאולה מהמקטרגים (גם בברכת „אמת ויציב" כתוב „מגן ומושיע" והביאור כנ"ל).

* * *

„בעשתי עשר חדש באחד לחדש... הואיל משה באר את התורה הזאת". פסוקים אלו כפי שהזכרנו רומזים אודות אא"ז זצ"ל, מובאים בתחילת חומש דברים. ומציין הגר"א (מובא בספר הכתב והקבלה), שישנם כאן ג' לשונות של דיבור. „אלה הדברים אשר דיבר משה אל כל ישראל". „דבר משה אל בני ישראל". „הואיל משה באר". המפרשים מעוררים על השינויים בפסוקים אלו, בפסוק ראשון כתוב: „אל כל ישראל". בפסוק שני כתוב: „אל בני ישראל", ללא תיבת „כל" ובשלישית כתוב: „באר". י"ל שהתורה רמזה לנו שמשה רבנו ע"ה ידע האופן והצורה לדבר עם בני ישראל בכלל ובפרט, ע"מ שדבריו ישפיעו ויניבו פירות. בפסוק ראשון כתוב שדבר אל „כל־ישראל" היינו צדיקים ביחד עם פשוטי העם, לכן הוכיח אותם רק ברמיזה (יעויין בפרש"י). וכדרך שאמר הצדיק מריז'ין שבזמן שמדברים עם ההמון, צריכים להוכיח ברמז דק, ולהבליע המוסר במעשה וכו', כדי שתתקבל על הדעת. לאחר זאת דבר מרע"ה ל„בני־ישראל" היינו אנשי המעלה (דהוא יותר מפורט מ„כל ישראל"), ואליהם דבר: „ככל אשר צוה ה'" ואמר להם דברי מוסר ותוכחה ללא לבוש, כנתינתו מסיני. ואח"כ דבר אל אנשים פשוטים מאד, שנצרך להם בחינת „באר" „הואיל משה באר", ובדברי אא"ז זצ"ל בפרשת דברים (אות ו') מבואר, שהכוונה לבארה של תורה, הנקרא: „באר מים חיים" וקיים בם מדת באר, „דלה דלה" (שמות ב', י"ט), שהשפיע עליהם ודבר עמהם בדרך קלה, ובאר להם הכל כפי מדריגתם. לדברים אלו ברור שלא דור המדבר זקוק להם, אלא כדרך שפי' בספר קדושת לוי (פרשת דברים ד"ה בעבר הירדן) על דברי רש"י שבאר התורה בע' לשון, והקשה מדוע פי' בע' לשון, הלא זה היה בדור דעה. אלא שמשה רבינו רצה להשפיע עד סוף כל הדורות, וגם בגלות המרה שיהי' להם אחיזה בתורה"ק (יעו"ש). ובאמת זקני זצוק"ל היה ה„משה" של דורינו (ואתפשטותי' דמשה הוא בכל דרא ודרא בכל צדיק וחכם דמתעסק באורייתא עד שתין רבוא לאשלמה כולהו מפגימו דלהון" תק"ז קי"ב א'). וזקני היה מקיים „אלה הדברים אשר דבר

משה אל כל ישראל". הצדיק הגדול והמורם מעם, שהיה לו שייכות עם כל ישראל. כולם באו אליו, אדמורי"ם וראשי ישיבות, חסידים ומתנגדים ומכל העדות. וכל אחד מצא בו את אשר חפש. איש איש וסבלו עמו יכול הי' להכנס פנימה להאדמו"ר מאוז'רוב זצוק"ל, ומצא בו פורקן והרוקה. וקויים בו הכתוב: „כי מן הבאר ההיא ישקו העדרים". וגם הי' ספרא רבא דישראל * שקשר את כלל ישראל לתורה, ומשנה תורה הוחל להיאמר בדוקא בר"ח שבט שהוא מסוגל להשפעות טובות, היות ומזלו דלי (עי' באר משה פרשת דברים, סי' ו') ולכן אז החל משה לבאר ולהשפיע תורה לכלל ישראל. ובאמת מכל מה שחסר לנו ממדות זקני, קדושה, טהרה ותפלה, במיוחד חסר לנו מדתו מדת „באר" שהשפיע לכולם ברוחניות ובגשמיות. היה אב לכל אחד ודאג לכל. היה בבחינת לב של כלל ישראל, ומצאו בו כולם אב רחמן, עשה תמיד במס"נ למען כלל ישראל, אגוד"י, חינוך עצמאי ורשת שיעורי תורה ועוד ועוד. וכל רצונו היה להשפיע טובות על כלל ישראל. רחוקים מיהדות קירב, וקיים „ורבים השיב מעוון", וגם עלינו מוטל להיות בבחינת „באר" ולהרבות כבוד שמים בעולם, בין לקרב קרובים ובין לקרב רחוקים. ויום הזכרון של אא"ז חל בדוקא „ביום הואיל משה באר" ר"ח שבט, זמן המסוגל להשפעה והכוונה לכל הדברים הן רוחניות והן גשמיות, וכש"כ אא"ז (באר משה פרשת דברים סי' ו') ש„באר" בגי' בני, חיי, מזוני. גדולים צדיקים במיתתם וכו' והצדיק שכל חייו היה מתפלל לגאולת ישראל ולהיטיב לבני־ישראל, בודאי עודנו עומד ומתפלל לישועת ישראל, זי"ע.

---

* יעויין בתרגום בפסוק, „כי שם חלקת מחוקק ספון" (דברים ל"ג, כ"א) ובבאר משה (פר' וזאת הברכה סי' י"ג), „כי בהיות משה סופר ומחוקק התורה, חקק בה את נשמותיהם של ישראל", דהיינו שהיה מקשר נשמת בנ"י לתורה.

„הספידא דרבי"

הספד שנאמר ע"י הרה"ג ר' משה ביק שליט"א בברוקלין נ"י
לקראת השלשים של רבינו, ז' אדר תשל"א

בפרשת השבוע: „ואתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור". והקשה ה„חתם סופר" שלכאורה היה לו לומר בהיפוך „כתית וזך", שהרי בתחילה כותשין את הזיתים, ואח"כ זוככין את השמן.

ויש לבאר עפי"מ שאמרו (ברכות נ"ז, א') הרואה שמן זית בחלום יצפה לחכמה, שנאמר ויקחו אליך שמן זית זך. הרי ששמן זית זך למאור המנורה רומז גם לתורה, וגם עצם המנורה רומז לתורה, והדלקת המנורה — השראת השכינה. ולפיכך מצינו במצוה זו לשון מיוחד „ואתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך", אף שכל המצות צוה משה לישראל, אלא מכיון שמאור המנורה רומז למאור התורה, והרי התורה שייכת למשה רבינו, ועל זה אי אפשר לעשות שליח כמו לשאר כלי המשכן ע"י בצלאל, אלא משה רבינו בעצמו צריך להאיר מאור תורתו לכלל ישראל, ולפיכך „ואתה תצוה את בנ"י ויקחו אליך".

והנה לזכות לגדלות בתורה זקוקים לב' מעלות, אחת היא הקשורה ביצירת האדם, והוא מוח טוב וזך וברכשרון מהיר לשמוע וקשה לאבד, שהרי היפוכו אמרו עליו באבות (פ"ה) זה חלק רע. והמעלה השניה היא התלויה בהאדם עצמו, לאחר שיש לו בית קיבול הוא שוקד על התורה בהתמדה ומכתת עצמו עליה, וכמ"ש אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה, היינו שמוותר על אכילה ושתיה ומנדד שינה מעיניו ועוסק בתורה יומם ולילה, האיש הזה זוכה לכתר תורה.

וזהו שמלמדת התורה בצווי השמן הרומז לתורה, ויקחו אליך שמן זית — בתחילה „זך", כלומר, מוח זך וצלול מחונן בכשרונות נעלים, ואח"כ „כתית" — מכתת עצמו על התורה, ואז — „למאור" מאיר באור התורה, „לנר" לא נאמר אלא „למאור", שנעשה מאור גם לאחרים, וכולם נהנים לאורו.

אמר רבי יוחנן כי הוה מסיים ר' מאיר ספרא דאיוב אמר: אשרי מי שגדל בתורה ועמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו (ברכות י"ז, א'). לכאורה כפל לשון יש כאן. „גדל בתורה", „ועמלו בתורה", אלא הם שני הדברים שאמרנו, גדל בתורה שנתגדל במוח טוב הראוי לזכות לתורה, ואח"כ הוא גם עמל בתורה, וזה באמת עושה נח"ר ליוצרו.

ועפי״ז יש לבאר פרש״י על הכתוב (בהעלותך) ומדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה — אינו אומר בעבדי משה, אלא בעבדי במשה. בעבדי אע״פ שאינו משה, במשה אפילו אינו עבדי. ומקשים העולם, עבדי אע״פ שאינו משה — ניחא, אבל משה אע״פ שאינו עבדי, מה עדיפותו ומה חשיבותו? אלא „משה״ מסמל את המעלה שביצירה, שנברא בנשמה גבוהה ובכשרונות המסוגלים לתורה, וכמ״ש במשה ותרא אותו כי טוב הוא ופרש״י שנתמלא הבית כולו אורה, ונקרא ע״ש כי מן המים משיתיהו, שנמשה ממים הזידונים, ואח״כ מעצמו ביגיעתו ובעמלו היה לעבד ה׳ „לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי ארבעים יום וארבעים לילה״, וזה הכונה „משה אע״פ שאינו עבדי״, היינו שבכוחותיו הטבעיים זכה לכתר תורה, אבל בלי התאמצות יתירה בבחינת ממית עצמו עליה. „עבדי אע״פ שאינו משה״ זהו שזכה לכתרה של תורה ביגיעתו ובעמלו, אף שלא נולד בכשרונות מצוינים. לשני סוגי תלמידי חכמים אלו צריך לכבד ולירא מפניהם, כל שכן „בעבדי במשה״ שזכה לשתי המעלות גם יחד.

מורי ורבותי התאספנו להספיד ת״ח אדם גדול ונורא, שאפשר לומר עליו שהוא „זך וכתית״, שנברא בנשמה גדולה וקדושה ומוח נורא ועצום, ראש ברזל וזכרון נדיר, לא שכח ממה שלמד בילדותו — עד יומו האחרון, התפיסה שלו היה מבהיל את הרעיון, אני זוכר הרבה שנים שאמר מאמרי תורה וחסידות במהירות נוראה והיה חורז מבבלי לירושלמי, מירושלמי למדרש, ממדרש לזוה״ק ותיקונים, לפסיקתא ושאר מדרשי חז״ל, לפסוק בתורה בנביאים ובכתובים, והכל במהירות הבזק. זהו „זך״ שנוצר בנשמה גבוהה ובכשרונות אדירים ומצויינים. ועל כולם — „כתית״ שכיתת עצמו בהתמדה ושקידה — הוא הגאון וצדיק מורה מורנו רבי משה יחיאל בן מורה מורנו רבי אברהם שלמה הלוי האדמו״ר מאוז׳רוב זי״ע, — היה משים לילות כימים על התורה. אני זוכר עוד מלפני שלשים וכמה שנים בברונקס ששכניו התפלאו על גודל התמדתו, חדרו היה מואר כמעט כל הלילה, ובפרט בליל שישי ומוצאי שב״ק לא השכיב עצמו כלל. אלא הלך כל הלילה אנה ואנה בחדרו ולמד בקול.

כל מאמרי חז״ל היו שגורים על פיו, וזכרונו הנפלא הפליא את כל מי שבא לדבר אתו בדברי תורה. וכשם שהיה גדול בנגלה כך היה גדול בנסתר, בזוה״ק ותיקונים וכתבי האר״י. כששאלו אותו על מאמר זוהר היה מראה מיד את הדף ואת השורה. כל התורה כולה היתה כנגד עיניו, וכל התורה היתה ממלאה את גופו.

רבא היה אומר (סנהדרין צט, ב): לכולהו גופי דרופתקי גינהו, טוביה לדזכי דהוי דרופתקי דאורייתא, ופרש״י: דרופתקי כיס ארוך שמשימין בו מעות, כל

הגופין נרתקין הם לקבל ולהכניס דברים, אשריו למי שזכה ונעשה נרתק לתורה. וזה היה האדמו"ר מאוז'רוב זצ"ל, שגופו נעשה נרתיק לתורה, והיה ממולא בכל התורה ממש כמו שניתנה מסיני. ולא רק שלמד וידע את כל מאמר חז"ל, אלא זכה גם לגלות את הפנינים שבדבריהם ולהוציא את המאור שבתורה. וכמו שהיה מוכר בחלק האגדה, כך היה גם בחלק ההלכה, הרבה שנים היה בעל הוראה ופוסק, וידע כל השו"ע בע"פ, כל הלכה עם הראשונים והאחרונים. שיעוריו היו מחולקים הן בהלכה והן באגדה, הן בנגלה והן בנסתר. — לא הניח כמותו בדור הזה.

בכל דור החיוב להספיד בהסתלקות גדול וצדיק, וכמ"ש משה רבינו „ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השריפה אשר שרף ה'", ואף שהניח אחריו גדולים וצדיקים, כל שכן בדור יתום כזה שכשהולך גדול וצדיק אין לנו תמורה. ואיפה יש למצוא עוד אחד בדורנו כהאדמו"ר מאוז'רוב זצ"ל שכל מאמר חז"ל רצה גם להבינו בין בנגלה ובין בנסתר בכל רמ"ח אבריו. ומלבד גדלותו בתורת הנגלה והנסתר הרי כל ספרי החסידות מימות הבעש"ט זי"ע עד היום הזה היו שגורים על פיו, ואנו מעידים על זה שהכרנו אותו הרבה שנים. כל ספר היה עובר עליו מראשו עד סופו, ולא רק ברפרוף, אלא בעיון. ידע הכיר והבין כל דרכי גדולי החסידות ושיטותיהם. הכל העביר בכור בחינתו והתבונן בהם הדק היטב.

„אשכול הכופר" — „אשכול" אמחז"ל איש שהכל בו, האדמו"ר מאוז'רוב היה אשכול — איש שכל התורה כולה — בו, ורק תורה היה בו, לא ידע שפות וחכמות אומות העולם, לא היה לו שייכות רק לתורה. ומלבד „אשכול" היה גם „הכופר" הוא מין בשמים המריח, כי יש גם ת"ח גדול אבל אינו מריח מצד מעשיו והנהגותיו, אבל האדמו"ר מאוז'רוב היה גם בשמים שמריח אהוב ונחמד על הכל, לא היה בו שום התפארות והתנשאות, השתווה בעיניו כעם כל, אע"פ שמשכמו ומעלה היה גבוה מכל העם, אמנם לא הראה שמץ מינהו כלפי חוץ.

ועכשיו „דודי ירד לגנו" הוא הדוד האוהב והאהוב לכלל ולפרט, דאג לכולם ולימד זכות על כל אחד ואחד, — „ירד לגנו" ירד מאתנו לגן עדן, ליקח חלקו, ול„גנו" דייקא כי יש אשר יש לו חלק לעוה"ב לא בגלל מעשיו הפרטיים אלא בתוך כלל ישראל כי כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב, אבל זה שזוכה ומצד מעשיו ועמלו בעוה"ז זוכה לעוה"ב מחלקו הוא שרכש לו בחייו — „דודי ירד לגנו". וממשיך הפסוק „לרעות בגנים" — לשון רבים. דאיתא בספרי יראים כשם שיש ישיבות למטה כך יש ישיבות למעלה, ולכל תנא ואמורא ישיבה משלו, וכן הראשונים וכו', וזהו לרעות בגנים — במתיבתא דרקיע, בהרבה ישיבות, והאדמו"ר מאוז'רוב זצ"ל

שלמד את כל תורתם של כל התנאים והאמוראים והראשונים וכו׳ בוודאי זוכה ללמוד במחיצתם. — „וללקוט שושנים״ הם פירות עמלו בעוה״ז.

„שפתותיו שושנים נוטפות מור עובר״, השפתים של הצדיק דומים לשושנים, כי יש ת״ח שאוצר בקרבו הרבה, אמנם אינו מסוגל להוציאם בפיו, אבל זה אשר גם מסוגל להוציאם בפיו, הרי הכל רואים ומתפלאים מיפעת הדר זיו התורה האצורה בקרבו, ושפתיו דומים לשושנים שממולאים בהרבה גרעינים ומוציאים שושנים נוטפות מור עובר. אני זוכר עוד בברונקס שאמר תורה בשב״ק בסעודת רעוא דרעוין יותר משעה. ואמר בשעה זו מה שאחר היה אומרם בשש־שבע שעות, אז ראו בעליל את שפתותיו כשושנים נוטפות בשטף מאמרים על גבי מאמרים מכל חלקי התורה ועורכם מערכות כדרכו בקודש.

ועכשיו רבותי אנו צריכים להספיד את האבידה הגדולה הזו, ואין לנו תמורתו. נתקיים בנו הפסוק „יתומים היינו ואין אב״, ולכאורה הלשון כפול שאם יתומים בוודאי שאין אב, אבל יש שהולך לעולמו ובניו הם יתומים, אבל איש זה היה עשיר והשאיר אחריו הון שמסדרים בהם את ילדיו, א״כ אף שהם יתומים, אבל אין ניכר שאין אב, שהרי דאג בחייו לסידורם. אולם כשמת עני וילדיו נשארו בלי משען ומשענה ואין דואג להם והם לבושי סחבות ברחובות קריה, ומלבד שהם יתומים הרי גם אין אב, לא ניכר כלל שהיה להם פעם אב. כך בדורות שלפנינו כשנסתלק מאתנו גדול וצדיק אף שהשאיר אחריו יתמות, אבל הרי הניח עוד גדולים וטובים וכן תלמידיו המשיכו אחריו את דרכו, א״כ אע״פ שיתומים אבל אין ניכר כ״כ שאין אב, אולם בדור הזה שבעוה״ר גדולי־הדור מועטים הם, וכשמסתלק מאתנו גדול וצדיק אז „יתומים היינו ואין אב״. האדמו״ר מאוז׳רוב היה האב האמתי, אב בתורה, אב בחכמה, אב במעשים טובים — יתומים היינו ואין אב.

ואילו לפחות היו מרגישים את גודל האבדה והלב היה כואב ודואב על אבדן הצדיק, זה היה קצת ניחום, עצם הרגשה זו גורמת להמשכת דרכו ומעשיו של צדיק וגדול זה, אבל בעוה״ר הלא אין מרגישים כלל שאין אב, ועל זה אנו צריכים לבכות, כי על הצדיק אין צריך לבכות, הוא הלך ליהנות מזיו השכינה, ואנחנו אנא אנו באים.

מצינו בחז״ל שצדיק פעם נקרא „שמש״ ופעם „לבנה״, כשמת ר׳ יוחנן אמרו עליו (מו״ק כה, ב) קשה היום לישראל כיום בא השמש בצהרים, ואיתא (חולין ס, ב) שאמר הקב״ה ללבנה לכי ומעטי את עצמך וכו׳ ליקרו צדיקים בשמך יעקב הקטן, שמואל הקטן, דוד הקטן. וצריך להבין מתי נקרא הצדיק שמש, ומתי נקרא לבנה.

כשנתן משה מהודו ליהושע „זקנים שבאותו דור אמרו פני משה כפני חמה,

פני יהושע כפני לבנה, אוי לה לאותה בושה אוי לה לאותה כלימה" (ב"ב עה, א), ולכאורה תמוה מהו הבושה והכלימה, וכי חשבו שיש עוד כמשה רבינו?

אלא בשעה שצדיק חי אפילו מי שיודע את גדלו, אינו מעריכו כראוי ואינו מרגיש את הסרונו, אבל אח"כ כשמת הצדיק ונעשה חושך ואפלה אז מרגישים שהצדיק לא היה רק לבנה אלא ממש היה מאיר כשמש בצהרים, שהרי עכשיו בהעדרו היה חושך. וכן גבי משה כל זמן היותו משמש לפניהם במלוא הדרתו חפשו חסרונות על משה „ויביטו אחרי משה" ולא קמו אז הזקנים לזעוק בקול הלא „פני משה כפני חמה", רק אחרי שהתקרב למיתתו ומסר את כחו ליהושע אז הרגישו הזקנים ואמרו פני משה כפני חמה, ועל זה באמת אוי לאותה בושה אוי לאותה כלימה שלא הרגישו והרעישו בזה כל הזמן.

וצריך לידע שמה שנתקטנה הלבנה והצדיקים נקראים על שם זה, אין זה לגריעותא אלא למעליותא, שהרי הלבנה מיעטה את עצמה בציווי הקב"ה בורא העולם, לא שהוא מיעטתה, אלא שהיא מיעטה את עצמה בציוויו, וכן צדיק כשהקב"ה אומר לו למעט את עצמו הוא שומע וממעט את עצמו ולפיכך הוא נקרא על שם הלבנה שמיעטה את עצמה.

האדמו"ר מאוז'רוב זצ"ל אם כי ידענו והכרנו את גדלו, אולם לא הרגישו את מלא הודו ותפארתו, בהיותו כל ימיו נחבא אל הכלים וכמעט שלא יצא מפתח ביתו, ורק מי שהסתופף בצל קורתו ידע שארון הקודש שרוי בבית הזה, אני זוכרו עוד מלפני ארבעים שנה שלא חיפש לא כבוד ולא ממון, והיה מדוכא ביסורים ולמד תורה מתוך הדחק, בכל זאת לא הרגשנו שהאדמו"ר מאוז'רוב ששמו משה — פני משה כפני חמה, ורק עכשיו כשרואים את החשכות הגדולה ושהשאיר אחריו חלל ריק אנו מבינים שפני משה כפני חמה.

כי נח נפשיה דר' זירא פתח עליה ההוא ספדנא: ארץ שנער הרה וילדה, ארץ צבי גידלה שעשועיה, אוי נא לה אמרה רקת כי אבדה כלי חמדתה (מגילה ו, א), ורקת זו טבריה, ומדוע קראה בשם רקת? אלא הכונה שארץ שנער — בבל הרה וילדה, בה נולד ולמד בתחלה, ואח"כ אר"י גידלה שעשועיה שהכל הכירו את גדולתו, ועכשיו כשהלך לעולמו — נשאר חלל ריק, וזהו שאמרו אוי נא לה אמרה רקת — היינו הריקות שבדור קיננה וצעקה כי אבדה כלי חמדתה.

האדמו"ר מאוז'רוב — ארץ שנער חו"ל הרה וילדה, שגם בחו"ל ועוד בהיותו אברך כבר היה נחשב בין גדולי הדור. בהיותו בן ארבעים, בשנת תר"צ, סיים את הש"ס בפעם העשירית, ועשר פעמים שלו הם כמאה פעמים של אחר, שהרי כל מאמר היה חוזר עליה פעם אחר פעם ומשננה היטב, עד שהיה בקי בכל מכמני וחדרי התורה, — ארץ צבי גידלה שעשועיה, בשנותיו האחרונות שהיה באר"י שם

נתגדל וחכמתו בחוץ תרונה באשר שם הדפיס את מרבית ספריו, אשר בהם רואים את גדלותו ועומק חכמתו, כל אחד מוצא בספריו מה שהוא רוצה, ועכשיו, אוי נא לה אמרה רקת — הריקות שבדור צועקת כי אבדה כלי חמדתה.

למרות היותו בעצמו גדול וצדיק היה שפל ונכנע לפני כל צדיק וצדיק, ולמרות שהיה „רבי״, אבל שפיר מתאים לכנותו „חסיד״ כי הוא היה חסיד אמתי מכל הרביים, וכפי שכבר הזכרנו מקודם שידע והכיר את כל דרכי ושיטות גדולי החסידות והיה החסיד של כולם. ובעוה״ר כהיום עיקר החסידות מתבטאת בחצוניות, אשר באמת זה היפוך מדרך החסידות שיסד הבעש״ט זי״ע ועיקר פעולתו היתה להחדיר את ה„רחמנא ליבא בעי״. שהרי בדורו היו כולם שומרי תורה ומצוות, גם היו מתענים ומסתגפים, אלא שהיה חסר הלב, הלשמה, זוהי דרך החסידות שיסד הבעש״ט להפעיל את הלב ולעשות הכל בכדי לעשות נחת רוח לבורא כל העולמים. מצינו שאמרו „אשרי מי שגדל בתורה ועמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו״, ולכאורה פשיטא כיון שגדל ועמל בתורה בוודאי עושה נחת רוח ליוצרו, ומשמע מכאן שיש מי שגדל ועמל בתורה ובכל זאת אינו עושה נחת רוח ליוצרו, באשר שחסר אצלו הלב — הלשמה. — האדמו״ר מאוז׳רוב זצ״ל היה לבן של ישראל, דאג לכל אחד ואחד, היה לבו פעם בשביל כבוד התורה וקרן התורה, והחזקת התורה — ועכשיו נדם לב זה, שוב אינו דופק בעולם, כלומר, בעוה״ז, אבל בעוה״ב בוודאי ממשיך הוא עם לבו בגדולתו וקדושתו ועבודתו הגדולה.

„אמר ליה רב אשי לבר קיפוק ההוא יומא מאי אמרת וכו׳ אמינא בכו לאבלים ולא לאבידה, שהיא למנוחה ואנו לאנחה, חלש דעתיה עליהו״ (מו״ק כה, ב), רב אשי חשב שקורא אותו אבדה, שבאמת נשמתו של ר״א לא היתה אבודה, וכונתו היתה על כל הדור שהם אבדו אבדה, בכו לאבלים ולא לאבדה... האדמו״ר מאוז׳רוב אין הוא אבדה לעצמו. אבל אבוי לנו כי אנו אבדנוהו, אבדנו כלי חמדה דרופתקי דאורייתא מלא וגדוש בהלכה ואגדה נגלה ונסתר.

„הצדיק אבד ואין איש שם על לב״, ומפרשים מתי הצדיק אבד — כשאין איש שם על לב ואין מרגישים את האבדה אז באמת הצדיק אבד, אבל כשאיש שם על לב ומרגיש את האבדה אז אין הצדיק אבד, כי כאשר מרגישים מה אבדו אז מחפשים ומבקשים מה לתקן. בעוה״ר בזמננו לימוד התורה חלש מאוד, אין שום אמביציה להיות גדול בתורה, כשאחד כבר למד מעט, הוא כבר בעיניו כלמדן, וביחוד אצל המון העם חסר הקביעות עתים לתורה, בדורות שלפנינו לא היה אחד שלא היה לו איזה שיעור, אם בגמרא או בעין יעקב או מדרש, כל הבתי מדרשות היו מלאים לומדים, ועכשיו חסר לנו כל אלה, ואבדנו את הגדול כרכא דכולא ביה. וצריכים אנו להתבונן מה לתקן.

מספרים על ה„חפץ חיים" זי"ע שקרה ובעיירתו ראדין נפטרו כמה אנשים בקירוב זמן, וקרא עצרה לבני הישיבה להתבונן על מה עשה ה' ככה ומה דורשים מהם, עמד החפץ חיים ואמר שמסכת מועד קטן באה לתבוע את עלבונה היות ובני הישיבות אינם לומדים מסכת זו, והרי אבלים לומדים מסכת מו"ק, ולכן נפטרו כמה אנשים כדי שילמדו מסכת מו"ק.

כמו כן עכשיו באו מדרשי אגדות חז"ל לתבוע את עלבונם, בעוה"ר הזניחו לגמרי את לימוד האגדה, אוי לנו מיום הדין אוי לנו מיום התוכחה, הלא אמרו חז"ל „רצונך להכיר את מי שאמר והיה העולם למוד אגדה", וכבזיון נחשב לת"ח ולמדן ללמוד אגדה, ואיך נכיר את בורא העולם, כל אברך ואברך צריך לקבל עליו שלפחות בשבתות ויו"ט יעסוק קצת באגדות חז"ל, ילמד קצת מדרש וכו'. ועוד צריך להתריע על הזנחת לימוד חומש עם פירוש רש"י, הלא ידוע שפרש"י נתפשט בכל תפוצות ישראל באשר הוא לאמתה של תורה. וכך היה דרכו של האדמו"ר מאוז'רוב ללמוד כל שבוע חומש עם פרש"י ומדרשי חז"ל. ובאמת כך היה דרך כל הצדיקים וכל החסידים אף שעסקו בעניני הלכה זה בחשן משפט וזה באבן העזר, אולם אחוז בזה וגם מזה אל תנח ידיך. חובה עלינו להמשיך בכל הכחות את הירושה הגדולה שהשאיר לנו האדמו"ר מאוז'רוב. ואין אנו יכולים לחכות שיקום אחד וימלא את מקומו כי אי אפשר להאמין שיש עוד אחד בדור הזה שיקיף את כל התורה הן בנגלה והן בנסתר, שהרי גם בספרי קבלה היה בקי בכולם לרבות האחרונים, והוא היה המבין האמתי להבין דבר מתוך דבר מהו לאמתה של תורה — ולא הניח כמותו בדור הזה.

„והחכמה מאין תמצא ואיזה מקום בינה", חכמה נקרא מה שלומד מכל אדם, כמ"ש איזהו חכם הלומד מכל אדם. ובינה זה המבין מעצמו דבר מתוך דבר, וכשאין חכמה אין בינה, שאם אין ידיעת התורה אין הבנת התורה, לא כמו שבחורים בזמננו חושבים שלומדים מעט בהבנה וזה די, זה טעות גדול, בשכל האנושי אי אפשר להגיע להבנת התורה, ורק כשיש ידיעות התורה אז הוא מגיע גם להבנה לאמתה של תורה, ועכשיו בהסתלקות האדמו"ר מאוז'רוב שנסתלק מאתנו מקור החכמה — והחכמה מאין תמצא, א"כ ואיזה מקום בינה. וע"ז אמר הכתוב „ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבונים תסתתר", מכיון שאבדה חכמת החכמים — עי"ז ובינת נבונים תסתתר, אין יודעים מה זה אמת. וע"ז עלינו למלאת את החסר, כי הלא היתמות שלנו היא נוראה, יתומים היינו ואין אב, אין לנו גדולי התורה הצדיקים האמתיים, כולם נסעו למנוחות — „מרחוק ה' נראה לי" אלו הגדולים אשר ה' היה נראה להם, בעלי רוח הקודש, הם כבר מרחוק בעוה"ר.

ואם לא היה די שצריכים להספיד את גדול וצדיק הדור האדמו"ר מאוז'רוב —

שבר על שבר הושברנו ואתמול נסתלק לעולמו עוד אחד מצדיקי הדור שהפיץ צדקות וחסידות בישראל הוא האדמו״ר מבאיאן מורה מורנו רבי מרדכי שלמה ב״ר יצחק זצ״ל, — בפרשת השבוע כתיב „ונקדש בכבודי״ והביא רש״י ממדרש אל תקרי בכבודי אלא במכובדי, וברש״י (פ׳ שמיני) אמר לו משה לאהרן, אהרן אחי! יודע הייתי שיתקדש הבית במיודעיו של מקום, והייתי סבור או בי או בך, עכשיו רואה אני שהם גדולים ממני וממך. והדבר תמוה, מי הוא גדול ממשה ואהרן? ואפשר לומר שבוודאי בתורה בצדקות ובחסידות היו משה ואהרן גדולים מנדב ואביהוא, אבל היו מפורסמים וכולם ידעו את גדלותם, אבל גדלותם של נדב ואביהוא היה בעניוות ובצניעות שעם כל גדלותם לא הכיר בהם אף אחד, ורק ביום פטירתם הכיר משה „עכשיו אני רואה שהם גדולים ממני וממך״, וזוהי גדלותם היתירה.

האדמו״ר מבאיאן היה ידוע בתור רבי וצדיק, אבל לא ידעו שהוא גדול בדורו, בקי בש״ס, צנוע ונחבא אל הכלים, היה תמיד מעורר את השחר עד לשנותיו האחרונות. בכל מקום שדיברו אתו, בש״ס ובראשונים היה על אתר ושקיל וטרי, — ונקדש בכבודי, עכשיו אני רואה שהם גדולים...

וצריך להבין למה „וימותו שני בני אהרן״ הלא היה מספיק עם אחד, וכמו שאמר משה סבור הייתי או בי או בך. ואף שיש בזה סתרים וסודות, אולם אפשר לומר דאיתא בזוה״ק שחכמה ובינה הם תרי ריעין דלא מתפרשין, ואפשר שנדב ואביהוא היו בבחינת חכמה ובינה דלא מתפרשין, ולפיכך כשאחד מסתלק מוכרח גם השני ללכת אתו.

האדמו״ר מאוז׳רוב והאדמו״ר מבאיאן היו בחייהם ידידים נאמנים ביותר — הנאהבים והנעימים בחייהם, ועכשיו נתקיים „ובמותם לא נפרדו״. האדמו״ר מאוז׳רוב נסתלק בא׳ שבט, והאדמו״ר מבאיאן בתחלת חדש אדר — תרין ריעין דלא מתפרשין.

„עטרת זקנים בני בנים ותפארת בנים אבותם״, יש שקיבל עטרה מאבותיו אבל הוא בעצמו אינו מתאים לזה, ויש שהאבות מתעטרין בעטרה של בניהם, ובאמת צריך לשני הדברים, עטרת זקנים — בני בנים, שהבני בנים יהיו עטרה לזקנים, ותפארת בנים — אבותם, שהבנים עצמם יהיו עטרה ותפארת לאבותם. — האדמו״ר מבאיאן היה היחסן הגדול בדורנו, נין ונכד להקדושים מריזין ומצ׳רנוביל ומר׳ אהרן הגדול — עטרת זקנים בני בנים ותפארת בנים אבותם, הוא היה עטרה לזקנים והם לו.

שבר על שבר הושברנו, שני אדמורי״ם צדיקי הדור שהתפללו תמיד על כלל ישראל, והיו מעורבים בתוך הכלל. האדמו״ר מאוז׳רוב על אף התמדתו העצומה

בתורה ביתו היתה פתוחה לכל מר נפש, ואף אז לא סגר את הגמרא, אלא בגמרא פתוחה ישב והקשיב וגולל אבן באהבה וחיבה מאת המיצר, כי דמעות ישראל הם ג"כ תורה אמרו הצדיקים הקודמים.

ידוע ביאור חסידי על מאמר ר' ישמעאל „כל דבר שהיה בכלל" זהו הצדיק שהיה בתוך הכלל ישראל, „ויצא מן הכלל" שהלך ונפטר לעולמו, „ללמד" זכות במתיבתא דרקיעא, „לא ללמד על עצמו יצא" לא ללמד זכות על מעשיו הפרטיים, „אלא ללמד על הכלל כולו יצא" ללמד זכות על הכלל כולו. — מרנן ורבנן מורנו ורבנו מרן רבי משה יחיאל ב"ר אברהם שלמה, ומורנו ורבנו מרן רבי מרדכי שלמה ב"ר יצחק, לא ללמד על עצמכם יצאתם אלא ללמד על הכלל כולו יצאתם.

האדמו"ר מבאיאן נסתלק בז' אדר בהילולא של משה רבינו. אמרו במגילה שלא ידע המן שבז' אדר מת משה ובז' אדר נולד משה. ומקשים שהיו צריכים לומר בהיפוך בז' נולד ובז' מת. אלא דאיתא בזוה"ק איתפשטותא דמשה רבינו בכל דרא ודרא, ולכן גדולי הדור נקראים בשם משה. — „משה שפיר קאמרת", וזהו לא ידע דבז' אדר מת אבל בז' אדר גם נולד, היינו שנולד עוד משה רבינו והוא מתפשט בכל דור ודור, ואף משה בעצמו לא מת כמ"ש (סוטה יג, ב) מה להלן עומד ומשמש אף כאן עומד ומשמש, ואין עמידה אלא תפלה, שעומד ומתפלל תמיד על כלל ישראל.

ואתם צדיקי הדור — האדמורי"ם מאוז'רוב ומבאיאן שיש בכם מנשמת משה שעליתם למרום ובוודאי תיפגשו שם עם משה רבינו שורש נשמתכם, הזכירו לפניו שיהא עומד ומשמש ויתפלל לפני הקב"ה שנוושע במהרה בתשועת עולמים.

תולדות האדמו"ר זצוק"ל

מאת: אהרן סורסקי

שושלת אוז'רוב

דור חמישי לצדיקי בית אוז'רוב היה האדמו"ר רבי משה יחיאל הלוי אפשטיין, גאון וקדוש, שריד לדור נגידי־רוח שהאירו לגולת אריאל בפולין המעטירה. קדמו לו בשושלת ארבעה דורות רועי ישורון, ממשיכי דרך הבעש"ט, שהעניקו חמה בקומתם הרוחנית. זה כמאה וחמישים שנה, הפלג הזך של חסידות אוז'רוב מפכה מימיו המתוקים, להרוות צמאים עטופי כמיהה רוחנית, לקרבה אל השם ולדבקה בו.

בכל פעם שהזכיר רבי משה יחיאל את אבותיו הגדולים, מצוקי ארץ, נתמלא חרדת־קודש. וכך הוא כותב בהקדמה לספר „שארית ברכה" (שחיבר אביו רבי אברהם שלמה): „כמה פעמים בימי חורפי, בעמדי לפני אבותי, שהיו רבותי, וראיתי קדושתם במסירות נפש, בדביקותם בקונם ובפעולותיהם ישועות ומופתים, הרהרתי בדברי הגמרא סנהדרין שאמרו האומות לישראל בנס חנניה מישאל ועזריה „יש לכם א־לוה כזה ואתם משתחוים לדמות?" והרהרתי: איך יש עוד אנשים שאינם דבקים בה' ובעבדיו?"

וילך איש מבית לוי

סב־סבו, רבי לייבוש הגדול מאוז'רוב, נחשב מאריות שבחבורה בבית־מדרשו של החוזה דלובלין. היה ממיוחסי גזע הלויים, וכשהתחתן עם בתו של הצדיק רבי ראובן מז'רנובצה (מחבר „דודאים בשדה") קרא עליהם החוזה הקדוש מקרא מלא „וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי", להודיע שייחוסם מבורר ונמשך עד ללוי בן־יעקב. היה בעל נשמה גבוהה, וזכה למדרגות, להשגה רוחנית עילאה, כפי שהעיד בו היהודי הקדוש מפשיסחה לפני הסתלקותו (לפי מסורה שבידי החסיד ר' אהרן מרקוס) כשאמר: „בשעת תפילתי אני נפגש תמיד עם ר' לייבוש

באותם היכלות: שנינו היינו בעלי תוספות, נשרפנו על קידוש השם, ואת שנינו שלחו לעולם הזה בכדי להשלים את ימינו שנפסקו בטרם עת", בהוסיפו כי „ר' לייבוש יזכה לזקנה מפני שהשכיל להסתתר מעין רואים, לא כן אנכי, שנפלתי בידי ההמונים".

רבי לייבוש, אכן, היה כל ימיו נחבא אל הכלים. תמיד ביכר להיות זנב לאריות. עם שהוא ראוי מצד סגולותיו להמשיך עדה בעצמו, נשאר רוב ימיו בבחינת תלמיד, המחכים את רבותיו, ומלבד התקשרותו אל החוזה מלובלין הסתופף אחריו בצלם של היהודי הקדוש מפשיסחה, ה„אוהב ישראל" מאפטה, והרב ר' מאיר'ל מאפטה בעל „אור לשמים".

רק בשנים מאוחרות הסכים רבי לייבוש לכהן ברבנות, ונתמנה בשנת תקע"ב לאב"ד העיר אוז'רוב, סמוך לאפטה, בהסכמת רבו החוזה, ועדיין סרב להיות רבן של חסידים. לבסוף אחרי שהסתלק למרומים רבו האחרון רבו רבי מאיר'ל (כ"ה תמוז תקפ"ה), דבקו בו מרבית החסידים, עד כי שלא בטובתו נתפרסם כצדיק וקדוש, והיה משפיע מטובו לכל הבא בצל קורתו, אם בכדי לקבל דרך בעבודת השם, ואם לשאול עצה ולבקש ברכה.

בסוף ימיו עבר רבי לייבוש מאוז'רוב לעיר אופולה, בה ישב עד יומו האחרון, כ"ג בטבת תקצ"ז, ובה נמצא מקום מנוחתו כבוד. גרגירים ממשנתו בחסידות נאגרו בקונטרס מיוחד שהופיע לאחר פטירתו ובספר „ברכת טוב" שחיבר נכדו רבי לייבוש השני אב"ד כמלניק.

מדור לדור

על כסאו של רבי לייבוש עלה לישב בנו רבי יחיאל חיים אפשטיין, חוליה שניה בשלשלת הזהב, שהיה בדומה לאביו איש מופת, מצטנע בהליכותיו ותוכו יפה מברו.

האדמו"ר רבי יחיאל חיים, מאור בחסידות, הנהיג בקדושה את עדתו יותר מארבעים שנה. בהיותו צעיר לימים, התאבק בעפר רגליו של הסבא קדישא רבי דב בער מרדושיץ, איש הפלאות, שקירב אותו קירבה יתירה והביאו בסוד קדושים. אחרי שנים של יגיעה והתעלות, כשנתמלא חכמה ודעת כרימון, יצא לו שם בקרב גדולי התורה בפולין והוכתר לאב"ד באופולה. משם עבר לאפטה, ובסוף ימיו חזר לאוז'רוב, עיר מגורי אבותיו. כאן פתח לרווחה את שערי בית מדרשו, ושמו הטוב

יצא למרחוק, עד שנתקבצו אליו חסידים מבקשי ה' מכל הסביבה. בשבתות ובימי־מועד ניהל שולחנות והשמיע דברי תורה, מתובלים בנוטריקון וגימטריאות, שהכילו את סולת הרעיון והמחשבה בחסידות. בני בינה באו לישב במחיצתו גם בימים אפורים, ימי החול, בכדי לעקוב אחרי הליכותיו בקודש וללמוד מכל תנועה.

ביום ח' בתמוז שנת תרמ"ח הגיעה שעתו האחרונה. רבי יחיאל חיים שהה אז בקראקא, כנראה לצרכי מרפא, וארונו נגזז בקברות גדולי עולם שבבית־העלמין העתיק בעיר מיוחסת זו.

את מקומו מילא בנו רבי יהודה לייב, שנקרא בשם הסב רבי לייבוש הגדול, ואשר הצטיין בתורת איש־סגולה כדמותו בצלמו — גאון וקדוש, פועל ישועות, וכמעט אין דומה לו בענוותנותו בהיחבאו אל הכלים. בידוע, שהאב רבי יחיאל חיים הסמיכו עוד בחייו להנהיג חסידים, ולקרוא פתקאות, כי ראוהו ממשיך טבעי ויורש רוחני הראוי לאותה איצטלה.

צדיקי הדור וקדושיו היטיבו להכירו. רבי אלעזר מקוזניץ קרא עליו כשהוא צעיר לימים „ארון קודש מלא ספרים". הגאון רבי אליעזר שלום אב"ד שדליץ, חותר מרום־היחש עד לדוד מלך ישראל, בחר בו חתן לבתו. בעודנו בגיל י"ז זכה לקירבתם של רבי לייב מסטאשוב, רבי אברהם מטריסק, ושל רבי יצחק מנסכיז, שהסמיך אותו להוראה (בשנים הבאות). לרבי לייבוש מלאו אז רק עשרים שנה, ולכן, כשהביאו לו — בעודנו שוהה בבית רבו בנסכיז — כתב רבנות מקהילת טארלה, היסס לקבל עליו את התפקיד וחשש להפרעות בעליה רוחנית. אולם רבו דרש ממנו להתעטף באיצטלה זו, וכן להמשיך עדה של חסידים, בציינו שעל כסא הרבנות בקהילת טארלה כבר ישב לפנים הגאון בעל „פני יהושע". נכדו רבי אלחנן אפשטיין, שירש ממנו את כסא הרבנות בטארלה, מקלס אותו בפתיחת הספר „ברכת טוב" בחרוזים הבאים: „גור אריה יהודה / לתורה ולתעודה / מרא דכולא תלמודא / בהויות דאביי ורבא / ובמעשה מרכבה / אביר הרועים / מיישר מסלול טועים / עמוד הימיני בוצינא קדישא / חסידא, פרישא, נר ישראל, נהורא נפישא".

אחרי תקופה ניכרת לישיבתו בטארלה, נקרא רבי לייבוש לכהן בעוד קהילות חשובות, ובמרוצת הזמן שימש אב"ד בערים: אופולה, יוזיפוף,

וכמלניק, שבה האריך ימי שבתו. עם ששימש בכתר הרבנות, נמשכו אליו בכל הזמנים חסידי בית אוז׳רוב. לבסוף, אחרי גלגולים רבים, חזר לאוז׳רוב ושימש בה בשני כתרים: מרא־דאתרא ורבי לחסידים.

רבי לייבוש בשעתו היה מפורסם בפולין כבעל הוראה מובהק. החסידים ביקשו אצלו הארות, הזדככות, אפילו שיחת חולין שלו היא לגביהם תורה שלמה, ואילו בעלי תריסין ביקשו מפיו דבר ה׳ זו הלכה, לומדות, תורת הנגלה, באשר יצאו מוניטין שלו כגאון וחכם שבקי בחדרי תורה כולם ומשדד עמקיהם. ביטוי קלוש לגאונותו, אפס קצהו, נמצא בקונטרס ,,וזאת ליהודה״ על הלכה אחת בדברי הרמב״ם דיני תרומות, וכן בליקוטי תשובות שנספחו לספרו ,,ברכת טוב״. הוא העלה בכתב את שפעת חידושיו, בסוגיות ובפוסקים, אך שינוי המאורעות כירסמו בהם והלכו מרביתם לאיבוד. בהקדמה לכתבי תורה שרשם רבי לייבוש, בימי שבתו בכמלניק (שנת ברכו״ת טו״ב לפ״ק), מזכיר הוא את דברי החכם ,,ו,קנה׳ לך חבר״ — זה הקולמוס. בהמשך הדברים באה תפילתו ,,שאוכל להגות בתורתו יתי״ש בלי שום מניעה... ושאוכל לחדש את כל חלקי אשר שייך לשורש נשמתי בתורתו הק׳ כפי אשר קיבלתי מאז במעמד הקדוש מתן תוה״ק ולהוציא מן הכח אל הפועל״.

הגיגיו בחסידות, מועט המחזיק מרובה, מעידים על דרך ושיטה מיוחדת שעיצב לו. כממשיך המסורה מהבעש״ט, היה תובע מהאדם את העיקרים הנפוצים בעניני עבודה, אך באותו זמן התאמץ לרומם את השגותיו. בשיחותיו היה מגלה טמירין, סתרי תורה, רמזים וסודות הקבלה שיש בהם כדי לקרוע חלונות אל הגבהים. באישיותו נתן דוגמא לדרך הרצויה, שיהא אדם מטפח בקרבו את האיכות, את האוצר הפנימי, מבלי לגלותו לעין החיצונית. כל נכס רוחני חייב להיות מושרש, והיא הערובה להמשכיותו, לנצחיות שבו. חביבה היתה עליו המימרא: ,,הבוחר בשירי זמרה״ — הקב״ה אינו בוחר כי־אם בשיריים, במה שמשתייר בלב מן הזמרה, בעקבות התפלה והעבודה, אדם שמסוגל להשתוקק אחרי התפלה תשוקותיו כמקדם, תשוקות מעלמא הדין, אינו נקרא שהתפלל.

מתוך אמרי שפר בודדים מפרי רוחו, שנשתמרו לדורות, משתקפת אצילותו הנפשית. נזכיר לדוגמא שני דברים. בראש פרשת ,,ואתחנן״ מבאר רש״י הקדוש: ,,אע״פ שיש להם לצדיקים לתלות במעשיהם

הטובים, אינם מבקשים אלא מתנת חנם". הקשה רבי לייבוש: כלום תעלה על דעתך שצדיקים שפלי־רוח יתלו במעשיהם הטובים, והרי תדיר נדמה להם שהם גרועים מכל ומלאים חטאים, מצוותיהם פגומות וכל הגיהנום לא מספיק בשבילם?

הוא מותיב והוא מפרק: משה רבינו מדה אחרת היתה לו, שכל מעשיו הטובים אינו עושה אף פעם בכוחו אלא בחסדי ה' שמסייעו, וכפי שאמר „אתה החילות", אפילו ההתחלה בעבודת־ה' אתה עשית. אמנם יכול היה לטעון שמעשיו פגומים ורצונו להיכנס לארץ כדי לתקן אותם, אולם מאחר שהאמין כי גם אם יעשה מעשה טוב בשלימות הריהו שייך כולו לחסד ה', שסייעו מכח מתנת־חנם, מה לו להזכיר שיתקן מעשיו בעוד שגם עכשיו אינו מבקש רק מתנת חנם: „אעברה נא".

ענין דומה: חז"ל מספרים בשמות רבה, שהראה הקב"ה למשה אוצרות של מתן שכר, ועל האוצר הגדול שבהם אמר לו שהוא אוצר מתנת־חנם „שמי שיש לו אני נותן לו משכרו ומי שאין לו אני עושה לו חנם ונותן לו מזה". וביארו מפרשים: „מי שיש לו" היינו שסבור כי מגיע לו, הלה מקבל בצמצום רק כפי שמגיע לו; „ומי שאין לו" — זה העני שיודע כי אינו זכאי לכלום, הוא מקבל מאוצר מתנת חנם שכר לאין־קץ. והנה את המלה „תמים" מפרש רש"י במסכת עבודה זרה (דף ו') „עניו ושפל רוח". לפי זה, אמר רבי לייבוש, יתפרשו כך הכתובים דנן: „נח מצא חן", כלומר, זכה למתנת־חנם, מדוע, מפני שהיה „תמים", עניו, וסבר בתמימות שאינו כדאי להינצל מפורענות המבול. ואף שהיה שרוי „בדורותיו" דורות שכולם רשעים, הנה „את האלקים התהלך נח", נח לא שת לבו לשפלות הדור אלא מדד את עצמו בהשוואה לגדלות האלקים, וממילא בא לידי התבטלות בלבו.

אחרי שהפיץ תורה וחסידות במשך כ"ו שנים, ועדת חסידיו גדלה מאד, באה עת פקודתו. ביום ז' לחודש ניסן שנת תרע"ד, ארבעה חדשים לפני שירדה לעולם הפורענות של מלחמת־העולם־א', גווע רבי לייבוש ויאסף אל עמיו, וכעדות נכדו רבי משה יחיאל „מסר את נפשו למען ישראל" בפטירתו. מעזבונו בכתובים נדפס רק חלק אחד מספר „ברכת טוב", לחומש בראשית, שפרסם נכדו בבילגוריי (שנת תרח"ץ), ועשרה דרושים במלין דחסידותא שנכללו בספר „שארית ברכה" של בנו רבי אברהם שלמה אפשטיין, שמילא את מקומו.

כאחד משרפי מעלה

יום שהטילו החסידים את האדרת על הבן רבי אברהם שלמה, להכתירו אלוף לראשם, כבר מלאו לו מ״ט שנה והיה מפורסם בגלילות פולין כאחד הגדולים. עוד בחיי אבותיו נודע בשערים כגאון אמת, איש אלקים קדוש, שמעטים כמותו בכל הדור ההוא.

רבי אברהם שלמה נולד בכמלניק, בשנה תרכ״ה, ביום כ״ה בתשרי שחל בו יום ההילולא של הצדיק רבי לוי יצחק מברדיצ׳ב. כשהיה ילד רך, הפליא את רואיו בקסם האישי שהיה שפוך עליו, בכשרונותיו הברוכים ובתכונותיו הנדירות. בנו רבי משה יחיאל סיפר ממנו, שבילדותו כבר השכיל לקבוע לעצמו מנהג נפלא בכל לילה לפני השינה, לרשום על־גבי נייר תיאור מלא של מעשיו והתנהגותו במשך היום, ובמדה שנזכר כי התבטל כלשהו מלימוד התורה או הפליט מפיו מלה לא רצויה, היה מתרגש ובוכה על הדבר בדמעות שליש, עד שהתרטב הנייר מדמעותיו. רק אחרי שחזר בתשובה שלמה על מה שפגם בהתנהגותו היה עולה על יצועו.

בשנת תר״מ, כשמלאו לו חמש עשרה שנה, התחתן עם בתו של האדמו״ר רבי חיים שמואל מחנצ׳ין — מאדירי החסידות בפולין — שהעריצו מאד. מאז ישב כשמונה שנים בחצר חמיו, סמוך אל שולחנו, לשקוד על התורה והעבודה. במשך תקופה זו למד ולימד פעמים אחדות את הש״ס, מהחל ועד כלה, ואת ד׳ חלקי השולחן־הערוך — בעיון ובהתעמקות. גם חידש הרבה סברות ופלפולים בדברי הרמב״ם.

התמדתו חרגה מיכולת אנושית. מעולם לא עבר עליו חצות לילה בשינה. באותו זמן השקיע תמצית כוחותיו בעבודה רוחנית, היה מאריך מאד בתפילות, היה מסגף את גופו בצומות, ומרבה לכתת רגליו בטלטולים אל צדיקי הדור (ובהקדמתו לספרו ,,שארית ברכה״ מציין רבי אברהם שלמה ,,וכמעט רוב גדולי וגאוני וצדיקי וקדושי הדור שהיו בזמני הכרתי אותם ושימשתי אותם וכמעט אצל כולם היה לי פתחון פה לדבר אתם בדברי תורה וחסידות ולהמתיק סוד עמם״). התבלט במיוחד הקשר הנפשי שלו לצדיקי שושלת רוז׳ין, טשורטקוב, הושיאטין, בויאן, למגיד הקדוש מטריסק, ולאדמורי״ם מבלז ומשינובה.

מספרים, כי בצעירותו ליוה פעם את אביו רבי לייבוש, כשנסע לטריסק. כשנכנסו אל המגיד פנימה, השיח רבי לייבוש את לבו, מדוע

בנו רבי אברהם שלמה מפליג להתפלל באריכות מרובה. מיד פנה המגיד אליו בשאלה: „אברך, האם לא לימדך המלמד את סדר התפילה?" השיב רבי אברהם שלמה בניחותא: „אמת, לא לימדני". איחל לו המגיד: „יושב מרום, המלמד לאדם דעה, הוא ילמדך גם את סדר התפלה". כשיצאו, נדברו ביניהם האב ובנו, לשמור את הדברים בסוד. רק אחרי שנים מרובות נתגלה הענין לחסידים.

בשנת תרמ"ח, כשהוא בן עשרים ושלוש, קיבל רבי אברהם שלמה סמיכת־חכמים מאת גאוני פולין הנודעים: רבי יהושע'לי מקוטנא, וחתנו, רבי חיים אלעזר מקאליש. בשנה זו נתמנה לאב"ד באוז'רוב, בחדשים האחרונים לחיי סבו האדמו"ר רבי יחיאל חיים, כממלא מקומו בהוראה. אחרי־כן נקרא לישב על כסא הרבנות ביוזיפוף, ועבר לכהן בה, אך לא לימים הרבה. הוא השתוקק לישב בעיר אבותיו. גם רבותיו יעצוהו ככה. חזר, איפוא, לאוז'רוב וקיבל עליו לכהן כרב המקום, להורות ולשים עינו על חיי הקהילה, תפקיד שמילא במשך כ"ז שנים רצופות — אף בימים שאביו רבי לייבוש התגורר באוז'רוב ונהג בנשיאות. הוא התאהב על אנשי העדה, שהעריצו אותו בלי גבול, וביקשו להתברך מפיו.

רבי אברהם שלמה נתייחד בדרך משלו בחסידות, בעבודת הבורא, שהיתה כעין מיזוג־פלאים בבחינת „וגילו ברעדה". וכך אימר בנו רבי משה יחיאל: „דרך עבודתו היתה בשמחה ובבכיה כאחד, היה בעל בכי גדול, ורגיל לומר כי תיבת בכי"ה היא נוטריקון ב'שמך י'גילון כ'ל ה'יום' ראיתי בכיותיו עד כלות הנפש קודם התפלה, באמירת תהלים, וקודם השינה, בלמדו „תנא דבי אליהו", וכמה פעמים באמצע לימוד שיעור עיון — — ובאמצע אכילה — — ובעשותו חשבון נפש — — והיה דרכו בזמנים אלו לומר „אם לא למענו יעש" אז „ולא כליתי למען ארך אפיך" והאמירה היתה במיצוי הנפש בתנועה מיוחדת פולח כליות ולב — — וכן ראיתי תמיד בעת שישב בדביקות ופניו הפיקו שמחה היה רועד — — דרכו להאריך הרבה ב„אחד", ביחוד ביחידות בק"ש קודם התפלה ובק"ש על מיטתו, וראיתיו פושט צווארו למסירות נפש — — ובתפילת ערבית האריך כמה וכמה שעות ונשאר יחידי בבית המדרש הולך ושב בדביקות גדול — — ובמשך איזה ירחים שישנתי עמו בדרך אחד נהג אז לומר על משכבו המשנה דעקביא בן

מהללאל ,הסתכל בשלושה דברים׳ בתנועה מיוחדת, ובאמירת ,לפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון׳ רחפו כל עצמותיו״.

בסעודות של שבת וחגים, היה רבי אברהם שלמה נוהג להשמיע דברי התעוררות, בנוסח של צדיקי קדם, פיו חוצב אש להבה, עד שכל השומע נמס לבו מגודל ההתרגשות, וכל הנוכחים בביתו כשדיבר היו מתייפחים בבכי נסער ונפשם שוטפת הרהורי תשובה. בניו הקדושים, שרשמו קצת משאותיו, פירסמו אותם אחרי פטירתו בספר שנקרא בשם ,,שארית ברכה״ (וורשה תרח״ץ).

הן יקטלני לו אייחל

כשפרצה מלחמת העולם א׳, שלהי שנת תרע״ד, הפליאו פגעי־הזמן את מכותיו אך רוחו לא נשברה. בכל מצב קשה התחזק רבי אברהם שלמה בבטחונו בה׳ הטוב עד שנחלץ מצרתו.

יום אחד פלשו לביתו, המחובר לבית המדרש, ששה אנשי־חייל מן הצבא הרוסי, ופגיונות בידיהם. החיילים אמרו, שמחפשים אחרי נשק, וערכו בדיקה קפדנית בכל חפצי הבית. לפתע ניגש אחד מהם, פתח את ארון־הקודש, וביקש לחטט מבעד למעיל הקטיפה של ספרי־התורה. כיון שראהו בכך, זינק רבי אברהם שלמה לעברו, והדפו הצידה. החיילים הקיפוהו בפגיונותיהם, ואחד מהם הניף את הלהב המושחז על צווארו, אבל הוא לא נרתע והוסיף לזעוק בקול־אימים: ,,לא אתן לכם ליגע בספר התורה״, עד שנבהלו מפניו ועזבוהו לנפשו.

פעם נוספת, בשחרית של יום שבת, התפרצה חוליית אנשי צבא אל מעונו בתואנה שנודע להם כי יש כאן במיסתור מרתף חביות מלאי יין. הוא הכחיש את הדבר, אך החיילים לא האמינו לו, והחלו בחיפושים. חיפשו הרבה, בדקו בחורים ובסדקים, ולא מצאו. התכעס ראש החוליה ואיים על רבי אברהם שלמה בעונש מיתה. הוא הורה לאחד החיילים, חמוש בכלי זיין, שישמור עליו. אף הודיע, שהולך רק לשעה קלה, ותיכף יחזור ויוליכנו למפקדה בזאביחוסט, עיירה סמוכה, שם יוציא אותו להורג. למשמע דבריו נבהלו אנשי הבית כולם, מלבד רבי אברהם שלמה עצמו, שהכריז בצהלה ,,שבת היום״, ולבש את בגדיו המיוחדים לתפלה, וקידש על היין בהתלהבות רבה, כמי שאינו חושש לצרתו. באותו זמן חמק בנו רבי משה יחיאל לחדר צדדי,

וקרא מבעד לחלון ליהודי שחלף ברחוב, כשהוא מזרזו לילך אצל שתדלן פלוני, מנכבדי אוז'רוב, שיחלה את פני המפקד הצבאי בעיר כי יחון את אביו הצדיק. תוך שעה קלה הגיע המפקד אל הבית, גירש את השומר שהשגיח על רבי אברהם שלמה, וכשבא הצורר שאיים להורגו נזף בו קשות. גם שאל את הצדיק אם להענישו על שהתעלל בו, אולם רבי אברהם שלמה השיב בשלילה, כי חשש מפני הגוי המרושע שעלול להתנקם אחר־כך ביהודים אחרים.

בתחילת שנת תרע"ה, בירח האיתנים, התקרבה חזית המלחמה בין הגרמנים והרוסים לסביבת העיר אוז'רוב. הדרכים באיזור נשתבשו בגייסות, גדודי הקוזאקים נמלטו על נפשם, וכל תנועה בשטח היתה בחזקת סכנה. הנתיבים בין עיר אחת לרעותה היו שוממים. אין יוצא ואין בא. והנה ממחרת יום הכיפורים, בעודנו חלוש ורפה־אונים בגלל התענית, דאג רבי אברהם שלמה איך למצוא אתרוג לברכה, בחג הסוכות, ולמרות המצב שם את נפשו בכפו ונסע בעגלה לאוסטרובצה, המרוחקת מאוז'רוב עשרים קילומטרים בכדי להשיג שמה אתרוג מהודר.

ובערב חג הסוכות, כשנשמעו הדי התפוצצויות וקולות נפץ, כדורי־רובים התעופפו באויר, עד שנתקיים באנשי המקום „מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה", לא היסס רבי אברהם שלמה ויצא אל החצר שאחורי הבית לחתוך ענפים, אחר־כך טיפס אל גג סוכתו וסיכך אותה בהם, וכשהתקדש ובא ליל החג סעד עם כל בני־ביתו בסוכה וישן בה כל הלילה (כי היה מקפיד מאד לא לישון מחוץ לסוכה וכשאירע שנה אחת שעלה לסכך את סוכתו ונפל מהגג, ונשברה רגליו, לא ויתר גם אז ושכב על ערש־דוי כל שבעת הימים בתוך הסוכה דוקא) למרות שנשמעו מקרוב יריות וכן קולות של הכובשים הצוררים. גם למחרת בבוקר ישב עם בניו בתוך הסוכה, באין פחד, והתכונן לברך „על נטילת לולב", והפליג בהכנות הרבה, עד שלפתע הדהד מקרוב קול נפץ אדיר, מיד תפס את ארבעת המינים בידו ובירך עליהם בהתלהבות עילאה, עד שהגיע לכלות הנפש, ועשה הנענועים כדרכו בקודש, ותיכף מסר הלולב והאתרוג לידי בניו שיברכו גם הם. באותו רגע לא היה קץ לשמחתו, שזכה לברך ולקיים המצוה כדת, מבלי לשים לב לסכנה שהוא שרוי בה.

בנו רבי משה יחיאל מעיד, כי „חשבנו שעוד מעט ומתנו חס ושלום, אך אבא לא זכר חייו וחיי בני ביתו, לא חש להצלה, רק בגעגועים עצומים חטף הד' מינים ומנשר קל ומאריות גבר לעשות רצון קונו".

בשבועות הבאים עברו עליו הרבה ימי־אימים: „כמה פעמים בלילה, כאשר שמענו צעקת הנשדדים, אמר קריאת שמע וכן וידוי, ותפס הטלית ותפילין והחזיק בהם, שאם יצטרכו לברוח יהיו בידו, ולא פנה לכסף וזהב ותכשיטין".

מצב כזה שרר באוז'רוב עד אמצע קיץ תרע"ה. בתוך הזמן ניסה רבי אברהם שלמה כמה פעמים לברוח מן המקום, הוא עם בני משפחתו, ולא הצליחו. במקרים אחדים נאלץ להימלט בלילות „מחמת המציק" ותעה בדרכים, בשלג ובקור נורא, אולם כעדות בנו הרי בכל המצבים „לא ראיתי אצלו שינוי בעבודתו ברוחו ובתורתו".

באמצע חודש תמוז, בשבוע שקוראין בתורה פרשת בלק, גזרו הרוסים על יהודי אוז'רוב גזירת גירוש בהולה. כל יהודי העיר, ורבי אברהם שלמה בראש, נאלצו לעזוב את בתיהם בלא שהיות ולצאת רגלי אל אשר תישאם הרוח. הם שמו פעמיהם לעיר הסמוכה ראחוב, במרחק שתי פרסאות, וכשהביטו בדרך לאחור היו כבר תימרות־עשן מיתמרים ועולים מבתיהם אשר העלו הפורעים באש. לכל אורך ה„תהלוכה" הזאת, לא חדל רבי אברהם שלמה „לדבר מהענין שהכל לטובה" והתחנן אצל אנשי שלומו „לבלי להתרעם", כי הכל מן השמים ובודאי ספון במאורע חסד נסתר.

בראחוב מצא אכסניה בחדר קטן וצר, גם מחניק, בדירתו של יהודי מסוים שניהל מאפיה בביתו והסיק תנורו ברוב שעות היום. העיר נתמלאה עד אפס מקום במאות פליטים, מגורשים וגולים, ולא היה בנמצא חדר נוח יותר. ושוב: למרות הסבל, לא שינה רבי אברהם שלמה מהתנהגותו הקבועה, כי אם התפלל ולמד באותה שקידה והתלהבות, ובשבתות ניהל שולחנות והשמיע דברי־תורה — כאשר באמנה אתו.

מראחוב המשיך רבי אברהם שלמה ונדד אל העיר אפטה. כאן השתקע ופתח שוב את בית מדרשו, שנעשה אבן שואבת לחסידים, וגם כשעזבו הרוסים את אוז'רוב לחלוטין, לא שב אליה עוד (מני אז כיהן באוז'רוב בנו רבי משה יחיאל בתורת רב־דמתא). חצרו המה תמיד אנשים רבים, חסידי אוז'רוב ואחרים, שידעו מכבר גדולתו ועכשיו ביקשו להתחמם במחיצתו.

בימים ההם פתח רבי אברהם שלמה את אוצרות רוחו ובזבז לכל דורש. הימים היו קשים, עת צרה ליעקב, והוא השתדל בכל כוחותיו

להמתיק את מררת החיים של הנדכאים, ולהשביע נפש נענה. בשיחותיו חיזק לבבות נשברים. כשהשמיע רעיונות נשגבים, שכל בר־דעת מתענג עליהם, היה מנשא את שומעיו לעולמות אחרים ומשכיח מלבם את צער ההווה. מספר בנו רבי משה יחיאל, שביקר אצלו בין כסה לעשור בשנת תרע"ח, והאב אמר לו: הגדתי תורה בראש־השנה על הכתוב „ויעש אברהם משתה גדול" ולא אבוש לומר תורה זו אפילו לפני משיח צדקנו!

אפס בלבו פנימה נשבר רבי אברהם שלמה מצרות ישראל. לאנשי סודו, ובעיקר לבנו רבי משה יחיאל, אמר כמה פעמים בחדשי חייו האחרונים שאינו רוצה לחיות עוד, וכי אינו יכול להביט על העולם, כי „חושך ומר להביט". כעבור חודש ימים, בגיל נ"ג שנה בקירוב, הגיע קיצו ביום השבת י"א חשון תרע"ח. בליל שבת עוד ערך את שולחנו הקדוש בנוכחות החסידים. לדברי בנו רבי משה יחיאל הרי באמירת „מלך יחיד ומיוחד" ראו אז אצלו „מסירות נפש בחוש" ומי שהיתה לו הרגשה הבין שיסתלק בקרוב. בשבת בבוקר היה חלוש, והתפלל במטה, אך תפילתו היתה זכה כמו תמיד. עם דמדומי היום, בשעת „רעוא דרעוין", ציוה להביא לו מים וברך „שהכל נהיה בדברו", ולאחר שהחליק ויישר את פיאותיו וזקנו השיב נשמתו ליוצרה — ו„כל מי שראה פטירתו ראה והרגיש שהיתה זו מיתת נשיקה".

וזרח השמש ובא השמש

עד שלא שקע שמשו של רבי אברהם שלמה מאוז'רוב, זרח שמשו של ממלא מקומו הבן הבכור רבי משה יחיאל, ברא כרעיה דאבוה, שהוכתר עוד בחייו לאב"ד בעיר אוז'רוב (בנו השני רבי אליעזר יהושע אפשטיין כיהן אב"ד בראקוב ובכמלניק ונספה בשואה עקה"ש) ואחרי הסתלקותו התחיל גם להמשיך עדה ולהיות רבן של חסידים, ולימים רחוקים נתעלה מאד ונודע בשבטי ישראל כולם כאחד מצדיקי הדור וחכמיו, איש אשר רוח אלקים מפעמת בו.

מזיו־איקונין שלו זרח אור אצילות, היצוק בדמויות מגזע הפרתמים, שהזכיר במבט ראשון את יחוסו כנצר לבית־דוד. ונתקיים בו הכתוב „ושפכתי על בית דוד רוח חן ותחנונים".

גם הוא כאבותיו הרבה הגה כל ימיו בקדושה, בפרישות עילאה, והפליא בעבודתו המוצנעת לה[illegible]סד עם האלקים, עד שכל הבא במחיצתו

מתעטף ומתמלא רגש התבטלות. גם הוא אישיותו שופעת רוך ואהבה לכל יהודי, ואת המקושרים אליו נשא כאומן את היונק, מלבד שדאגתו נתונה לכלל ישראל תמיד, להמליץ טוב ולעורר רחמים, להמתיק הדינים מעל ראשם.

אולם, רבי משה יחיאל הצטיין עוד בשני דברים: בבקיאות נפרזה בתורה, חזיון לא שכיח, ובפוריותו הרעיונית. בקיצור: בגאונות. היה מיחידי הדור, היודעים לספור את התורה כליל באותיותיה, וכל רז לא אניס ליה; וזכה משמים לחלק מיוחד בתורה, שמכוחו השכיל לחדש אוצר חיבורים נפלאים במחשבת החסידות, כפי שזכו מעטים גרידא. הדברים שנכתבו בהקדמה לספרו „אש דת" על פרקי אבות, כי היה „מורה גדול להורות לעם־ה' עריבות נעימות ומתיקות התורה", אינם בגדר שבחים וקילוסין שנקבעו לתפארת המליצה בלבד.

לא יכבה בלילה נרו

רבי משה יחיאל נולד בשנת תר"ן, בששה ימים לחודש טבת, והתחנך על ברכי אביו רבי אברהם שלמה וסבו רבי לייבוש. תיכף מקטנותו הצטיין בייחודו הנפשי, היה חריף־שכל, שקדן ומתמיד, רעב לתורה בכל עת, וכל מה שלמד נשתמר בזכרונו ולא שכח. היה מקושט בכל מדה נכונה, וצדיקי הדור ניבאו לו גדולות.

כשנולד, שלח רבי יחזקאל משינובה לברך את אביו, האדמו"ר רבי אברהם שלמה, ב„מזל טוב" ורמז בברכתו שהרך הנולד יהיה מאור לישראל.

כשמלאו לו שלוש עשרה שנה, בשנת תרס"ג, ביקש מאביו שירשה לו להילוות אליו כשנוסע אל האדמו"ר רבי דוד משה מטשורטקוב, מרוב תשוקה להתוודע אל האי צדיק וקדוש, לא הסכים האב, כי חשש פן לא יעמוד העלם המעונג בטלטולים, בדרך הארוכה. אבל, כשנסע בקיץ לטשורטקוב, בפרוס שבת שקוראין בה פרשת „פנחס", והגיש לרבי דוד משה את ה„קוויטל" שלו, שנזכרו בתוכו שמותיהם של בני ביתו וזרעו, התחרט. האדמו"ר קרא את כל ה„קוויטל" במעוף־עין, ורק כשהגיע לשמו של הבן, רבי משה יחיאל, התעכב ושאל אודותיו בענין רב כמה שאלות. כשיצא מעל פניו אמר לזחיו הרה"ק רבי אלטר שליווהו: „עכשיו רואני שהצדק עם בני, חנ מאד שלא נסע אתנו".

שאל האח: „ומה יש אם יסע בפעם הבאה. נאנח האדמו"ר והשיבו: „דא עקא, ספק אם עוד נזכה". כעבור שלושה חדשים, בליל הושענה־רבה תרס"ד, נסתלק לעולמו הצדיק מטשורטקוב ומשאת־נפשו של רבי משה יחיאל נכזבה.

משנה לשנה הוסיף רבי משה יחיאל לקנות תורה ודעת, התקדש והתעלה, עד שזכה לגדולה רוחנית. הוא כבש את כוחותיו הגופניים לשעבדם כליל לתורה ולעבודה. היה לומד שעות ארוכות בעמידה על רגליו. לומד ברציפות מבוקר עד ערב, וגם בלילה לא יכבה נרו. לפעמים אירע שלמד בעמידה כעשרים שעות במשך יממה אחת. פיו לא פסק מגירסא. ככל שהרבה ללמוד, היה צמאונו לתורה הולך וגובר, באין רוויה.

מרוב תשוקה ושקידה, נעשה הוא עצמו גוף אורייתא חי, ששפתותיו דובבות התמד אמריה. מוחו הקיף את מכמני התורה כולם. הוא רכש לעצמו ידיעה יסודית בנגלה, התמחה להורות ולדון הלכה למעשה, וכן הציץ בתורת הסוד — לאו דוקא מבין החרכים. כשמלאו לו י"ז שנה, כבר היה בקי בעל־פה בכל הזוהר הקדוש, אבל הוא העלים דבר זה אפילו מאביו. באותו זמן לא הסתפק במה שראה ושמע בבית אבותיו, כי אם נסע להכיר עוד צדיקים שבדור, ללמוד מדרכיהם, במיוחד התקשר אל האדמו"ר מקומרנה הרה"ק רבי יעקב משה ספרין.

כשהגיע לפרקו, בא בברית הנשואין עם בתו של רבי עמנואל וולטפריד, האדמו"ר מפביאניץ־רוספשה, דיוקן־תפארת בפולין החסידית, שהתפרסם בעיקר באחרית ימיו כשהשתקע בלודז' (וראה בס' „פאר הדור" ח"א עמ' צ"ו בהערה סיפור מופלא הקשור בשמו, שהתרחש בעת שנפטר רבי משה בלוי זצ"ל באי מסינה, ואשר כותב השורות קיבל ממקור ראשון הוא ר' אלימלך רייס מחסידי האדמו"ר). רבי עמנואל היה חתנו של הרבי ר' יהושע'לי מדזיקוב, בעל „עטרת ישועה", שחיבב במדה יתירה את לוקח נכדתו העילוי מאוז'רוב.

פעם אחת אחרי נשואיו, כאשר שהה בדזיקוב, קראו הסב יום אחד בבוקר להתלוות אליו לטיול ביער מחוץ לעיר, והיו מטיילים בצוותא ארוכות וקצרות בפרד"ס, חוזרים מנגלה לנסתר, ומפלפול לדרוש, מבלי להרגיש בשעות החולפות עד כי פנה היום. מכיון שלא ידעו בבית לאן „נעלם" הרבי, התחילו לחפש אחריהם בכל פינות העיר, ודאגו לשלומם, אך רק עם רדת הלילה, שבו מן היער, ולפי עדות מקורבים, התבטא

הרבי מדזיקוב, שזה עידן ועידנים לא טעם עונג כזה ששאב משעשועיו בתורה עם רבי משה יחיאל.

דרך כוכב מאוז'רוב

כעבור שנים אחדות, כשמלאו לו כ"ו שנה, נתמנה לאב"ד ומורה הלכות באוז'רוב. עם הסתלקות אביו, בשנת תרע"ח, נמשכו אליו החסידים וביקשו שינהיגם. אך הוא בענוותנותו מיאן והשתמט מהם, עד שדחקו בו רבותיו הצדיקים לקחת עליו עול המנהיגות, וביותר זרזו לכך הרה"ק רבי יעקב משה מקומרנה, שהיה נוסע אליו הרבה. כפי שמקובל בפי חסידים, הסמיך אותו להיות רבי, הצדיק הישיש רבי צבי אלימלך מבלוז'וב (בעל „צבי לצדיק"), כשהגיש לו „פדיון" ו„פתקא" פעם ראשונה — כנהוג אצל אדמורי"ם. אף רבי ישראל מויז'ניץ, בעל „אהבת ישראל", הסמיכו באופן דומה לכהונת הקודש. מאז ואילך פתח שערים, שערי ביתו ושערי הלב, לחסידים ומעריצים מקרוב ומרחוק שמספרם הלך ונתרבה.

גדולי הדור ראוהו כוכב עולה. בעת ההיא, כשחידשו בפולין את פעולות „אגודת ישראל", הצטרף רבי משה יחיאל עם היושבים בשבת תחכמוני, עיני ישראל, לדון על בעיות הכלל. למרות גילו הצעיר, יחסית, כבן שלושים, ראה אותו הרבי הזקן מגור מועמד טבעי לנשיאות המועצה המרכזית של אגו"י בפולניה (תפקיד שמילא אחר־כך רבי מאיר שפירא גאב"ד לובלין) וכן כתב בהזדמנות לחתנו הרי"מ לוין כי ראוי „שלא לעשות באגו"י דבר מבלי חוות דעת הרב מאוז'רוב". הוא נבחר, לרגלי מאורע מסוים, להיפגש בשם אגו"י עם הרבי ר' ישכר דוב מבלז, על־מנת להבהיר עמדתה של התנועה ולייישר הדורים. בשנת תרפ"א, נסע בשליחות אגו"י לאמריקה, כשהוא מצטרף למשלחת הידועה שהורכבה מבעלי מוניטין כמו רבי מאיר דן פלוצקי, ד"ר נתן בירנבוים, ועוד אישים.

בשנת תרפ"ג, כנראה, עזב את אוז'רוב מפני סיבות לא־ידועות. במשך זמן מסוים התגורר בעיר־הקייט אוטבוצק הסמוכה לוורשה. כאן הוציא לאור את הביאור לתהלים „לקוטי אורות" ו„פנים יפות", שמיוסד על ספרי רבי פנחס מפפד"מ בעל ה„הפלאה" ואחרים, אך מפני ש„גמר בדעתו לא לפרסם חיבור לפני גיל ארבעים, טשטש רבי משה יחיאל את חלקו ביצירת הספר ותלה את הגדולה באחרים. בהקדמה

לספר הוא כותב: „הן זה רבות בשנים חשבתי מחשבות לעשות פירוש על תהלים, יען כי אנא מזרעא דדוד קאתינא, אמנם משכתי את ידי כי לא הרהבתי בנפשי עוז לזה". בהמשך דבריו נזכר שמו של רבי פנחס פינקלשטיין, אב"ד פלניצה, כפי שהשתדל בהוצאת הספר — „והייתי מסייע לו בכל כוחי".

רבי משה יחיאל גם הספיק לחבר עד אז ספר חשוב בהלכה, שבו חידש דרך מקורית ליישוב פסקי רמב"ם תמוהים (מלבד קונטרס עם מקורות לדברי הרמב"ם מתורת הח"ן), אלא שמצא לנכון להעביר את הספר לעיונו של גאון אחד מחכמי ליטא, בכדי לשמוע חוות דעתו על החידושים, ובאותו משלוח אבדו הכתבים ולא הוחזרו אליו. רבי משה יחיאל ראה במאורע זה אות מן השמים, שיעודו מצטמצם להאיר בכח־החידוש שלו את חלק האגדה דוקא, ולכן לא התפנה עוד לעסוק בכתיבת הלכה. אפס גם בחיבור אגדה, שנועד להאיר עיני ישראל ברב־טוב הצפון בתורה, המתין עד שימלאו לו ארבעים שנה ויגיע לשלימות הבינה (כדברי חז"ל „בן ארבעים לבינה"). „אני ממתין משום שהספר צריך להיות לטובתם של ישראל" אמר. ומרגלא בפיו, שבדורות האלו כשרבתה מינות ותועבה בעולם, טימאו ספריהם את האויר וקשה מאד לחבר ספרים בקדושה. כשהגיע לגיל ארבעים, ערך סעודת מצוה ברבים לכבוד סיום הש"ס, שהספיק ללמוד ולסיים עד אז בפעם העשירית.

היתה לו ידיעה גם בקבלה מעשית, ופעם גילה שנהיר לו שם־הקודש היוצא מפסוק „תורה צוה לנו משה" שבכוחו יכול הוא לכתוב אלפי דפים חידושים בשעה קלה, אבל לעולם אינו משתמש בכגון דא, כי העיקר בהאי עלמא הוא מה שרוכשים ביגיעה.

היו ברשותו, מעזבון אבותיו, תפילין קדושים שאת הפרשיות שבהם כתב הרה"ק רבי משה מפשבורסק, תלמיד המגיד דמזריץ' (ובעל „אור פני משה"). רבי משה יחיאל נצר אותם כבבת עינו, אולם התייירא להניחם מפני גודל הקדושה, ועד סוף ימיו לא השתמש בהם כלל.

לא יכבה בלילה נרו

בשנת תרפ"ז היגר רבי משה יחיאל לארצות הברית, ביחד עם בני ביתו, והשתקע בניו־יורק דרך קבע. כאן יסד את בית־מדרשו ב„האו אוניו", אשר ברובע ברונקס, וכמו באוז'רוב מלפנים המשיך בעבודתו

הקדושה ללא שמץ של שינוי. פעם כתב למקורביו: „באתי לאמריקא, אמרו לי כאן אמריקא, אין אומרים דברים עמוקים רק קלים ונוחים שיבינו... והשבתי (בפסוק מירמיה) „ישובו הם אליך ואתה לא תשוב אליהם".

גם באמריקה הקדיש רבי משה יחיאל כל עתותיו לשקידת התורה ולעבודה פנימית, עבודה שבלב ובמוח, כשהוא מסוגר רוב הימים בחדר־ספריו וגם בלילות לא יכבה נרו. נכרכו אחריו אנשים שוחרי חסידות במספר לא גדול, רובם מיוצאי פולין, שהרגישו כי איש קדוש עומד עליהם וחיפשו את קירבתו. כשהתפלל תפילותיו, באש עצורה, ראו בעליל שהוא מופשט מגשמיות ומתמלא כולו הרגשה מוחשית כמדבר אל המלך נכחו.

פזר נתן לאביונים

רבי משה יחיאל מיעט להופיע בציבור, רק ליחידי סגולה נודע שמו, ולכן לא נשתמרו הרבה פרטים מתקופת ישיבתו באמריקה. אולם, בדבר אחד הצטיין ביותר, מבלי שיצליח להסתיר: במעשי צדקה וחסד, שהיה גומל טובות לכל נצרך ומחזיק ידי עניים, בעיקר ממשפחות בני־טובים, אם באמריקה גופא ואם בפולין ובארץ ישראל.

עד סוף ימיו היה שגור על־פיו כמעט בכל יום „אני מתגעגע לצדקה". כשהתחתן בזיוו"ש, אמר לרבנית (תבלח"ט) לפני נשואיהם, שמחובתו להודיעה כי הוא פזרן גדול לצדקה. הד קלוש למדתו זו נמצא באגרת מקורית ששיגר לרבי יוסף חיים זוננפלד, גאב"ד ירושלים, כשנה ומחצה אחרי יציאתו מפולין: „אבקש להאיר עיני בספק אחד אשר אנכי נבוך. אנכי ממדינת פולין וזה לי י"ח חדשים שהנני בפה עם ב"ב, ותמיד בכל כוחי שלחתי נדבתי לקופת רמבעה"נ לכולל ווארשא פולין, היום שלחתי ב"פ מאתים דולר מהפרשתי לזה בכל זמן הנ"ל, אבל הנני נבוך אפשר צריך אנכי לשלוח לכולל אמעריקא? בעניני צדקות של העיר הנני כאנשי העיר לפי הדין, אבל לזה אולי חפשי אנכי ליתן לאיזה כולל שיהי' רק שיהי' עבור קופת רמבעה"נ, ויש פנים לכאן ולכאן, ולא רציתי להביא מקורים לזה כי הנני סומך הכל על כ"ג שיחי' ומה שיאמר אלי אעשה, המצפה לישועה בתוך כלל ישראל: משה יחיאל הלוי עפשטיין, הרב מאז'שראב".

בשנים שישב באמריקה, מסוגר כמעט מעין רואים, חידש רעיונות במשנת הבעש"ט כמעין הנובע וכתב הרבה. באותן שנים הניח את היסודות לח"י ספריו המופלאים ,,אש דת" ו,,באר משה", שהוציאו לו שם עולם, אך לא התחיל בהדפסתם לפני שמלאו לו ששים שנה, מטעם הכמוס אתו. שורש כל הרעיונות שבחיבוריו היא הדרכת הבעש"ט לאדם מישראל, שימשיך על עצמו שלוש אהבות, אהבת השם, אהבת תורה ואהבת ישראל. מסכת המחשבה היא רבת־היקף, על הבורא ית' ועל הבריאה, ועל התורה וישראל, גלות וגאולה, עולם הזה ועולם הבא, תרי"ג מצוות, ערכי מדות וחילופיהן, אמונה, תפלה, ענוה ושלימות. כל רעיון מעוגן במקורות חז"ל. רבי משה יחיאל חידש, שכמעט אין שום רסיס מחשבה בספרי חסידות ומוסר, ראשונים ואחרונים, שאין לו בית־אב ורמז בדברי חז"ל. ובהיותו שולט בלי מצרים במרחבי התורה, עלתה בידו להראות באצבע, להוכיח דבר זה, במדה שהביאה את חכמי דורו לידי השתוממות.

פעם פתח ואמר: איתא במדרש על משה רבינו ,,בים עמד לו מן הצד, בסיני עמד לו מן הצד, באוהל מועד עמד מן הצד". גם אנכי יש לי קורת רוח מרובה, כאשר החידוש שלי איננו בולט, אלא מוקף בסיעתות מדברי קדמונים וכאילו ,,עומד מן הצד"...

רק כשיצאו לאור הספרים, בזה אחר זה, במשך עשרים שנות חייו האחרונות, נתגלה הרבי לחוגים רחבים — גם מחוץ להולכים בדרך החסידות שחידש הבעש"ט — במלוא שיעור קומתו הרוחנית, ונודע בשערים שיש עוד אחד גאון כביר שכל התורה משתמרת בראשו כמונח בקופסא, בחינת ,,בור סיד שאינו מאבד טיפה", ונתחוור לחסידים שיש בדור פרשן מובהק לתורת הבעש"ט, אשר נהירין לו שבילי הרקיע הנטוי ממעל לעולם המושגים הארצי, היודע למצוא את האור הפנימי שנגנז בתורה, ותורתו סולת נקיה. אם י"א כרכי ,,אש דת" באו לבאר סוגיות בעולם שנה נפש, ויש בהם מערכות שלמות בכל ההיקף, לא כל אחד מסוגל לעמוד על סוף כוונתם ולהבחין במרגניתא שהעלה המחבר ממים אדירים, הנה דין אחר לתשעת כרכי ,,באר משה", הבנוי במתכונת של פירוש למקראות התורה. הרעיונות בהירים, וכל ביאור מגובש כהלכה, הרצאת הדברים נינוחה כמי־השילוח, והחידוש מתמתק כדבש בפי הלומד מתוך הספר.

רבי משה יחיאל מציין בהקדמה ל,,באר משה", שתכליתו לבאר

את כוונת הפסוקים לדורות, מאחר שכל מעשי אבות היו סימן לבנים, וכן להסביר בשום־שכל כי אין בתורה שום יתרת בלשון או תמיהה בשל מאורע מוזר, באשר הכל מעוין בשכל אלקי וכל תג מחושב ומבוסס, כפי שמתבאר גלוי מתוך דברי חז״ל ומפרשי התורה

בדרך הבעש״ט

לדורשיו האיר פנים. כל אדם שנכנס אליו, נתקבל בחדוה, בידידות, והיה מאזין למשאלותיו בסבלנות ובשימת־לב רצינית. יש שבאו נדכאים לשאול עצה ותושיה, או לבקש ברכה, והרבי מאוז׳רוב נעשה להם שותף בפועל. פעם שמע אותו אחד ממקורביו, הרב יעקב גולדשטיין, שהוא נאנח ומיצר מאד. מיד חש אליו לברר מה קרה. אמר לו: פלוני שבא אלי לפני שעה קלה, שרוי בצרה גדולה, אך אינו יודע להתפלל כדבעי וביקש ממני, והנה מכיון שאני עומד להתפלל תחתיו, עלי להתלבש בהרגשתו וסבלותיו, עלי לכאוב את יסוריו ממש...

ואף שהתמלא תמיד רחמים על הזולת, והיה כל הימים מסנגר על ישראל ומחפש להמשיך להם ישע, ראה צורך מפקידה לפקידה לדבר תוכחה עם הנזקק, ולהנחותו בדרך טובים. פעם אמר לאחד: שמעתי הרבה איך הבריות נאנחים על צרתם, ויש בפיהם טרוניא ,,מדוע מגיע לי ככה״, אך עוד לא שמעתי מעולם שיגיד מישהו מרוב טובה: ,,כבר קבלתי יותר משהייתי ראוי לקבל, מדוע מגיע לי ככה?!״

מעריציו באמריקה, עדי ראיה ושמיעה, קשרו לשמו כתרי־תהלה. סיפרו שברכותיו מתקיימות, צדיק גוזר והקב״ה מקיים, וכן שמתגלים לו רזי־עולם. לפעמים נתן קמיע לשמירה בשביל אנשים שהיו שרויים בסכנה, והסגולה הועילה להם, כאותו טייס יהודי שגוייס לקרבות אויר במלחמת־העולם־ב׳ — ובא לבקש ברכתו וקשר לו קמיע והתפלל בעדו — וביצע קרוב לחמישים גיחות, להפציץ את הגרמנים בלב־לבה של אירופה, וחזר בשלום.

בגמרא מסופר על רבי חנינא בן־דוסא, שהיה מתפלל על החולים ואומר זה חי וזה מת, לפי התפלה היה יודע מה נעשה בדינו של הזקוק לישועה. הרבי מאוז׳רוב לא דיבר מעולם מפורש כל־כך, אבל מסגנון ברכותיו למדו המקורבים לידע פשר כל מקרה, והלב ניבא רעות בכל פעם שלא איחל לחולה בנימה מעודדת ,,רפואה שלמה״ כי־אם הפליט בשפה רפה ,,ה׳ ירחם״ וכיוצא.

גם כותב השורות נתנסה בחויה המזעזעת דלהלן: הזכרתי לפני האדמו"ר אדם חולה, שכרתו מגופו בניתוח גידול ממאיר, ולא חש בטוב, אבל הרבי אמר „עד מלאות שנה שלמה לא תהיה מחלתו חוזרת וניעורה". אחרי שחלפו י"ב חדשים החמיר מחדש מצב החולה, וכשצלצלתי בטלפון אל האדמו"ר וסיפרתי לו את הדבר, היתה תגובתו הראשונה: „הלא באמת ככה דיברנו אשתקד" ולא יסף. במקרים מיוחדים היה עושה „פדיון נפש" למצוקים לפי הנוסחאות שבספרי המקובלים. ומעשה באחד מאנשי שלומו שנכנס אליו וביקש להתברך מפניו בברכת פרנסה טובה. אמר לו הרבי: „האידנא עדיף לבקש על בריאות וחיים". לא ירד האיש לסוף דעתו וחזר והפציר בו שיברכו בפרנסה, וגם לאחר שהרבי רמז לו שנית מה עדיף, התעקש והוסיף להפציר בו שיברך אותו בפרנסה, ולא זנח את משאלתו הקודמת. כעבור חדשים אחדים נפטר האיש לבית עולמו.

עירובין ונטילת ידים

חז"ל מספרים, כי בשעה שתיקן שלמה עירובין ונטילת ידים, יצאה בת־קול ואמרה „בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני". מה חכמה גנוזה בשתי תקנות אלו? ביאר הרבי מקוצק: „עירובין" פירוש להיות מעורב עם הבריות ו„נטילת ידים" פירוש להיות באותו זמן מופרש מהעולם, לאסוף את הידים ממנו, כי אמנם צירוף שני הדברים ביחד היא חכמה גדולה ונפלאה.

וחזיון מפליא כזה ראו החסידים אצל רבי משה יחיאל עין־בעין. עם שהוא בכל עת אחוז שרעפים, משוטט בעולמות עליונים, מופרש ומתרחק מחיי שעה, היו נהירין לו היטב גם שבילי דארעה. היה בקי בהויות העולם, מעורב בדעתו עם הבריות, ויודע פרק בנושאים הרחוקים ממנו כגון מסחר ורפואה. הדורשים עצתו, נדהמו לעתים קרובות מהתמצאותו בכל מקצוע שבענפי החיים. כל עצה שיעץ היתה מצד עצמה גילוי של פיקחות בלתי מצויה, ראיית הנולד, והיקף כל הצדדים של הנושא הנידון. היו סוחרים שנהגו להתייעץ עמו בעסקיהם, והוא מדריך אותם כיצד לפעול. היו חולים שחיפשו מרפא, והוא כשהקשיב לפרטי המחלה, היטיב לאבחן מה טיפול דרוש פה ולכוון אותם אל הרופא המתאים. גם היה מבין בטיב רופאים, מי מהם שוחר טובתו של החולה באמת, ומי מעמיד פנים. ויש שהסתבך יהודי עם השלטונות, והובא

בפלילים, אך הוא יעץ לעורך־הדין המנוסה כיצד יסנגר עליו בערכאות והודות לטיעון שניסח זוכה היהודי.

דברי חז"ל בלומד תורה לשמה ש„נהנין ממנו עצה ותושיה" נתקיימו אצלו במילואם. כל דורשי עצתו נהנו הנאה בפועל, באשר עצותיו קלעו אל המטרה, ולא החטיא. רבים שהכירו אותו הביעו התפעלותם בלשונו של בר־יוחניא איש רומי בשאלתו לרבי אליעזר בר' יוסי: „בחייך, רבי, אם חדרי תורה גילה לכם הקב"ה, שמא גם חדרי סעודה?!" (מדרש אסתר: רבה פ"ב).

מימינו אש דת למו

בשלהי שנת תש"ט קרהו אסון. בנו יחידו רבי אברהם שלמה, אברך משי, שקיוה ממנו לגדולות והספיק לחבר ספר חשוב בשם „זכר אברהם", נפטר באופן טראגי בשנתו הכ"א. אך רבי משה יחיאל, אב שכול, קיים בנפשו „וידום אהרן" וקיבל מכתו באהבה. האסון התרחש בניו יורק, בזמן שהרבי ביקר בארץ ישראל, ולא הודיעו לו, רק בשובו, כשירד מהמטוס בשדה התעופה, ניגשו אליו האדמורי"ם מבויאן ומקופוטשניץ, ידידיו הטובים, למסור לו בזהירות את הידיעה. אחד ממקורביו סיפר לאחר מכן בהתפעלות רבה, כיצד התעלה רבי משה יחיאל באותם רגעים קשים, מעבר ליכולת אנושית. תגובתו היחידה שהגיב על הבשורה המרה, הצטמצמה במלים: „ואהבת את ה' אלקיך בכל נפשך, אפילו נוטל את נפשך, והרי הבן היה חלק מנפשי".

כשהוציא לאור בשנה שלאחריה, שנת תש"י, את החלק הראשון מספרו „אש דת" רשם בהקדמה למזכרת כי „בתיבת **אש** נרמז גם שם בני יחידי הרב ר' אברהם שלמה ז"ל שנפטר ביום י"ב מנחם אב תש"ט". עוד הוסיף וביאר כי „אש" הוא אהבה, כפי שכתוב בשיר השירים: „כי עזה כמות אהבה... רשפיה רשפי אש", והיו רמזיו כמשלימין זה את זה אהדדי. כשהדפיס בשנים הבאות את שאר החלקים, ועוד חיבורים, התבטא כמה פעמים שבכל השלמת ספר מתמלא לבו שמחה כמי שמוליך את בנו לחופה.

ארי עלה מבבל

בשנת תשי"ג עלה רבי משה יחיאל מן הגולה לארץ־ישראל, חמדת לבו, שהשתוקק אליה כל הימים. בחדשים הראשונים לבואו התגורר

בבני ברק, והגאון בעל „חזון איש" ביקש ממנו, לקבוע איתן־מושבו בקירבת מקום אליו. אך לא ארכו הימים והחז"א נסתלק לעולמו ורבי משה יחיאל השתקע בתל־אביב ובה התגורר עד יומו האחרון. הוא חשב מתחילה לא להיות עוד רבי לחסידים, ולחיות כאדם פשוט, להתבודד במועדיו. אפס השרידים מחסידי חנטשין, שנשארו מיותמים לאחר השואה, הפצירו בו שלא ינתק קשריו עם הבריות — כי הדור עני, הדור יתום, והכל צריכין לו.

רבי משה יחיאל כבר הזקין ועבר את גיל הששים. זה כמה תקפתו חולשה והוא מלופף ביסורין, ובמחלות, ועיניו כהות, במיוחד לאחר שנת תש"ט, שבהתגבר עליו החולי וכמעט הגיע עד שערי מות, ורק בנס שרד בחיים (והיה מספר שבחליו ראה בחלום את אביו וסיפר לו שהלך להתפלל עבורו בהיכל הבעש"ט והתחנן לפניו שימליץ טוב בעד רבי משה יחיאל אשר נותן את נפשו לפרש מקראות התורה והמדרשים כולם בדרך הבעש"ט). אולם כיון שהגיע להר הקודש, צלחה עליו רוח חדשה, ונתמלא רעננות, כאילו נולד פה מחדש. הבית בתל־אביב, בשדרות רוטשילד 126, שבו התגורר ובו נמצא בית מדרשו, נהפך לתלפיות. אמנם לא המו השבילים פה מהמון אדם, לא ברעש ה', אבל „כל מאן דכאיב ליה כאיבא" מצא את דרכו לכאן, הבית היה פתוח לכל מר לב, ורבי משה יחיאל כמו אב את בן ירצהו, אם בדברי עידוד וחיזוק, בהפחת רוח תקוה וחדוה, ואם בהשאת עצה וברכה. כל מי שנכנס אליו ברוח נכאה, קדורנית, יצא אחר־כך כשמעל פניו זורח האושר וכל ענני־תוגה שהתקשרו בהם לפני שעה קלה נמוגו.

בבית הזה ישב רבי משה יחיאל ימים ולילות לשקוד על דלתות התורה, להשלים את חיבוריו הקדושים, כשהוא משתמש לרוב בזכרונו הברזל, הנוצר בתאי־המוח את כל האוצרות מסיני, אחרי שהיה קשה עליו להרבות בקריאה מתוך הספר בגלל חולשת ראייתו, בבית הזה היה מתבודד יום יום שעות ארוכות ושופך את שיחו לפני השם, בנפש מפרכסת, כשמסביב נסוכה דממת קודש. לבאי הבית היתה הרגשה, בעת תפלתו, כאילו עומד עכשיו האי סבא קדישא בחלוני רקיע ומתדפק על שערי רחמים. רק לעתים רחוקות הבקיע החוצה הד הגניחות שעלו מחדרו, כשהשליך את נפשו מנגד עבור כלל ישראל, כשהיה מתחטא על האב בשמים בדברי ריצוי ופיוסין, בקול מתחנן שהמיס את לב השומע, כי יחוס ויחמול על עמו ונחלתו.

וכדרך ששימש הבית משכן לתורה, לעבודה, כך נעשה מעין של ישועות וחסדים. לכאן באו להיפקד ולהיזכר. יותר משסעד הרבי את לב הנדכאים בעצה טובה, הושיט להם עזרה מעשית, סמך את הנופלים, פיזר כספים לצדקה וחסד ביד נדיבה — יותר ממדת עשירים מופלגים שבדור. ולא המתין מעולם שיבואו לבקש תמיכתו, אלא הוא שחיפש אחרי הנצרכים, הוא שיזם לכונן מכספו כמה וכמה קופות גמ״ח בירושלים (בכולל פולין ובישיבת ,,חיי עולם״) ובעוד מקומות, ורבים אשר שבעו מטובו. בפרוס כל חג ומועד היה מפזר סכומי עתק לתלמידי־חכמים ולאביונים.

מן ההר אל העם

בימי מגוריו בארץ־ישראל, בניגוד לתקופות הקודמות, קיים בנפשו ,,וירד משה מן ההר אל העם״ והרבה יותר לשוחח עם אנשים, להתענין במצבם, וליטול חלק בעבודה ציבורית. צרכיה הרוחניים של יהדות התורה, הנאבקת על קיומה, לא נתנו מרגוע לרוחו והוא לא חסך יגיעה ודם־התמצית בכדי להרים קרנה. השתתף בצורה פעילה בחיי־העשיה של ,,אגודת ישראל״, הקריב כוחות ודמים תרתי משמע להאדרת ה,,חינוך העצמאי״, וכן ל,,רשת שיעורי תורה״ בתל־אביב רבתי, מפעל שהוקם בהשראתו. היה דמות בולטת ב,,מועצת גדולי התורה״, מראש המדברים, ואישיותו הסגולית הוסיפה משקל עצום לכל הדיונים וההחלטות.

הבאים בצל־קורתו טעמו חוויה עילאית מפקידה לפקידה, כשהיה עורך ,,שולחנות״ באוירה מרוממת, בשבתות ובחגים, ובימי הילולא של אבותיו הקדושים. במעמד זה השכיל להעניק לכל הנוכחים הרגשה של התרוממות. פיו הפיק מרגליות, תורותיו היו בלולי אש ומים, דרוש וקבלה, תוכחה וסניגוריה, רמזים וסודות מכבשונו של עולם — ובאותם רגעים להטו פניו כגחלילי־אש, והיו רואים אנשיו עין־בעין איך נפשו משוטטת בגבהים.

בכל שנה ושנה ביום ז׳ אדר, יומא דהילולא של משה רבינו, נהג לעלות עם קהל מעריציו למירון ולהשתטח שמה על ציון הקודש במערת רשב״י ברוב עם. אחד מבני־לויתו ר׳ חיים שלום פרוש מתאר במלים רוטטות את הרבי במירון כשעמד בראש כפוף, ועיניו הכהות זהרו באור

יקרות שלא מעלמא הדין... כל כולו שקוע בקריאת פתקאות"... ולפתע מזדעזע גופו ושפתיו הטהורות לוחשות תפלה..."

ממירון נהג להמשיך לטבריה, בגליל התחתון, שם התפלל ליד קבר התנא רבי מאיר בעל הנס. מקורביו מספרים דבר־פלא שאירע בו בשנת תשכ"ז, בז' אדר, כשביקש שלא כדרכו לומר את הפרקים נ"ז נ"ח נ"ט ע"ה מספר תהלים, הפרקים שפותחים כולם ב„למנצח אל תשחת", וכשנשאל מה טעם השיב סתומות „בשנה זו יש ענין מיוחד". כעבור חדשיים ומחצה, כשפרצה בארץ מלחמת ששת הימים, נפתרה להם החידה.

אחרי מלחמה זו וגאולת „הכותל המערבי", היה עולה ירושלימה לעתים מזומנות, לשפוך את צקון־לחשו לרחם ישראל בין חגווי הכותל שלא זזה שכינה ממנו. והיה מהדר בכל פעם להדגיש בפה מלא, הוא ומלוויו, שאינם נוסעים אל הכותל בעד עצמם אלא בעד כלל ישראל. כל מי שראה אותו ליד הכותל, ליד שער השמים, כשהוא מייחל בתמצית הלב והנשמה בעד האומה, לא היה יכול לומר „ומפגיע אין בעדנו".

גם בשאר הזדמנויות לא פסק פיו מלהמליץ טוב ולעורר רחמים על ישראל. לפני ראש השנה תש"ל, התבטא, שביום־הרת עולם הקרב ובא ירעיש עולמות לישועת שבטי י־ה אשר נשפך דמם כמים, „הלא כל מה שנזכר בספרים אודות מה שיתרחש בעקבתא דמשיחא אינו מגיע למה שמתרחש עכשיו בפועל" אמר.

כשביקר אצלו באותם הימים, שלהי תשכ"ט, כקש"ת האדמו"ר רבי ישראל מגור יבלח"ט, הזכיר רבי משה יחיאל בשיחתם את דברי חז"ל שבעקבתא דמשיחא הצרות תרדופנה זו את זו, עוד לא מספיקים להירגע מצרה אחת וכבר מתרגשת ובאה צרה חדשה. אף הוא הוסיף לאמור: כתוב „והיה טרם יקראו ואני אענה עוד הם מדברים ואני אשמע", מדוע אי אפשר להסתפק ב„מדברים" ו„אשמע", אלא צריך גם שיענה אותנו הקב"ה עוד בטרם נקרא? אין זאת כי־אם מפני שהמצב חמור כל־כך עד שפשוט אין מספיקים לקרוא, כי הצרות רודפות, המוח אינו מדביק את קצב הצרות המתחדשות לבקרים, ובהכרח הקב"ה עונה אותנו בטרם נקרא, גם האריך עוד בדיבורי קודש, שכבר כלו כל הקיצין, והכרח שיפדה השי"ת את יעקב ויגאל אותו מיד חזק ממנו.

עם זאת היה אומר, שקץ הימין מכוסה ונעלם אפילו מאלה שזכו לעינים מאירות, באשר כך גזרה חכמתו יתברך. מכיון שהגאולה העתידה

תהא נצחית, צריכה להיות גם הגלות שלפני הגאולה „נצחית" מבחינה מסויימת, דהיינו שנסתם חזון ואין איש יודע אימתי תכלה, כאילו נגזר חלילה שתימשך לעולם.

בתאי קטירא אתקטיר

בשנת תשל"א מלאו ימיו של רבי משה יחיאל, ביום א' בשבט, שבו „הואיל משה באר את התורה" — כשהוא בן פ"א שנה.

מיום עמדו על דעתו, כך התבטא פעם, לא הסיח ממחשבתו אף לשעה קלה את משיח צדקנו. היה מצפה ומשתוקק אליו. גם בשולחנו האחרון שערך בליל ח"י טבת, לכבוד ההילולא של זקנו הרבי מחנטשין, נסבו דבריו על ענין הקץ ותחיית המתים. באותו מעמד השמיע אמירה רבת משמעות, שהצדיק כשבא לעלמא דקשוט אומר שמה חידושי תורה, שבהם הוא מגלה את תוכן מדתו שעבד עליה כל ימיו.

כעבור אחד־עשר ימים, באור לראש חודש, בעודנו יושב בחדרו ומחזיק ביד את גווילי המאמר שחידש על הפסוק „עין לא ראתה אלקים זולתך יעשה למחכה לו", הגיעה עת פקודתו לאחר שעה קלה השיב את נשמתו לבוראה. למחרת הביאו אותו לקבורה, במעמד רבבות אלפי ישראל, בבית החיים „שומרי שבת" בזכרון מאיר, ושם חלקת מחוקק ספון.

זכותו תעמוד לנו ולכל ישראל.